

ÆVINTÝR

EYÐUN ANDREASSEN

ÆVINTÝR

fróðskapur

Faroe University Press

Tórshavn 2014

Eyðun Andreassen: Ævintýr
© 2014 Fróðskapur / Faroe University Press
Umbróting, prent og innbinding: Føroyaprent
Permumynd: Astri Luihn
Útgevandi: Fróðskapur / Faroe University Press
Tórshavn 2014
ISBN 978-99918-65-68-3

NORÐURLANDSKT UMHVØRVISMERKI
Svanamerktur prentlutur 541 705

Innihald

Prologur 7

I

Gentur í neyð	13
Ævintýrsøga	19
Uttanverð og innanverð	27
Strukturur	34
Luturin hjá dronginum	50

II

Ævintýrgreining	69
Risans klóta	78
Teir sjeý svanirnir	99
Undarligi	112
Kongasonurin, ið tikin varð av sjótrøllakonginum	125
Vetil kongasonur	139
Rossadrongurin	151
Vatndrýladrongurin	162
Geldingarnir á slottinum	166
Kongaríkið Verðsins Endi	171

Epilogur 185

Bókmentir 186

Prologur

Ævintýr eru gátufórar og markleysar sögur í undrunarverdum og uppskakandi umhvörvi. Troll, risar og drekar eru líka vanlig sum fólk og fæ, dýrini tosa og eru klókari enn menniskjuni, fólk livna upp frá deyðum og kunna umskapast alt í einum til okkurt annað, deyðir lutir hava livandi eginleikar og egnan vilja, tíðin er týðningarleys, frástøða kennist ikki og kend støð eru eingi. Ævintýrini lýsa og siga frá einum parti av veruleikanum á óbeinleiðis hátt við at orð, vendingar, persónar, verur, lutir, fyrbrigdi og tilburðir hava umgjørdar týðningar, og fara fram í einum umhvörvi, har veruleikans lógir ikki eru galdandi.

Summi ævintýr kallast eisini við undirheitinum gandaævintýr. Navnið kemst av eyðkenninum omanfyri, og at tað vísir seg, tá alt frásøgupynt er skrædlað uttan av, at søguevnini og søgutráðurin eru so lík, at tað fellir natúrligt at rokna tey sum ein bólk.

Gandaævintýr og øll onnur ævintýr eru skaldskapur. Tey eru uppáfunnar sögur, men hava eina meining og ein boðskap til sínar lurtarar og lesarar. Henda bókin er um føroysk gandaævintýr, og hvussu tey kunna tulkast fyri at kunna fatast.

Men áðrenn tað lat okkum leggja fyri við einum gandaævintýri.

Genta og drongur í risahellinum

Rísi hevði gentu hjá sær, sum hann hevði stolið. Drongur gav seg til at vera húskallur risans, tí hann kundi ikki síggja av gentuni.

Eftir einari tíð segði drongurin við risan, at hann vildi hava gentuna, men risin vildi ikki lata hana, uttan drongurin kundi gera trúggjar treytir, sum hann vildi leggja á hann.

Hin fyrsta var, at hann skuldi velta alla veltingarjørð risans í ein dag. Risin fekk honum ein haka, sum einki grev hevði.

Tá ið gentan kom út til hansara við døgverða, lá hann í sjóheitum gráti. Hon spyr, hvat honum líður, men hann sigur, at hann fær einki gjørt, tí hann hevur fingið ein haka við ongum grevi. Hon skuldi hjálpa honum í stundini, segði hon, tí hon hevði fingið ein ring frá risanum, sum alt kundi gera. So legði hon ringin á – tá var velt alt fyri eitt.

Ikki mátti hann koma aftur fyrr enn seinast á dimmuni, segði hon við hann. Tá ið hann kom aftur um kvøldið, spurdi risin, um hann var liðugur. Ja, segði drongurin. Risin vildi ikki trúgva, men hin bað hann fara út sjálfvan at hyggja.

Tá ið slóttutíðin kom, bað risin hann fara út og sláa sær allan bøin í ein dag og fekk honum eitt orv, sum eingin líggi var á.

Tá ið gentan kom til hansara við døgverða, lá hann og græt, tí hann fekk einki sligið. Hon hjálpir honum, leggur ringin á, og er tá alt sligið við tað sama bæði væl og virðiliga.

Ikki mátti hann koma aftur fyrr enn seinast á dimmuni. Hann aftur um kvøldið. Risin heldur vera illa sligið, men drongurin biður hann fara út at hyggja.

Triðja morgunin sigur risin við drongin: „Fjør mítt! Nú skalt tú fáa ta triðju treytina. Tað er tað, at tú skalt reinsa mær nátthúsið.“

Dronginum stóðst ógvuliga við at fara undir hetta arbeiði. Hann tordi ikki at koma nær í námindu og legðist at gráta.

Gentan kom fyrst við morgunmati og síðan við døgverða, og lá hann enn við sama lag. Hann bønar hana at hjálpa sær, men hon sýtir: „Hetta er eitt arbeiði, tú kant gera sjálvur.“ Tá ið hon kemur við nátturðanum, liggur hann enn og grætur. Nú leggur hon ringin á, og alt er reint, ov gott at siga. Náthúsið skínur sum gull bæði uttan og innan. Tá ið risin sær hetta, stendur hann bilsin.

Innafturkomin sigur hann við drongin: „Fjør mítt! Í morgin skalt tú verða dripin. Drongurin er hjartkiptur og biður gentuna leggja sær ráð, hvussu hann skal fáa dripið risan.

Á nátt, meðan risin liggur í fasta svøvn, gløða tey eina jarnstong í øðrum endanum. Drongurin ripar hana tvørtur um eyguni á risanum, so hann loypur fram úr songini í øði og út fyri dyr. Men tá fór hann skeivt og datt beint í vatnið, sum var øðru megin dyrnar.

Tað var risans endi, og so fingur tey hellið.

(Jákup Jakobsen skrivaði hetta ævintýrið upp eftir frásøgn hjá Eriku Katrinu Jakobsen á Syðradali í Kalsoy og prentaði tað í Færøske Folkesagn og Æventyr.)

I

Gentur í neyð

Gandaævintýr eru um gentur, ið verða sviknar, og hvussu tær sleppa burtur úr tí neyð, ið stendst av hesum. Tær verða happaðar, útkoyrdar, innistongdar, burturfluttar, gandaðar ella mugu tola aðra ógævu. Neyðin stendst ongantíð av teirra egnu ávum, uttan so at tað kann metast sum skyld í sjálvum sær at vera genta. Tá gandaævintýrini enda, er gentan altíð sloppin burtur úr síni neyð. Hon kann vera rík ella fátæk, kongadóttir ella neyðaradýr, móðurloysingur ella einkarbarn, tað gongst henni altíð væl í endanum.

Neyðin hevur uppruna í ólagi í húskinum. Onkur vil verja eina gentu, men kemur av misgáum at gera henni skaða, eini aðrari gongst illa fyri brot á onkur løgin boð, hon einki skilir av, men líka ofta ger onkur seg beinleiðis inn á eina gentu, uttan at hon hevur gjørt nakað, ið kann grunda slíka framferð. Tær ítøkiligu orsakirnar eru ofta fjaldar í frásagnunum. Øll gandaævintýr snúgva seg um at fáa viðurskiftini millum húsfólkini aftur í rættlag, og hin einasta, ið kann gera hetta, er gentan sjálv.

Gandaævintýrini byrja altíð í kenniligum og heimligum umhvørvi. Kann nakað meira gerandisligt hugsast enn hetta: „Ein fátækur maður átti tríggar dötur. Ein dagin hann var farin út at velta...“ Soleiðis byrjar Erika Katrina Johannesen á Syðradali ævintýrið *Risans klóta*. Jóhan Hendrik Matras á Kirkju byrjar sína frásøgn um *Krákudóttir* og *Kalsdóttir* soleiðis: „Ein kona var, sum tey eyknevndu *Kráku*. Hon átti eina dóttur, ið skýrd varð *Krákudóttur*.“ Enn meira gerandisligur er hann í ævintýrinum *Teir sjeja svanirnir*: „Einaferð var tað ein maður og ein kona, sum áttu átta børn: sjeja dreingir og eina gentu. So doyði konan, og maðurin syrgdi hana; men sum flestir einkjumenn giftist hann aftur og fekk eina dóttur við teirri seinnu konuni.“ Øll kennast við viðurskifti sum hesi

Hóast mong ævintýr fara fram á kongaslottum, og fólk flest vissuliga ikki hava verið á sovordnum støðum, verður sagt frá á slíkan hátt, at eingin

ivast í, at soleiðis kann tað vera har. Tá Elsebeth Malena Jespersdatter byrjar ævintýrið Kongasonurin, ið tikin var av sjótrøllakonginum soleiðis, kundi hon eins væl havt onkran av bygðarmonnum í huga á veg burtur í haga: „Ein kongur var á sinni, ið hevði so ógvuliga loðið skegg. Ein dagin sum hann var úti at veiða djór, gjørdist hann so ræðuliga tystur.“

Byrjanin er stutt, so flytir søgan seg yvir í eitt fantastiskt umhvørvi, ið er høvuðsparturin í einumhvørjum gandaævintýri, bæði í vavi og hvat viðvíkur dramatikki og litføgurum frásagnum um risar og sjótrøll, ið taka gentur og dreingir, esil, ið eru umskaptir kongasynir og dýr, ið tosa, amboð, ið arbeiða av sær sjálvum, ein taska full av krígsmönnum, ið koma fram, tá eigarin slær á hana, eitt vest, ið fær allar gentur at fjeppast uppi í eigarmanninum, skip, ið sigla uttan byr, og stivlar, ið gera eiganan førn fyri at stíga sjev mílir við hvørt fet. Risar, trøll og aðrar verur fylla gandaævintýrini við dramatikki og gera søgurnar spennandi og fangandi.

Í endanum flytir søgan seg aftur í kenniligt umhvørvi, tá tey bæði ungu gera nakað so vanligt og veruligt sum at giftast, ella forfjónað børn koma aftur til foreldrini. Sum í innganginum er tann realistiski dvødurin í endanum eisini stuttur, onkuntíð bert ein setningur ella báðir tveir.

Staðarmark er einki millum hin kenniliga heimin og hin fantastiska. Frásøgnin skiftir millum gerandisligt, kenniligt umhvørvi og eitt fantastiskt, allegoriskt og symbolskt umhvørvi, ið altíð er „langt burtur“: inni í myrkum skógum, handan fjøll og bláar skorar, niðri á havsins botni, uppi á einum glasbjørgi ella undir jørð.

Eingin kensluligur munur merkist hjá persónunum, antin teir eru í tí fantastiska heiminum ella tí kenniliga gerandisumhvørvinum. Persónarnir ræðast ikki gandaheimin, undrast ongantíð á tað, sum har er og alt, ið har hendir, teir eru ikki forvitnir og leggja einki í at vita hvussu og hví.

Skiftið millum kenniligt og fantastiskt umhvørvi bendir á meiningina í frásagnunum, hvat fólk hava lagt í tær, hvat gandaævintýr í grundini snúgva seg um. Tá ið dramatikkurin í tí fantastiska partinum er av, og hendingarnar hava flutt seg aftur í kenniligt umhvørvi, verður veruliga stríðsmálið í ævintýrunum avdúkað: at faðir og dóttir kunna ikki semjast um ræðið á hennara lívi. Ítøkiliga er hetta eitt stríðsmál um, hvønn gentan skal hava til mann: skal hon fáa drongin, hon sjálf velur, ella noyðist hon at taka við einum drongi, faðirin velur henni. Hesin mótsetningur harðnar, til gentan situr fjøtrað.

Ein grundleggjandi fortreyt fyri at skilja og tulka ævintýrini er, at hesin sami mótsetningur í øllum sínum aspektum eisini er galdandi í tí veruleika,

ævintýrini hava spröttið úr og einaferð vóru produktivur munnligur, fólksligur skaldskapur í.

Gentan í gandaævintýrunum er still í medferð og ger lítlan háva burtur úr sær, men er klók og vitug, veit hvat hon vil, og hvat hon skal gera. Hon hefur vilja, treysti, tol og seiggj at fremja sína ætlan, og, vísir tað seg, megi, áræði og dirvi at taka um endan, tá ið á stendur. Hon er sosialt medvitin og ábyrgdarfull, er empatisk og evnar at knýta kenslulig sambond við onnur menniskju. Hon sýnir kensluliga og persónliga búning, sum søguni líður, og hefur álit á, at hon fer at náa teimum málum, hon setir sær. Tí vinnur hon í endanum á pápa sínum og loysir seg úr sínum fjøtrum.

Drongurin í gandaævintýrunum hefur merkisverdar eginleikar. Hann er óbúgvín og tiltaksleysur, gáloysin og kann onkuntíð tykjast býttisligur, men kann eisini vera knáur, sjarmerandi og snarur í eini knappari vending. Hann hefur onga hómíng av, hvat hann ger, og hvar hann fer, hann leggur onga ætlan, hugsar ongan tanka og hefur ongan ampa. Hann hefur ongar kenslur fyri tí, hann ger, og teimum hann hefur við at gera á síni leið. Hann finnur og í endanum vinnur ta burturblivnu gentuna, tað er rætt, men mest sum av óvart og bert tí, at hon vil tað.

Hann kann vera kongasonur ella í aðrar mátar væl fyri, men í nógvum av teimum mest kendu av hesum ævintýrum kemur hann einsamallur sum eitt vesalavætti úr ongum, men giftist við gentuni, sum er prinsessa, og endar sum kongur.

Eg skilji gandaævintýrini sundur í tríggjar bólkar:

1. gentuævintýr
2. dreingjaævintýr
3. barnaævintýr

1. Gentuævintýr

Í nøkrum gandaævintýrum er ein genta einasti aktivi høvudspersónur í frásøgnini. Upp á báðar vánir noyðist hon einsamøll at vega sær leið og lukku í lívinum. Ofta er hon móðurloysingur. Pápin hefur gift seg uppafurtur og fingið eina dóttur við nýggju konuni, ið bara er ill við stjúkdótturina og sýnir egnu dóttur síni ta góðsku og umsorgan, ið bæði børnini áttu at fingið.

Pápin er lítil stuðul hjá dóttur síni, mest ongin, og hefur lítlan ella ofta ongan lut í frásøgnini. Við tógvið stríð og móti stórum illvilja, men ofta við hollari hjálp, fær gentan bast teimum, ið gera seg inn á hana, og loyst seg úr síni neyð, so hon kann giftast við dronginum, hon hefur valt sær. Hann er ofta kongasonur, og hon verður tá drotning í endanum.

Í nógvum ævintýrum er hon ikki vesalavætti, men ein forfjónað, burturflutt og innistongd kongadóttir. Hon vinnur sær sítt rætta tignarsæti aftur og giftist við einum í flestakra eygum óhóskandi drongi, sum hon er góð við, og sum verður kongur eftir faðir hennara.

Fleiri altjóða kend ævintýr eru gentuævintýr: Vakurleikin og beistið, Undarligi, Øskufia, ið eitur Kalsdóttir í føroyskum ævintýrum, Snjóhvíta og Tornarósa.

2. Dreingjaævintýr

Drongurin í hesum gandaævintýrum er gerandi og aktivur persónur í frásøgnini, sum leingi fylgir honum og hansara ofta einsamøllu, men ásyniligu leið í tí gátuføra ævintýrheiminum. Kortini er hann ikki høvuðspersónurin, tann ið ævintýrini snúgva seg um. Einastaðni á leiðini kemur ein genta upp í leikin. Til tá hefur hon lítlan og ongan leiklut havt. Ofta hitta vit hana ikki, fyrr enn drongurin langt um leingi kemur fram á hana eitt nú inni í einum risabøli, har hon ár út og ár inn hefur sitið púra svinn og bíðað, til risin kemur heim hvørt kvøld, so hon kann kemma hansara mongu høvudum, til tey sovna. Í øðrum ævintýrum hefur hon noyðst at sitið hendur í favn heima hjá foreldrunum og bíðað, til pápin finnur henni ein hóskandi biðil. Tá ið drongurin er komin fram á gentuna, og tað hendir meira av tilvild enn eftir ætlan, stígur hon fram á søgupallin sum hin veruligi høvuðspersónurin og verður tann, ið stendur fyri at greiða gøtuna hjá báðum og loysa ta endaligu uppgerðina, so ævintýrið fær sín rætta enda, og genta og drongur giftast.

3. Barnaævintýr

Her eru persónarnir børn.

Ólagið í húskinum førir til, at børnini villast ella verða koyrd heimanífrá og enda hjá eini gandakelling, ið vil eta drongin, ella einum risa, ið vil giftast við gentuni.

Í fyrra føri er systir drongin hjá og bjargar honum. Í seinna føri er gentan ofta einsamøll ella saman við systurum sínum, og tá er tað sjálvsagt hon, ið bjargar teimum øllum.

Í báðum førum finnur gentan vegin, so børnini koma heim aftur til foreldrini. Kellingin og risin verða bæði fyribeind. Risans klóta, sum verður viðgjørt her í bókini, er eitt tilíkt barnaævintýr. Eitt annað, ið øll munnu kenna, er Hans og Greta í savninum hjá brøðrunum Grimm. Sama ævintýr er eisini uppskrivað í Føroyum við heitinum Pannukøkuhúsið.

Gentan er høvuðspersónurin

Gentan í ævintýrunum hevur verið tulkað sum eitt ikon í vesturheimsins mentan, sum ein ímynd av eini frumsøgu um gentuna, ið bíðar eftir prinsinum á tí hvíta hestinum, ið lyftir hana upp á hestbakið og tekur hana avstað við sær inn í eitt glæsturligt lív í ævigari lukku og sælu saman við sær.

Ævintýrini um hin fátæka drongin, ið verður kongur, hava eisini verið tulkað sum søgur um eina aðra ikoniska hugmynd í okkara vesturlensku mentan: maðurin, ið smíðar sær eydnuna sjálvur.

Hvørgin av hesum ikonisku ímyndunum hevur samsvar við innihaldið og meiningina í gandaævntýrunum og stendst av mentanarlíga treytaðum mistulkingum.

Gentan er altíð hon, sum í endanum sjálv loysir allar sínar trupulleikar og kemur sær burtur úr síni neyð. Tað er henni, hennara korum og hennara lagnu, øll gandaævintýr siga frá. Hon er hin veruligi høvuðspersónurin í øllum gandaævntýrum, ikki bert í teimum, har hon er einsamallur leikari, men eisini har drongurin hevur ein týðandi leiklut í frásøgnini. Hann verður kongur av hennara ávum, ikki sínum egnu. Drongurin vinnur ikki prinsessuna og gerst kongur, men gentan vinnur tann drong, hon vil hava.

Í gentuævntýrunum er sjálvsagt eingin ivi. Tey snúgva seg um gentuna og

hennara lív og lagnu. Hon er miðdepilin í søgunum og einasti hövuðsleikari. Uttan hana verður eingin søga.

Tann lítli leikluturinn hjá gentuni og tann stóri leikluturinn hjá dronginum í dreingjaævintýrunum hava elvt til ta fatan, at í teimum er hann hövuðspersónur. At hann bjargar eini neyðstaddari gentu, og at hann við sínum evnum sum úrmælingur einsamallur vinnur á øllum vandum og forðingum og megnar at vege sær slóð úr djúpastu armóð og einsemi upp á hægstu tindar og gerast kongur.

At hetta er ein misfatan, skula vit síggja niðanfyri.

Ævintýrsøga

Í okkara tíð kenna vit ævintýr mest sum søgur í bókum fyri børn, men í sínum eldri mentanarliga jørðildi vóru tey munnligar frásagnir í fleiri fláum fyri bæði vaksin og børn. Hjá børnum er tað spennandi og hugfangandi at lurta eftir ovastu flánni. Her er stíllurin barnsligur, einfaldur og fantastiskur um tolnar og tolandi gentur, ið vinna prinsin, og óførar dreingir, ið eitast at bjarga tí neyðstøddu prinsessuni og giftast við henni. Hetta siga orðini, og børnunum dámar tey. Men í ævintýrunum finnast djypri fláir, ið ikki eru ætlaðar børnunum, ikki eru fantastiskar og als ikki kenslubornar ella sentimentalar, men siga frá einum truplum tíðarskeiði í lívinum hjá ungum, ið gerast vaksin og skulu taka ábyrgd av egnum lívi. Tað sum orðini umboða, heldur enn tað tey siga, ber týðningin.

Ævintýrini eru ikki sannar frásagnir frá veruligum hendingum. Einki av tí, tey siga frá, er nakrantíð hent. Vit vita tó, hvussu væl umtóktar hesar søgur hava verið og enn eru. Víða hvar og á mongum málum í Europa, Asia og Afrika eru ævintýr savnað, uppskrivað og varðveitt í 19andu og 20undu öld. Tey kennast aftur í mentanum í Amerika, eisini í tíðini undan Columbusi og í elstu skriftkeldum í Europa og Asia. Tá vit hartil hugsa um, hvussu lík tey mangan eru, hóast tey hava verið borin um øll mørk og gjøgnum öldirnar í menniskjans svikaliga minni, eru vit noydd at viðurkenna, at tey eru meira enn bert undirhald fyri børn. Okkurt meira alment og djypri liggur í teimum, og um tað skal henda bókin snúgva seg.

Fransmaðurin Charles Perrault gav í 1697 sum hin fyrsti út eitt ævintýrasavn á prenti, ið hann hevði hoyrt barnagentuna hjá soninum siga fyri honum, tá hon skuldi leggja hann um kvöldarnar. Bókin fekk heitið *Søgur og frásagnir úr farnum tíðum (Histoires ou Contes du Temps passé)*. Tað varð hildið so løgið og óhóskandi tá í tíðini, at nakar skuldi geva tílíkar søgur út á prenti, at hann tordi ikki at gera tað í egnum navni og valdi í staðin at gera tað

í navninum á tíggu ára gamla syni sínum. Bókin gjørdist væl umtókt og varð skjótt týdd til onnur mál. Tankin um ein higartil ókendan, livandi, munnligan skaldskap millum vanlig fólk – almúguna – festi sum brandur í turt hoyggj nakað seinni, tá romantiska stevnan kom í blóma í 19andu øld.

Við íblástri frá Perrault fóru týsku brøðurnir Jakob og Wilhelm Grimm undir at savna ævintýr eftir munnligari frásøgn, og í 1812 til 1815 góvu teir út eitt savn av ævintýrum við heitinum Barna- og heimaævintýr (*Kinder- und Hausmärchen*). Bók teirra varð týdd til onnur mál og gav íblástur til at savna og geva ævintýr út í øðrum londum og á øðrum málum. Í Norðurlondum eru Asbjørnsen og Moe í Noreg og Ewald Tang Kristensen í Danmark kendir ævintýrasavningar og útgevarar.

Føroysk ævintýr

Jákup Jakobsen savnaði ævintýr eftir munnligari frásøgn á ferðum í Føroyum í 1892-93 og aftur í 1898 og gav í 1898-1901 eitt savn av ævintýrum og sagnum út í Keypmannahavn við heitinum *Færøske Folkesagn og Æventyr*. Heitið, inngangur og viðmerkingar eru á donskum, men sagnirnar og ævintýrini eru á føroyskum. Bókin varð nógv lisin og kallaðist manna millum bara við stuttnevninum Sagnir og ævintýr. Sum heild víkja føroysk ævintýr ikki frá ævintýrum í næstu norðurlendsku grannalondunum og eru helst komin haðani seint í tíðini, heldur Jákup Jakobsen. Svenski granskarin Åsa Nyman, ið hevur granskað í føroyskum ævintýrum, heldur, at hesum kann hann hava rætt í. Ein kann ætla, at fólk hava lisið ævintýr á prenti í bókum og bløðum, har tey eins og ævintýrsøvnini hjá Perrault, brøðrunum Grimm og teirra mongu eftirfylgjjarum beinanvegin gjørdust væl umtóktur undirhaldslesnaður. Nyman er samd við Jákupi Jakobsen um tann norðurlenska skyldskapin hjá føroyskum ævintýrum, men leggur dent á tann serføroyska dámin, tey hava fingið, ið prógvar, at hóast tey hava útlendskan bókligan uppruna, hava tey fingið nýtt lív í føroyskari munnligari frásøgulist. Hon dregur fram mong dømi um, hvussu føroysk frásøgufolk staðseta ævintýr síni í Føroyum og í føroyskum umhvørvi so listuliga, at vit ikki ivast í, at søgurnar eru um bygdargentur og bygdardreingir í Føroyum, og at hendingarnar fara fram her á landi (Nyman 1964, 1970, 1984).

Umframt arbeiðini hjá Åsu Nyman er ikki nógv skrivað við nakrari fynd um føroysk ævintýr. Tríggjar greinir í Varðanum viðgera einstøk ævintýr:

Drongurin, ið burturtikin varð av sjótróllakonginum eftir Kirsten Brix (1992), *Fípan fagra* eftir Hjalmar P. Petersen (2001) og *Øskudólgur* eisini eftir Hjalmar P. Petersen (2002). Ein stutt yvirlitsgrein eftir norska fólkamennisgranskaran Reidar Th. Christiansen í verkinum *Nordisk kultur* bd. IX (1931) s. 264 kann eisini verða nevnd.

Jákup Jakobsen kallaði savn sítt *Færøske Folkesagn og Æventyr*, tí tað inniheldur bæði sagnir og ævintýr. Tí kann tað vera hent at siga tvey orð um munin á hesum báðum søgusløgum. Ævintýr eru, sum nevnt omanfyri, uppáfunnar søgur. Vit kunnu siga, at ævintýrini eru ikki sannar søgur: tilburðirnir eru órealistiskir, hendingarnar eru ongantíð hendar, og persónarnir hava ongantíð verið til. Tó eru tey sonn á tann hátt, at tey eru viðgerðir í skaldsligum myndum av sonnum og veruligum viðurskiftum.

Tær søgur, vit kalla sagnir, eru harafturímóti sannar frásagnir um veruligar tilburðir, ið eru farnir fram, og fólk, ið hava livað. Persónarnir í sagnunum eru nevndir, støðini, har hendingarnar fara fram, eru kend, og tað kann staðfestast, nær søgnin hevur hent. Sagnir eru sannsøguligar frásagnir, ævintýrini eru uppáfunnin. Onkuntíð kunnu vit ivast í sannleikanum í eini huldusøgn ella gandasøgn, men tað er bert okkara ivi. Søgnin sjálv vil altíð vera við, at sagt verður frá sannleikanum. (Um sagnir og søgu og um sagnirnar í *Færøske Folkesagn og Æventyr* sí Andreassen 1987, 1993 og 2010).

Heimildarfólkini til ævintýrini í savninum hjá Jákupi Jakobsen eru 41, 27 kvinnur og 14 menn. Tey flestu hava sagt eitt og tvey ævintýr, men nøkur fá hava sagt honum fleiri. Í dag eru hesi fólk kámað burtur úr minninum, bert farvegir eftir tey eru at finna í fólkatalslistum og øðrum almennum skrásetingum. Ása Nyman gjørði í 50-árunum kanningar av føroyskum ævintýrum, og tað eydnaðist henni at fáa nakað av vitan til vega um frásøgufólkini eisini. Burtur úr tí hon skrivaði, úr bygdasøgum og av samrøðum ber til at siga nakað um summi av heimildarfólkunum (Nyman 1964, 1984).

Hann, ið hevur sagt nógv flest ævintýr fyri Jákupi Jakobsen, er Jóhan Hendrik Matras. Hann var ættaður av Viðareiði. 35 ára gamal giftist hann til Fugloyar við hálvsturdóttur síni Malenu Elisabeth Joensdatter á Reyni á Kirkju og búði har til sín doyggjandi dag. Hann var tiltikin kvøðari og skipari, las nógv við serligum áhuga fyri íslenskum ættarsøgum og fornaldarsøgum. Hann hevur eisini roynt seg sum kvæðayrkjara. Hann segðist at duga bæði lestrarbókina hjá Brochmand og sálmaðabókina hjá Kingo uttanat. Alt hetta hóskar væl til tað, sum fólk enn vita at siga á Kirkju, at nógvar bøkur

vóru í húsinum á Reyni. Í 1870 eru tey átta fólk í húsi: Jóhan Hendrik og Malena Elisabeth, teirra trý börn, drongur og tvær gentur, vermóðir Jóhan Hendriks, ið er hálv systir hansara, ein arbeiðskona og ein uppgávukona. Einkin av børnunum giftist. Tey búðu í barnaheiminum alt lívið og doyðu í 1950-árunum, øll trý avgomul. Við teimum doyði húsið út (Hansen 1971:72). Jákup Jakobsen hevur skrivað ikki færri enn 21 ævintýr upp eftir Jóhan Hendrik og nevnir hann eisini millum heimildarfólk síni til sagnir.

Erika Katrina í Lykkirshúsi á Syðradali í Kalsoy varð fødd 26. oktober 1843 og doyði 16. august 1894. Hon giftist ikki, átti eingi börn og hevði ongar beinleiðis eftirkomarar at minnast seg og siga frá eini raskari, arbeiðssamari, gávuríkari og eftir øllum at døma klókari konu. Í Sagnum og ævintýrum finnast 13 ævintýr av hennara munni.

Teir eftirkomarar í síðugrein, eg havi tosað við, vita lítið annað enn, hvør hon var. Ása Nyman veit um hana, at hon var góður kvøðari og dansari og var tikin úr leikum at siga frá. Hon gjørdi annars alt vanligt arbeiði í einum húsi tá, sum at spinna, arbeiða korn og binda, og Nyman nevnir, at hon bant skipstroyggjur fyri ein bónda í bygdini, ið æt Hanus. Barnaheim hennara var Lykkirshús á Syðradali, og har búði hon alt lívið. Í fólkataljüngunum sæst, at í 1850 búgva 8 fólk í Lykkirshúsi ella Norð í Stovu, sum húsinu eisini verða nevnd: Erika Katrina og beiggin Jóhannus, ið eru 8 og 11 ára gomul, foreldur teirra Jacob og Anna Malena, ið var av Strond, trý vaksni faðirsystkin og abbin Jóhannus, ið tá er einkjumaður. 10 ár seinni eru foreldrini einsamøll í húsi við sínnum trimum børnum og eini arbeiðskonu. Hetta árið doyr mamman, og í 1870 er Erika Katrina nevnd „husholderske“ í fólkataljüngini, og her býr hon restina av lívinum, eisini eftir at beiggin Jóhannus giftist inn. (Sí Hansen 1978). Hon verður skrivað Olsen og Jakobsen hvørt um annað í fólkataljüngunum. Jákup Jakobsen skrivar hana Johannesen. Hetta er áðrenn fólk høvdu føst eftirnøvn, men skrivaðust við fornavninum hjá pápa sínum. Pápi Eriku Katrinu skrivaðist Jákup Johannesen, og Jákup Jakobsen hevur so givið henni hansara eftirnavn.

Triðja heimildarfólkið, eg veit nakað um at siga, er Marjun í Nýggjubúð í Skálavík. Hon hevur sagt seks ævintýr fyri Jákupi Jakobsen, har ímillum Vetil Kongason, ið verður viðgjørt her.

Marjun varð fødd í 1823 og doyði í 1912. Hon búði alt lívið í Skálavík. Hon var tiltikin at duga væl at siga frá, og fólk gekk inn til hennara at lurta. Eisini bróðir hennara, Jógvan á Oyri, var heimildarmaður hjá Jákupi Jakobsen til bæði ævintýr og sagnir. Hann var eisini kendur víða hvar sum

heimadoktari og skuldi duga væl at skera fyri svullum. Í húsinum á Oyri bóru tey orð fyri at vera skilafólk. Systkini hava eyðvitað havt somu keldur at oysa úr til sínar frásagnir, og sagt varð um pápa teirra, Dánjals Jógvan, at hann var ein fróðarmaður.

Frásøgufólkini til hini bæði ævintýrini av teimum seks, ið eru viðgjörd her, eru tvær konur, báðar úr Porkeri. Elsebeth Malena Jespersdatter hevur sagt ævintýrið Kongasonurin, ið tikin varð av sjótrøllakonginum, og Margreta Danielsdatter hevur sagt Rossadrongin. Tíverri veit eg einki at siga um hesar báðar, uttan tær hava dugað væl at sagt frá søgum.

Romantiska hugmyndin um, at ævintýrini hava sín káma uppruna millum ólærd fólk og hava livað sítt meira og minni dulda lív á manna munni í øldir, stóð við upp í seinnu helvt av farnu øld. Nýggjar rannsóknir vísa eina meira samansetta mynd. At ævintýr hava verið kend og brúkt í skriftmentum høpi í nógv størri mun enn hildið. Kendir rithøvundar sum Boccaccio og Chauser brúka ævintýr og ævintýramotiv í sínum søgum eins og Basile og Straparola. (Sj Zipes 2001, Uther 2011:9, Magnanini 2008, Bottigheimer 2002).

Ævintýrtypur

Í altjóða skránni yvir øll kend ævintýr eru tey skipað í typur. Finnin Antti Aarne gjørdi eina felags skrá yvir europeisk ævintýr í 1910. Amerikanski granskarin Stith Thompson víðkaði skránni til at umfata heimsins ævintýr fyrst í 1928 og uppafur í 1961 (endurprentað í 1968). Seinastu endurbøttu útgávuna hevur týski granskarin Hans-Jörg Uther gjørt (sj ATU 2004, endurprentað 2011). Upp í eina ævintýrtypu verða tey ævintýr roknað, ið verða mett at siga somu søgu, hóast tey í mangar mátar kunna tykjast ólík í frásøgn og motivum. Ævintýrtyturnar eru skiftar í bólkar, og hvør typa er talmerkt við nummari, ið víst verður til við bókstavunum ATU+nr. eftir nøvnunum hjá teimum trimum høvundunum. (Áðrenn 2004 bert við AT). Størsti bólkurin í ATU kallast gandaævintýr og fevnir um 449 typur (ATU 300 til ATU 749). Í *Færøske Folkesagn og Æventyr* eru prentað og umrødd 79 ævintýr við frábrigdum, og 45 av teimum hoyra til henda bólkinn.

Heitið *tales of magic*, ið er týðing av tí týska *Zaubermärchen* umvegis danskt trylleeventyr og svenskt undersaga, er nakað misvísandi á tann hátt, at hesi ævintýr í grundini einki hava við gand at gera, tað slagðið av gandi, ið

sagnirnar og fólksliga pátrúgvín siga frá. Fleiri granskarar velja heldur enska heitið *fairytale*, ið einuferð mest varð nýtt um listævintýr t.e. stuttsögur hjá rithöfundum í ævintýrstíli, sum til dæmis ævintýrini hjá H. C. Andersen. Fyri *fairytale* havi eg ikki funnið nakað brúkiligt orð á føroyskum enn og haldi meg tí til heitið gandaævintýr.

Gandaævintýr í Færøske Folkesagn og Æventyr:

Gentuævintýr:

- 2a,b Risans klóta. [ATU 311 Systir bjargar systurum].
2c ,d,e Risans klóta [ATU 311 Systir bjargar systurum + ATU 501 Tær ljótu spunakonurnar].
8 Genta og drongur í risahellinum [ATU 313 + ATU 1137 Hin blindaði risin = Polyfemos].
10 a,b Risakonnan, ið hevði drongin at fita. [ATU 327A].
19 Krákudóttir og Kalsdóttir. [ATU 480 Genturnar í brunninum og ATU 510 Øskufia].
(33 Tey gomlu sum bardust um greytarsneisina. [ATU 545].
43 Undarligi. [ATU 708].
44 Teir sjeið svanirnir. [ATU 451].
47 Vetil kongasonur. [ATU 425A].
48 Vakurleikin og beistið. [ATU 425C].
62 Kongasonurin og gentan. [ATU 884 + ATU 930 Spádómurin].
67 „Ríkismanshøvdið stendur ikki altíð so beint“ ella Hin tolta gentan. [ATU 887].
*70 = ATU 501 Legmeisin. [ATU 501].
*71a Klóka Margreta, 71B Kláreyga. [ATU 883B].

Dreingjaævintýr:

- 1b Trøllið hjá pápaleysa. [ATU 301].
1c Skræddi kjálki. [ATU 301].
1d Snerkti risi [ATU 301 + ATU 1137 Hin blindaði risin = Polyfemos]
11 Risakonnan við kambfjøðrini. [ATU 327A].
12 Stenbuk. [ATU 327A].
14a,b,c,d Øskudólgur. [ATU 530].

- 14e Øskudólgur [ATU 328 + ATU 1525R Ránsbrøðurnir].
- 15 Reyðin og Øskudólgur [ATU 301 + ATU 530 Øskudólgur + ATU 531 Hin klóki hesturin + ATU 550 Fuglur, hestur og kongsdóttir].
- 16 Rossadrongurin. [ATU 314].
- 17a,b Geldingarnir á slottinum. [ATU 580].
- 18 Vatndryladrongurin. [ATU 675].
- 25 Meistari yvir meistara. [ATU 325].
- 34 Teir tveir brøðurnir. [ATU 303].
- 35 Trøllið í fjallinum. [ATU 300].
- 36 Hin ónda móðirin. [ATU 590].
- 37 Drongurin, ið burturtikin varð av havfrúnni. [ATU 400].
- 38 Drongurin, ið bjargaði kongadøtrunum. [ATU 301 + ATU 303 Tvíbúarnir + ATU 531 Hin klóki hesturin + ATU 550 Fuglur, hestur og kongadóttir].
- 39 Drongurin, ið fekk kongadótturina aftur frá sjótrøllinum. [ATU 301 + ATU 531 Hin klóki hesturin + ATU 550 Fuglur, hestur og kongadóttir].
- 40 Drongurin, ið fekk kongadótturina aftur frá sjótrøllinum ella Tað gráa esilið. [ATU 301 + ATU 531 Hin klóki hesturin + ATU 550 Fuglur, hestur og kongadóttir].
- 41 a,b,c Lítle gráa aftan fyri hurðarbak. [ATU 531].
- 42 Snati. [ATU 328].
- 45 400 Kongaríki Verðsins Endi. [ATU 400].
- 46 400 Glasbjørg. [ATU 400].
- 60 + 60a og 60b Kongasonurin, ið tikin varð av sjótrøllakonginum. [ATU 313].
- 61 Agnas á deildini. [ATU 313].
- *72 Hans ella Drongurin við gullhárinum. [ATU 314].
- *73a Drosslinebbur. [ATU 621 + ATU 900].
- *73b Drossilskegg. [ATU 621].
- *74 Prinsessan og oblátin. [ATU 613].
- 78 Gullgásin. [ATU 571].

Í tekstinum verður víst til ævintýr í Sagnum og ævintýrum við stavunum JJ og nummarinum í bókini. * við eitt ævintýr merkir, at Jákup Jakobsen bert endurgevur tað í samandrætti á donskum. Sitat úr verkum á fremmandum málum eru umsett til føroyskt.

Uttanverð og innanverð

Persónarnir í ævintýrunum, sigur týski granskarin Max Lüthi (1968), hava einki sálarligt dýpi, eru kenstuliga avbyrgdir og óheftir av staði, tíð, fólki og øllum øðrum rundan um seg. Einki heftir teir, teir hava onga fortíð. Eingin verulig tíðarlig dimensión er í ævintýrunum. Einki verður sagt, um hendingarnar fara fram eftir eini løtu, ella um ár ganga ímillum. Persónarnir eldast ikki, og prinsessan, ið er innistongd í 18 ár, tykist óbroytt, tá hon kemur útaftur. Sjáldan ella ongantíð verður sagt frá, at nakar er sorgarbundin, glaður, spentur ella ræddur. Heldur ikki verður sagt við orðum, at nakar er djarvur, sterkur, óræddur, forvitin ella leingist og er veikur, ótolin, illsintur ella harðligur.

Tí at ævintýrpersónarnir onga fortíð hava, kunnu teir mæta øllum nýggjum hendingum, umstøðum og persónum óheftir av bondum, royndum og kenstum. Alt teir uppliva, uppliva teir av nýggjum og standa fríir at velja og gera tað, ið veljast og gerast skal. Hetta er eitt høvuðseyðkenni við ævintýrunum og ævintýrstílinum. Tí er ein av høvuðsniðurstøðunum hjá Lüthi, at eftirsum persónarnir einki innhvørvi hava, verður einki av tí, teir gera, tikið úr egnum brósti, men hendir av ytri ávum. Teir verða ikki stýrdir av innari trá, men av gávum, fundum, uppgávum, forboðum, gátuførari hjálp, vegleiðing, trupulleikum, forðingum og óvæntaðum hepni. Alt í ævintýrunum fer, sambært Lüthi, fram á einum og sama flata við ongum fláum undir ella yvir. Frásøgn um kenstur og eginleikar er altíð óbeinleiðis, eginleikar og kenstur koma fram í hendingum og gerðum á sama flata sum søgan annars. Ævintýrpersónarnir eru ikki lýstir sum livandi fólk, men figurar ella karakterir við bara ytri eginleikum mest uttan kenstur og sambond í nøkrum sosialum samanhangi.

Við dronginum einsamøllum í huga verður henda lýsing hjá Lüthi hugfangandi og neyv. Minna vit okkum hinvegin á, at í ævintýrunum eru

eisini gentur, ið hava sjálvstøðugar lutir í søgunum, noyðast vit at venda lýsingini einaferð afturat í huganum og skilja tá, at fyri teirra viðkomandi er einki høpi í tí, Lüthi sigur. Alt, hann sigur, er rætt um dreingirnar, men misvísandi um genturnar. Dreingir og gentur í gandaævintýrunum eru diametralt mótsettir persónar, og allir eginleikar, dreingirnir hava, og øll teirra medferð er beint øvut hjá gentunum.

Tann ónda stjúkmóðirin koyrir Krákudóttur (JJ 19) út, og hon endar í tænastráttu at sópa tún á einum harragarði. Á vegnum kemur hon fyrst til eina kúgv, ið biður hana mjólka sær, síðani til eina lambssjúka ær, ið biður hana hjálpa sær at lemja, og at enda til ein gamlan mann, ið biður hana raka sær. Hann hevur sítt skegg niður á knøini. Gentan ger, sum hon verður biðin, og allar tríggar ferðirnar fær hon í lön somu góðu ynski: „Alt gangi tær væl og einki illa! gull og silvir rapi fyri fótunum á tær, hvørt spor, tú stígur.“ Krákudóttir ber seg rætt at móti kúnni, ærini og tí gamla manninginum, men ikki tí at hon kundi valt nakað annað. Hennara persónleiki er soleiðis, at hetta má hon gera. Hon sýnir empati og menniskjansligar kenningar, og løninina fær hon, ikki fyri at hon tilvildarliga valdi ein rættan móguleika av fleiri, men tí hon ber seg at í samsvari við sínar innaru kenningar. Sama hendur, tá hon er liðug í tænastráttu á harragarðinum. Í lön fyri sína tænastráttu á harragarðinum fær hon valið ímillum eitt skínandi bjart og eitt svart skín. Tað býður henni ímóti at velja hitt bjarta skínandi skínið. Av innari neyð velur hon tað svartu, ið „...var nóg gott fyri hana, helt hon.“ Í øllum gentuævintýrum ger gentan tað, hon ger, av innari áneyðum, ongantíð av taktiskari umhugsan.

Samantværa vit hesa Krákudóttur við Rossadrongin (JJ 16), síggja vit munin millum gentur og dreingir í ævintýrunum. Rossadrongurin selur virðismiklar ognir hjá pápanum, ross, oksar og kýr, fyri gátuførar lutir: ein hest, ið hann kann ynskja sær hjá ella burturfrá, sum hann vil, eitt vest, ið fær allar gentur at fjeppast uppi í sær og eina látipípu, ið kann draga allar fuglar til, tá hann blæsir í hana. Hann kundi valt ikki at taka av tilboðnum, men hann ger tað, tí hann verður barnsliga hugtikin av lutunum. Hann hevur ongar innari empatiskar ella kenninguligar áneyðir at hugsa um tað ógagn, hann ger pápanum við valinum. Hann velur av egináhuga, hóast hann sjálvur ikki enn hevur hóming av nakrari nyttu ella gagni, hann kann hava av hesum lutunum, men hin undarligi logikkurin í ævintýrunum er so, at áhoyrararnir vita tað. Rossadrongurin er óheftur av øllum viðurskiftum rundan um seg og kann velja heilt av egináhuga.

Tað er henda drongin og allar hansara líkar, Max Lüthi hefur í huga, tá hann ger sínar niðurstøður: „Alt ið viðvíkur kenslum hjá persónunum í ævintýrunum er burtur, og tessvegna hava teir einki sálarligt dýpi“ (1968:15). Bert eitt skammlop í hugarum kann fáa nakran at javnseta ta empatisku Krákudóttur við tann líkasæla Rossadrongin.

Vetilskona (JJ 47) er ikki óheft av øllum viðurskiftum. Hon hvørki vil ella hefur hug at taka upp nýggj sambond við alt og øll, ið tilvildarliga sløðast á hennara leið. Vetilskona kemur í svárastu neyð í sínum hjúnalagi við einum harðligum og ráðaríkum manni, men hon er knýtt at honum og elskar síni børn og leggur alt fyri eitt eina ætlan um at fáa skil á honum og bjarga teimum. Alt, hon ger, snýr seg um hetta. Ein kann spyrja seg, hvar Lüthi hefur havt tankarnar, tá hann skrivar at: „...høvudspersónurin í ævintýrunum er ikki vavdur í familjubondum“ (1968:18). Ikki bert Vetil kongasonur, men ein nøgd av ævintýrum eru júst um gentur „vavdar í familjubondum“.

Gentan í Teimum sjei svanunum (JJ 44) hefur eitt mál í lívinum: at bjarga sínum gandaðu brøðrum, og brúkar sjei ár av sínum lívi til hetta eina. At hon fær ein prins til mann omaná er sum ein eykavinningur, hon hefur ikki leitað eftir honum.

Somuleiðis eru ævintýrini um børn altíð um, hvussu tey megna at endurskapa viðurskiftini við foreldrini og heimið. Í Risans klótu (JJ 2) hefur Giljanna lítla systrarnar og pápan í huga og megnar at gjøgnumføra sín vilja við egnari megi og er ikki stýrd av ytri umstøðum. Her kanska meira enn aðrastaðni letur Lüthi sítt mannliga sjónarstað skína ígjøgnum niðurstøðuna: „[Ævintýrhettjan] tekur seg burtur frá foreldrimum, uttan so at tey eru beinleiðis partur av fløkjuni, og brøður (ella systrar um nakrar eru) eru mest til fortred. Stjúkmøður hava ongan annan lut enn at vera mótstandarar. Børnini hjá gentuni verða bert nevnd, um tey hava týdning í fløkjuni, og børn hjá dronginum verða valla nevnd. Hettjan hefur hvørki innari ella sjónlig ytri viðurskifti við familjuna...“ (1968:18).

Viðvíkjandi ævintýrum, har drongurin finnur ta burturblivnu gentuna, eru niðurstøðurnar hjá Lüthi eins misvísandi. Í øllum hesum ævintýrunum er kjarnupersónurin ein genta við einans máli í lívinum, sum er at sættast við pápa sín. Hin burturflutta gentan vil heim aftur til sína familju at búgva og liva saman við dronginum, hon velur sær, og hin innistongda gentan hefur bert eitt ynski, ið er at sættast við pápan um sjálv at sleppa at velja sær drong. Í ævintýrunum um ta óndu stjúkmóðurina fer gentan treyð heimanífrá, og

mestur tí hon verður útkoyrd. Tá Lüthi skrifvar, at millum persónarnar í ævintýrunum „...eru eingi føst, varandi sambond,“ hugsar hann einans um hin fátæka drongin, ið fer heimanífrá, og at einki síðan frættist um heim ella foreldur hansara. Genturnar fara heimaftur til pápan, tí teirra atburður rennur av innari lívi og upplivingum sum kærleika, eyðmýking, hevnis sök og rættvísistrá. Kenslum, ið dreingirnir ongantíð sýna. Hesar genturnar eru ikki óheftar av umverðini, tær eru ikki uttan innanverð og sálardýpi, tær eru tætt knýttar at familju og lata seg ikki reka í óvissu av ytri hendingum.

Einastaðni í frásøgnini í dreingjaævintýrunum, ofta á vegnum at leita eftir gentuni, hann er sendur ella noyddur út at finna, men ofta eisini áðrenn hann nakrantíð hevur hoyrt um hana, fær drongurin eina gátuføra gávu. Hon er av slíkum slag, at hon veitir meggi uttanífrá til at fremja tað, ið drongurin ikki er førur fyri við egnari meggi. Hjálpin er altíð av ytri slag. Hon kann vera okkurt slag av amboði ella hjálparluti, eitt nú ein drykkur, ið veitir vøddastyrki, eitt plagg, ið veitir vakurleika, ein byrsa, ið altíð rakar ella t.d. einir sjeymílastivlar. Eisini kann hjálpin vera onkrir gátuførir fylgisneytar, ið megna og fremja slíkt, ið drongurin og fólk annars ikki megna. Genturnar fáa eisini hjálp á leiðini, men hon er sum oftast altíð av innari, sálarligum slag. Hon fær styrk at nýta móguleikar og førleikar, hon frammanundan hevur í sær. Við hjálpini, hon fær, økist hennara sjálvsálit, hon fær størri dirvi, meira áræði og sterkari vilja enn frammanundan.

Í Teimum sjev svanunum (JJ 44) fær gentan tey ráð frá einum presti, at hon „skuldi seyma sjev skjúrtur, eina til hvønn bróðurin, av so fínum trád sum kongurvág, og ikki mátti hon tala eittans orð, fyrr enn allar skjúrturnar vóru lidnar – men tað kom at vera ein long tíð.“ Presturin „kvíðaði fyri, at hon kundi ikki fylgja ráðunum til enda. Hon bønaði hann at siga sær tey: tí hon vildi royna alt.“ Vetilskona (JJ 47) fær ráð frá einum hjálpara, sum er ein gamal maður. Hann sigur henni, at Vetil er á Glasbjørgi, men hagar sleppur hon ikki, uttan hon fær smítt sær jarnklæði, jarnskógvar og jarnhandskar. Tað er eyðkent fyri gentuævintýrini, at hon fær ikki hesar lutirnar, men fer sjálv til ein smið at fáa teir gjørdar. Hon fær bert ráðini. Í hinum kenda ævintýrinum Vakurleikin og beistið (JJ 48) bjargar gentan beistinum einans við empati.

Viðhvørt tørvar gentunum als onga hjálp. Kalsdóttir stendur sínar royndir bert við sínum kvinnuligu empatisku evnum. Hon skal mjólka eini kúgv, hjálpa einari ær at lemja og raka einum gomlum manni. Seinni fær hon eisini tríggar kjólar, ein bláan, ein grønan og ein reyðan. Somu

gávu fær eisini Vetilskona. Hetta minnir um tær gávur, dreingirnir ofta fáa, men kjólarnir eru ikki ytri hjálparlutir hjá gentunum, men umboða teirra innaru, persónligu búningartilgongd.

Dreingirnir í ævintýrunum hava onga innari megi og dreiva í blindum sum finnur á talvborði eftir vegaðum gøtum. Teir fara heimanífrá tíðliga í søguni, sum er eitt stig at taka, tó at tað ofta verður sagt, at teir av ymsum grundum verða ríknir út. Teir taka so ikki fleiri stig, men flyta seg hereftir sum finnurnar: frameftir ein punt í senn. Teir tilburðir, teimum eru fyri, henda ongantíð av teirra ávum, tí teir vilja ella ynskja tað so ella gera nakað fyri, at hetta og hatta skal henda. Alt í einum eru teir staddir í onkrari ásýniligari støðu, sum endar við, at teir eru betur fyri, vísir tað seg seinni, enn teir vóru frammanundan. Har kunnu vera tveir ella oftari trýggir dreingir (brøður), sum koma í somu støðu, men bert hin eini (yngsti) kemur væl burtur úr henni, tí at hann er heppin at bera seg rætt at í eini knappari vending. Hvørki hann ella hinir hava nakra vitan um, hví eitt er rætt at gera og annað ikki. Tað gongst altíð hesum eina dronginum væl, men hann veit hvørki hvussu ella hví.

Eingin logisk grundgeving ella orsök finst í søgunum til ta sermerktu lagnuna hjá dreingjunum, til at tað gongst teimum so ógemeina væl. Einkí er við teimum, ið bendir á, at hetta skal vera so, og einkí høpi er í hesum, at ein fátækur drongur skal koma soleiðis fyri í lívinum. Serliga sjónskt er, at hesir dreingir ongar ambítiónir hava egna vegna. Tvørturímóti eru teir ofta treyðir at fáa at gera tað, ið krevst. Onkur av teimum vil enntá helst sleppa undan sínum tignarsessi.

Ferð eftir ferð kemur drongurin í neyð, men ongantíð veit hann sær hvørki ráð ella útvegir. Hann veit ikki, hvar hann kann finna ta hörvnu prinsessuna, hann veit ikki, hvussu hann skal fáa hana leysa, hann hevur ikki vitan og egna megi at vinna á fíggindanum, og tá hann endiliga hevur prinsessuna, missir hann hana burtur aftur av ósketni, finnur ikki aftur í kongaríki hennara og veit sær ongi ráð at sleppa inn á slottið og fáa samband við hana aftur.

Dreingjaævintýrini kennast við ógviligum persónum, dramatiskum tilburðum og drúgvum frásøgnum í avgjördum orðalagi. Dreingirnir síggjast, har teir koma, og hoyrast, í tí teir gera. Frásagnirnar um teir fylla oftast bróðurpartin av søguni og hava øll tey eyðkenni, vit sum lurtarar og lesarar kenna ævintýr við. Her er tann risin, ið ikki hevði hjartað uppi á sær, og teir trýggir, ið máttu skiftast um eitt eyga, her eru trøll við fleiri høvdum,

drekar, sjótröll og enntá onkur sjótrøllakongur, her eru teir smáu menninir við síðum skeggi og undrunarverdum evnum, duldarfullir handilsmenn við gátuförum lutum, her eru ross, esil og hundar, ið tosa og geva góð ráð, og ein drongur hittir enntá tríggar konur, ið lokka hann upp í song til sín. Dreingirnir fáa sjáldsamar gávur og lutir at ráða yvir: skip, ið sigla av sær sjálvum, stivlar, ið stíga sjei míl í hvørjum feti, taskur, ið goyma ein heilan her av krígsmonnum í sær, og ein látipípa er, ið lokkar allar himmalsins fuglar til, ella spælir so at øll noyðast upp á gólv, ein krússapottur dugir at ganga og tosa og er so fínur, at hann bara tosar danskt, og ein drongur fær eitt vest, ið fær allar gentur at fáa hug á sær. Avbjóðingarnar, dreingirnir skula vinna á, eru samsvarandi ásýniligar. Teir skula høgga høvd av risum, trøllum og dreikum, sigla um endaleys hæv, klíva upp á hægstu fjøll, síga niður í djúp, myrk hol ella niður á havsins botn.

Genturnar verða eisini fyrri uppskakandi tilburðum, men teirra leið er stillfær og vekur ikki ans. Tær eru spakar, gera lítið burtur úr sær og verða burtugoymdar fyrri ikki at síggjast ella hoyrast. Tær gera slíkt, ið gentur plaga og eiga at gera, og avbjóðingarnar hjá teimum eru heimligar og gentuligar. Giljanna og systrarnar verða sendar í áanna eftir vatni ella við hosum at skola, og Giljanna skal halda hús hjá risanum, Krákudóttir og Kalsdóttir verða bidnar um at spinna, mjólka, hjálpa við lembing og raka einum gomlum manni, Kalsdóttir verður sett at pilka ertrar, bygg og grýn upp í eina tunnu, og svanasystirin skal seyma skjúrtur til sínar sjei brøður, eina um árið, og øll hesi árini skal hon – sum hin mest gentuliga treytin av øllum – tiga!

Gentan biður um ella fær óbiðin ráð um, hvussu hon skal útinna ta ætlan, hon longu hevur lagt. Hon má síðani útinna brøgd fyrri at røkka síni ætlan, har drongurin onga ætlan hevur. Nógv meira verður gjørt burtur úr avrikunum hjá dreingjunum, enn teimum hjá gentunum, ið tó, tá saman um kemur, eru størri enn nakar av dreingjunum í sínum lagi hevði kunnað útint. Í gentuævintýrunum verður einki hóvasták gjørt burtur úr hesi hending, og frásøgnin er stuttorað. Hjá dreingjunum er hesin parturin spektakulærur, dramatiskur, spennandi og ikki sjáldan størsti parturin av frásøgnini. Hetta er í fullum samsvari við munirnar millum kynini annars í frásøgustílinum.

Genturnar fána aftur undir teimum hávamiklu hendingunum, dreingjunum eru fyrri. Hesar eru so ásýniligar, at tær draga hugan at sær, so at viðurskiftini millum persónarnar gruggast fyrri áhoyrarunum, og sum vit síggja, granskarunum, ið ikki fáa eyga á veruliga hævudsásin í eljustríðnum millum persónarnar í gandaævintýrunum.

Hin stóra frásøgnin um samfeløgini og mentanirnar, tað vit kalla søgan, hevur altíð verið ein orðmikil lýsing av monnunum, teirra lívi, teirra avrikum, teirra framferð og teirra gerðum. Ævintýrafrásøgn er ikki øðrvísi og veitir monnunum rúmd í vavi, ið samsvarar við ta rúmd, teir hava í allari aðrari frásøgn. Dastið av søguskrijving er merkt av hesum kynsliga lýti, við tað at menn hava staðið fyri so at siga allari søguskrijving. Einki kann við vissu sigast, um tað mest vóru konur ella menn, sum søgdu frá ævintýrunum, tá tey enn vóru munnlig frásøgulist, men uppskrivararnir og granskararnir vóru í hvussu er mannfólk, tá tey stóru ævintýrasøvnini vóru skapt og somuleiðis tey fyrstu ættarliðini av granskarum. Og tað merkist. Teir menn, ið hava granskað í ævintýrunum og skrivað um tey, finna sítt eigna kyn aftur í tí hepna dronginum í ævintýrunum og veita honum sama pláss í ævintýrgranskingini, sum menn hava veitt sínum kyni í allari søguskrijving. Helst er hetta ómedvitið og eitt slag av mentanarligum sjónbreki, ið hevur ta fylgju, at teir ikki hava sæð genturnar og ongan móguleika hava havt at lýsa teirra leiklut í ævintýrunum.

Mentanarliga sjónbrekaðir ævintýrgranskarar lata seg tøla av hávanum við dreingjunum í ævintýrunum og fáa ikki eyga á gentuna og hennara avrik. Teir hava ikki sæð, at í øllum gandaævintýrum um drongin, ið finnur ta neyðstøddu gentuna, ið síðani sleppur úr síni neyð, er høvuðsmótsetningurin altíð millum gentuna og tann, ið hevur gjørt seg inn á hana, oftast pápan. Hin knái drongurin hevur eisini sítt at stríðast við, men teir mótsetningar, hann er partur av, verða altíð loystir uttan fylgjur fyri søgugongdina. Fløkjan í ævintýrinum verður ikki greidd, sjálvt um drongurin vinnur á sínum trupulleikum. Har mugu vit bíða eftir gentuni og pápanum. Í somu stund, tey eru komin til sættis, endar ævintýrið. Kanna vit ævintýrini við hesum nýggja innliti sæst, at persónslýsingarnar av drongi og gentu vátta sjónarmiðið.

Í okkara nýtiðar kynsliga diskursi kunna vit bera yvir við teimum eldru granskarunum í 19andu og 20undu øld, men undrast á, at sjónbrekið stendur við heilt upp í okkara 21undu øld. (Sbr. Uther 2011 bind 1 s. 7 niðast).

Strukturur

Funktióinir hjá Propp

Russarinn Vladimir Propp (1875-1970) tekur til um ævintýrini, at ein „í fyrsta lagi verður bilsin av, hvussu stórliga margbroytt, myndlýsandi og litrík tey eru, men ikki minni av, hvussu fábroytt og uppafurtakandi tey í øðrum lagi eisini eru“ (1968:20-21). Propp leitar eftir felags eyðkennum og finnur tey í tí seinna, fábroytta, stíleyðkenninum, hann sipar til, og staðfestir m.a., at eftir strukturinum í frásøgnini eru øll gandaævintýr ein og sama typa.

Eitt endamál við granskingini hjá Propp var at skapa fortreytir fyri at kunna flokka ævintýr á tryggari vísindaligari grund, ið skuldi vera meira álitandi amboð hjá granskarum, enn tað eftir hansara tykki higartil hevði eydnast øðrum at gera. Hann var millum teir sonevndu russisku „formalistarnar“, ið lögdu lunnar undir strukturalismuna sum humanistiska vísindagrein, og vildi greina strukturin í søguslagnum, heldur enn hvussu hvørt einstakt ævintýr verður sagt. Samansetingin av liðunum í strukturinum er alment berandi í allari frásøgn, sigur hann, og tí sjálvsagt eisini í ævintýrfrásøgn, og kann avdúka aðra og djypri fatan enn til ber at greina úr orðunum, sum tey eru søgd og, fyri alt tað, skrivað, tí henda grundhugsan hansara er galdandi eisini fyri skrivaða frásøgn. Ævintýrini eru, sambært Propp, serliga hósكىilg til síðuliðaða strukturgreining.

Øll gandaævintýr verða søgd eftir føstum strukturi av síðuliðaðum (syntagmatiskum) *funktiónum*, ið er tráður í søgugongdini og førir hendingarnar frá einari til aðra uttan mun til, hvussu sagt verður frá í hvørjum einstøkum føri. Ein funktiión er, sambært Propp, „gerðin hjá einum persóni í ævintýrinum mettt eftir tí týdningi, hon hevur í søgugongdini“ (1968:21). Tað hevur ongan strukturellan týdning, hvør fremur eina gerð,

bert hvat henda sama gerð fær til í søgutráðnum, við øðrum orðum hvat ið stendst av gerðini: „Spurningurin um, hvat ein persónur ger, er av alstórum týðningi hjá tí, ið granskar eitt ævintýr, meðan spurningurin um, hvør ið ger hvat, og hvussu gjørt verður, kann so avgjørt koma í aðru røð,“ skrivur hann (1968:20).

Propp lýsir sína uppfatan av strukturi og funktiión við dømum úr russiskum ævintýrum. Vit kunna gera sum hann og líta at somu funktiión sagda upp á ymiskan máta í trimum føroyskum ævintýrum:

1. Korn verður stolið av loftinum hjá einum bónda. Hann setir elsta sonin at vaka og ansa eftir, hvør tjóvurin er, men hesin sovnar. Sama ger næstelsti sonurin. Hin yngsti, Øskudólgur, sovnar ikki og fangar ein ógvuliga stóran fugl, ið er tjóvurin. Frá honum fær Øskudólgur eina fjøður aftur fyri at sleppa honum leysum. Tá hann helt hana upp í loft, skuldi hann fáa alt, hann ynskti sær. Við fjøðurini sleppur Øskudólgur upp á eitt høgt og bratt fjall, har kongur hevur dóttur sína fjalda inni á einum glasslotti. Allir menn í ríkinum, eisini brøður Øskudólg, hava roynt uttan úrslit. Kongadóttirin tekur væl ímóti Øskudólgi. (JJ 14 Øskudólgur).
2. Tríggir brøður búa saman og skiftast um at vera heima at halda hús og fara til útróðrar. Ein risi við síðum skeggi noyðir fyrst hin elsta og síðani hin næstelsta brøðurin at geva sær døgurðan, teir kóka til beiggjarnar. Tá hin yngsti er heima, lumpar hann risan, soleiðis at hann setur skeggið fast í eina rivu í eini klótu og má skræða seg leysan. Hann rýmir bløðandi avstað. Brøðurnir fylgja blóðslóðini til eitt hol í jørðini. Bara hin yngsti torir at síga niður í holið, og har niðri finnur hann eina prinsessu innistongda á einum slotti. Hon er glað við at síggja hann. (JJ 1b Skræddi kjálki).
3. Ein drongur kemur til ein gásahirðil og sleppur at vera hjá honum. Ein dagin situr drongurin hjá gásnum tætt við eini hús, har ein prinsessa er fjald. Prinsessan ber eyga við hann og heldur seg ikki hava sæð so vakran mann fyrr og fer at tosa við hann. (JJ 38 Drongurin, ið bjargaði kongadótrunum).

Tað snýr seg í øllum trimum førum um, at drongurin kemur fram til og fær samband við prinsessuna. Hvussu hann kemur higar, ella hvør færir hann, er uttan týðning. Hesin tilburður kann sigast soleiðis ella soleiðis – og tað

verður hann eisini, men hefur eitt – og bert eitt – úrslit, og það er at fáa drongin hagar, hann skal. Hetta er það, Propp kallar funktión í frásøguni.

Propp hefur fyra eyðkenni fyri funktiónirnar:

- 1) tær eru fastir og óbroytiligir liðir í struktúrinum,
- 2) nøgdin er avmarkað,
- 3) raðfylgjan er altíð hin sama, og
- 4) eftir struktúrinum eru øll gandaævintýr sama typa.

Um eyðkenni 2) er at siga, at 31 er hægst móguliga talið av funktiónum, men at ikki allar eru við í hvørjum einstökum ævintýri. Tær kunna vera nógv færri.

Um eyðkenni 3) er at siga, at í føroyskum ævintýrum er hetta eyðkenni á ongan hátt galdandi. Raðfylgjan kann onkuntíð verða næstan beint hin øvuta.

Um eyðkenni 4) er at siga, at flokking í typur er endamálið hjá Propp, og tí leggur hann allan dentin á eitt slíkt eyðkenni og varnast ikki, at hann við fyrimuni hevði kunnað brúkt sponn fyri alin og fingið neyvari úrslit.

Meira en aðrir hefur Propp staðið fyri frambrotum í ævintýrgranskingini, men eins og Max Lüthi setir eisini hann kikaran fyri sítt blinda mannliga eyga og orðar eitt alment ástøði um ævintýr, har gentan ikki reiðiliga er uppií, tí ævintýr við gentum einans verða lýst sum frábrigdi av dreingjaævintýrum og sostatt ikki krevja serstaka granskingarlaga hyggju, og tí hann velur bert at greina struktur og ikki það, ið frásøgufólkini veruliga siga.

Tann ið, eins og høvundurin til hesa bók, vil greina merkingar í ævintýrum og meiningar hjá teimum, ið siga frá, spyr seg ovfarin: Kann það veruliga vera so, at það ongan týdning hefur, hvør ger hvat í ævintýrunum? At gávurík, hugsanarsom, lívsroynd og klók frásøgufólk seta síni ævintýr saman bert av handahógvi og sum best ber til? At það eitt nú av blindari tilvild er Undarligi, ið skræðir stjúkmóðurina sundur, og ikki ein heilt annar, kanska onkur óviðkomandi, bara hon verður sundurskrødd? (JJ 43). Kann það somuleiðis vera uttan týdning hjá Giljonnu og systur hennara, at það er pápi teirra, ið letur risan fáa tær? (JJ 2). Og hvør annar skuldi fingið kongasonin, ið tikin var av sjótrøllakonginum frá at giftast við tí fremmandu kongadótturini onnur enn dóttur sama sjótrøllakong, ið so trúgv hevði bíðað eftir honum hjá einibúgvani? (JJ 60).

Strukturgræining er abstraktiún og eitt slag av reduktionismu, t.e. at

hava seg burtur frá frásögufólkunum og teimum ævintýrum, teimum dármar, og sum tey tí hvørt sær velja at siga frá. Tað kann vera vandamikið, ikki bert tí at granskarin ikki viðurkennir frásögufólkini og dynamikkini í teirra samfelagsliga og mentanarliga umhvørvi, men tí at hann kann koma at lata sítt persónliga mentanarliga viðføri ávirka verkið. Størri frástøðu granskarin hevur til evnið, størri er vandin fyri, at hann kann ávirka tað við undanhugsanum og fordómum. Sjónarstaðið hjá Propp sum maður í einum mannligum akademiskum hugaheimi skyggir ígjøgnum í greiningini, ið eina og aleina er gjørd eftir søgugongdini í tí slagnum av ævintýrum, har dreingir hava týðandi leiklut. Neyvleikin, ið krevst av eini almennari skipan, kann skjótt fjara burtur, um ein fer at royna at greina gentuævintýrini eftir hesum háttalagi.

Hetta hendir hjá Propp. Hann er sum kongurin við tí lodna skegginum í ævintýrinum um kongasonin, ið tikin varð av sjótrøllakonginum (JJ 60). Hesin sá ikki tað, ið skjólt var í ríkinum, og kom óvitandi at lova son sín burtur, tí hann hevði ikki sæð, at drotningin var við barn. Granskarar eiga at síggja tað, ið skjólt er, men tá er neyðugt at loysa svørðin og vita, hvat er undir.

Gávuvend

Ein tilburður í øllum gandaævintýrum er tann, ið Propp kallar *donorsekvensur*. Tað er, tá drongurin fær sína gátuføru hjálp. Hetta við gávu skal skiljast bókstavliga, tí drongurin ger einki fyri at fáa hana, hon verður honum givin. Hann kann vera heppin at gera okkurt bragdið í hesum viðfangi, men ikki meira enn so, enn at gávan er ætlað honum alla tíðina. Hvat hann skal brúka hana til, veit hann ikki.

Propp liðar tilburðin sundur í tríggar funktiónir: 12, 13 og 14 (1968 p. 39):

Funktión nr. 12. Hetjan verður roynd, trúspurd, álopin ella annað, ið ruddar slóðina, so hon kann fáa ein gátuføran lut ella hjálpara. Tilburðurin er lýstur ógvuliga ymiskt í ævintýrunum, og Propp roknað upp ikki færri enn 10 frábrigdi.

Funktión nr. 13. Hetjan svarar aftur til gerðirnar hjá tí komandi gevaranum. Henda kallar Propp donor.

Funktión nr. 14. Hetjan fær hin gátuføra lutin ella hjálpara. Enn einaferð

fáa vit eina smálutaða frágreiðing um, hvussu gávan verður latin, og hvør hon er.

Vit hyggja at tveimum føroyskum dómum um hesar tríggjar funktiónirnar:

Dømi 1. Rossadrongurin. JJ 16.

„Drongurin mótir einum gomlum manni, sum kemur leiðandi við einum gomlum hesti og biður hann selja sær teir tíggju [hestarnar, ið pápin hevði sent hann at selja] fyri henda eina. Hesin hesturin er so skaftur, sigur hin fremmandi, at tá ið hann ynskir hann hjá sær, er hann hjá alt í einum, og ynskir hann hann frá sær, so er hann burturi. [Funktión 12]. Drongurin letur tey tíggju rossini fyri tað eina. [Funktión 13 og 14].

Hesin seinasti stutti setningurin inniheldur bæði tað, at drongurin góðtekur tilboðið (13), og at hann fær hin gátuføra hestin (14). Síðani verður sami tilburður sagdur upp aftur, men nú við fyrst oksum og at enda neytum. Afturfyri fær drongurin í fyrra føri eitt vest, sum er so skaft, at hvør genta, sum sær hann í tí, leggur ástarhug á hann, og í seinna føri eina látípípu, so vorðna, at hvørja ferð hann blæsur í hana, skal hann fáa allar fuglar til sín so spakar, at hann kann velja burtur úr teimum. Her legst einki afturat í struktúrinum, hetta er bert endurtøka, ið ikki hevur innihaldsligt, men frásøguligt endamál. Hann kundi fingið allar tríggjar gávulutirnar í einum, og søgan broyttist ikki.

Dømi 2. Geldingarnir á slottinum. JJ 17.

„Sum hann stendur, hesin yngsti, kemur ein hálvgomul kona til hansara og býður honum inn til sín: hann eigur at vera kaldur. [Funktión 12]. Hann torir ikki at fara frá hestinum, sigur hann; men hon svarar, at hon skal fáa annan mann í hansara stað, og hann sjálvur skal vera aftur, áðrenn bróðurin kemur. So fer hann heim við henni, fær gott at eta og drekka og góða song at sova í. [Funktión 13]. Um morgunin, áðrenn hann fer, gevur hon honum ein dúk, sum hevur ta natúr, at tá ið hann verður útbreiddur, standa allir konguligir rættir á honum.“ [Funktión 14].

Eisini í hesum ævintýri verður tilburðurin lýstur tríggjar ferðir tó við hvør sínari konu. Frá aðrari fær hann ein tút: „Hvar hann setti hann í, streymaði vín út, hvat slag hann vildi.“ Frá tí seinastu ein saks, „sum hevði ta natúr, at hvat ið hann klipti við honum, kom at verða nýtt og skínandi fagurt, ið hvussu gamalt tað var.“ Í einum frábrigdi av ævintýrinum verður

rættiliga beinleiðis borið fram undir, at hann ikki bert fær song at sova í, men konurnar at sova við. Harvið fær hann eina gávu afturat: royndir, ið hann seinni fær brúk fyri, tá prinsessan tekur hann upp í songina til sín.

Í báðum dømunum fyllir donorsekvensurin nógv í frásøgnini. Tað ger hann í nógvum føroyskum ævintýrum, ofta enn meira enn her. Soleiðis er eitt ávíst samsvar millum ta rúmd, Propp gevur hesi hending í greiningini, og tað frásagnarrúm hon hevur í ævintýrunum um dreingir, men rúm í frásøgnini sigur einki um, hvønn týdning ein tilburður hevur í hendingagongdini. Her tykist Propp at vera í andsøgn við seg sjálvan. Hann leggur dent á, at „...funktiúnirnar tæna sum fóst, óbroytilig element í einum ævintýri“ (1968:21), og at „hvør, ið fremur tær, ella hvussu tær verða framdar hoyrir til slíkt, vit uttan afturhald kunna kalla ískoytisgransking“ (1968:20). Propp er skilliga hugtikin av frásøgnini um, hvussu dreingirnir í gandaævintýrunum fáa sínar gátuføru gávur, og sannast má, at frásagnirnar mangan eru dramatiskar, ásýniligar og margháttligar, men greining hansara er sum at siga frá einum manni, ið fer inn í stovuna, og tú í tí viðfangi eisini fært at vita, hvussu hann fer til hurðina, trýstir handtakið niður, skúgvar hurðina upp, stígur um gáttina, skúgvar hurðina aftur í karmin og at enda sleppur handtakinum, tá tað einasta, ið hevur týdning, er at maðurin kemur inn í eitt annað rúm. Funktiúnin í ævintýrunum er, at Rossadrongurin og drongurin í søguni um geldingarnar á slottinum fáa tær gátuføru gávarnar. Hansara funktiúnir nummar 12 og 13 kunna illa sigast at vera annað enn „ískoytisgransking“, tí báðar eru uttan týdning fyri framgongdina í hendingunum.

Í Risans klótu er ikki talan um nakað slag av gandahjálpi hjá gentuni, ið bert lærir av royndum, hvussu hon skal bera seg at móti risanum, so hann av sínum eintingum vísir henni tað grøðandi smyrslíð. Kalsdóttir ger einki fyri at fáa hjálpin, henni tørvar. Tað gera heldur ikki genturnar í mongum øðrum ævintýrum. Gentan í Teimum sjeið svanunum og Vetilskona mæta bert onkrum, einum presti ella einum gomlum manni, ið sjálvboðin sigur teimum, hvat tær skulu gera. Ein spyr seg, um tær dramatisku funktiúnirnar 12 og 13 áttu at verið har av røttum? Um tær eru lagdar burtúr av vánaligum frásøgufolkum? Og um gentuævintýrini so eru eitt slag av mangulfullum dreingjaævintýrum? Sjálvsagt ikki. Hesar funktiúnir eru ikki har, tí hesi og onnur ævintýr verða søgd annarleiðis, hava annað innihald, siga eina aðra søgu, ið Propp og hinir granskararnir hava so ilt við at fáa eyga á. Tað

skal sigast, at hann nevnir dæmi sum hesi, men tey fáa onki pláss í sjálvum frymlinum, verða bert stutt nevnd sum frábrigdi.

Munurin er hesin: Tann gátuføra gávan, ið dreingirnir fáa, hjálpir teimum at fáa samband við gentuna, men so ikki meira. Eingin frágreiðing er um, hvør hin gátuføri gevarin er, men eftir fundin teirra millum er gøtan hjá dronginum slættað fram til gentuna. Longur røkkur gávan ikki. Í gentuævintýrunum førir hin gátuføra hjálpin (lat okkum kalla hana tað, hóast hon ofta ikki er gátufør, og viðhvørt als ikki við í frásøgnini heldur) gentuna heilt fram til, at hon giftist við prinsinum, sættast við pápan, ella hvussu søgan nú endar. Propp og so nógvir av hansara starvsbrøðrum varnast ikki, at tað ikki er hin gátuføra hjálpin frá gávufunktiónum, ið førir til lukkuliga endan á dreingjaævintýrunum og ei heldur, at tað ikki er drongurin, ið bjargar prinsessuni.

Lutirnir skifta

Frá tí løtu drongur og genta fyrstu ferð hittast, fer eitt umskifti fram millum leiklutirnar: drongurin fánar í frásøgnini, beint sum gentan kemur upp í leikin. Nú verður hon søgupersónur í tí mesta av tí, sum eftir er at siga frá. Møguleikin, drongurin fekk í gávufunktiónum, røkkur fram at prinsessuni, so er hann aftur máttleysur sum í byrjanini og fær einki gjørt uttan nýggja hjálp. Frá hesi løtu tekur prinsessan um endan og sær til, at hann vinnur á avbjóðingunum.

Í JJ 40 Drongurin, ið fekk kongadótturina aftur frá sjótrøllinum ella Tað gráa esilið verður sagt soleiðis frá: „Meðan risin er burtur á skóginum, vísir gentan dronginum á eina krukku, og tá ið hann hevur drukkið úr henni, er hann styrknaður so mikið, at hann kann reiggja risans svørði.

Um kvøldið kemur risin heim, leggur høvdini í fangið á kongadótturini – tí hvørt kvøld skuldi hon leita honum í teimum øllum – sovnar, og drongurin er nú so knappur at høgga øll sjei høvdini av í senn. [...] So reinskaðu tey hellið fyr alt, ið har var av dýrgripum, og fóru avstað.“

Í Skrædda kjálka (JJ 1c) verður sagt soleiðis:

„Hann gongur og trilvar í myrkri, kemur at einum durum og inn í eina prýðiliga stovu. Har situr ein frálíka vøkur genta og leitar einum risa í høvðinum; hann liggur fram á knø hennara í fasta svøvni. Hetta er kongadóttirin,

sum leingi hefur verið horvin úr kongsgarðinum – kongurinn hefur lovað, at tann, sum færir hana aftur, skal eiga hana til konu. Drongurinn vil tala til hennara; men hon báknað honum, at hann skal ekki tosa hart. Eitt svørð hongur á bróstinum; men tað er ekki meira, enn hann fær vikað tí út frá. Ein krukka stendur í einum króki; hon leggur honum tað ráð at smakka á tað, í krukkuni er. Hann so ger og orkar nú at lyfta svørðinum niður. Hann drekkur av krukkuni triggjar ferðir og styrknar so ógvuliga fyri hvørja ferð. Til endan kann hann reiggja svørðinum og drepur risan, ið liggur og svevur.“

Í summum ævintýrum verður sagt frá, hvussu risin og drongurinn kappast um, hvør av teimum kann fjala seg, so hin ekki finnur hann. Í JJ 40 er hetta ein komiskur, næstan burleskur leikur og merkisverdur á tann hátt, at kjarnin í frásøgnini er humor. Risin bjóðar dronginum av til hesa kapping. Hann veit fullvæl, at her hefur drongurinn ongan móguleika móti hansara snildum, og at hann verður yvirmaður. Tað hann ekki veit, er hvat gentan er før fyri. Henni eru ongar áneyðir hjá honum at hugsa um, heldur hann, men í hvørjum einstøkum føri er tað hon, ið sigur dronginum, hvar hann skal finna risan, og hvar hann skal fjala seg. Skemt ber hesa frásøgnina, og tí verður so mikið gjørt burturúr. Lurtararnir skula jú eisini undirhaldast. Annars er motivið blint, t.e. hefur onga funktiión í sær sjálvum. Ikki tí, risin heldur sjálvsagt ikki sítt lyfti at sleppa teimum báðum ungu leysum, um drongurinn vinnur kappdystin – risar eru ikki at líta á – og bardagin millum drong og risa verður avgjørdur við svørðinum, sum hevði ongin kapping verið. Propp nevnið hvørki hjálparloysið hjá dronginum ella loyniligu vitanina hjá gentuni, og at hin góði endin í bølunum eina og aleina er henni og hennara vitan fyri at takka.

Vit hava víst á, at funktiión 12 og 13 snúgva seg um pyntihendingar í frásøgnini og ongan týdning hava fyri struktúrin, sum Propp sjálvur allýsir hann, og hildið fram, at hann og aðrir granskarar lata seg tøla av hávanum í dreingjalýsingunum til at hefta seg við strukturelt týdningarleysar tilburðir. Av hesi grund hendir hetta sama inni í risabølunum. Aftur varnast Propp og aðrir ikki, hvussu hjálparleysur drongurinn er, so hann má fáa hjálp frá gentuni. Uttan hana kann ævintýrið ikki halda fram, og tí haltar funktiiónsskipanin hjá Propp bæði í lýsingini av bardaganum millum drong og risa, har avgerðandi tilburðir ikki koma upp í part í greiningini, og í fyrsta gávutilburðinum, har týdningarleysir tilburðir fáa pláss.

Her vanta í veruleikanum ein ella fleiri funktiiónir, ið ivaleyst høvdu verið við, um ikki høvundarnir høvdu verið so steinbýttir av dreingjunum.

Hóskandi heiti á eini funktión her kundi verið: *Hetjan fær gátuføra hjálp frá prinsessuni*. Hugsandi kundi eisini verið at lagt enn eina funktión afturat í yvirlitið, ið t.d. kundi itið: *Hetjan er hjálparleys móti figgindanum*. Propp er stutturðaður um hesa hending: *Vunnið verður á figgindanum*, sigur hann bara. So nevnir hann seks frábrigdi av hesi hending, men ikki við einum orði heldur hann tað vera vert at nevna, at uttan loyniligu vitanina hjá gentuni, hevði drongurin ongan móguleika havt og helst verið týndur ella noyddur at rýma.

Hetta er aðru ferð okkara dreingi tørvar hjálp á síni leið, men ikki seinastu ferð. Áðrenn tey ungu fara úr risabølinum, fer ein hending fram, ið kann tykjast gátufør og lításverd at hefta seg við, men sum aftur sýnir munin millum drongin og gentuna. Sum í øllum viðvíkjandi gentunum verður eisini hetta drag lítið dramatiserað í frásagnunum: „ [Øskudólgur] „...fór inn í kamarið til kongadótturina; hon hugdi væl upp og niður at honum og bant so gullring í hár hansara fyri betur at kunna kenna hann aftur“ (JJ 14). [Prinsessan] „...líktist so væl á hann, at hon bant ein ring upp í hárið á honum til marks“ (JJ 38).

So fáorðaður sum hann er, sigur Propp bert, at drongurin verður markaður. Tað verður hann jú, men hvør markar hann og av størri týdningi, hví skal hann markast? Vit, lurtararnir og lesararnir, vita, at markið seinni verður avgerðandi prógv hjá gentuni í stríðnum við pápan, men ævintýrstíflurin letst sum einki og líkasum letur spenningin standa við um lagnuna hjá teimum báðum ungu. Vit sum lurtarar eru í einum slag av metastøðu, tí vit kenna endan, frá tí at fyrstu orðini eru søgd í einum ævintýri. Tann, ið eisini veit nakað, er gentan. Við at marka drongin fyrireikar hon seg til teir tilburðir, hon veit standa fyri framman, og sum hon langt síðan hevur lagt sína ætlan um, hvussu hon skal loysa. Drongurin í sínum lagi hevur enn onga hómíng av nøkrum, uttan hann er blivin góður við gentuna. Hann grunar ikki, at lagsbrøður hansara, ið bíða eftir honum á skipinum ella í erva uppi yvir holinum, hann seig niður í, kunna hugsast at svíkja hann. Tað ger gentan.

Motivið við markingini er ikki altíð við, og tað er heldur ikki altíð gentan, ið markar drongin. Í onkrum føri markar drongurin svíkjarnar, og í Rossadronginum (JJ 16) er tað kongur, ið markar drongin, ið hann heldur vera ein annan. Í hesum førum, tá tað ikki er gentan, ið markar, fær motivið størri rúmd og frásøgnin verður meira dramatisk: drongurin sker oyruni av svíkjarnum, og kongur gevur rossadronginum skeinu í lærið við knívi sínum. Hetta eru dømi um, at sama motiv kann hava ymiska funktión.

Í fyrra fœrinum er svikið avdúkað, tá markingin fer fram, og tað kann tí skiljast logiskt á tí staðnum í frásøgnini, tað kemur fyri. Í seinna fœrinum vil kongur eyðmerkja ein kappa, hann bert vil hava millum menn sínar, ikki at giftast við dótturini. Her er motivið blint í mun til funktiόνsgreiningina hjá Propp, helst tí prinsessan longu frammanundan er gift við rossadronginum. Vit kunna bert enn einaferð staðfesta, hvussu nógv verður gjørt burtúrur viðvíkjandi dronginum eisini í hesum motivinum, hóast tað er blint, og hvussu undirspælt og ódramatisk sagt verður frá, tá gentan knýtir ringin upp í hárið á dronginum.

Enn eru ikki allar súðir syftar. Aftur skal fœrleikin hjá dronginum standa sína roynd, og aftur megnar hann ikki sína uppgávu. Tá vunnið er á fíggingdanum, skulu tey ungu koma sær aftur millum fólk. Hann skal fáa gentuna, seg sjálvan og dýrgripirnar hjá risanum upp úr risabølinum til fylgisveinarnar uppi á skipinum ella oman á jørðini, men grunar ikki, at teir kunna finna uppá at lumpa hann. Fyrst letur hann teir draga gentuna upp, síðan dýrgripirnar, men tá hann sjálvur skal upp, kvetta teir línuna, so hann dettur niður aftur í risaheimin. Hesaferð fær hann onga hjálp frá gentuni, og við egnari hjálp sleppur hann ongan veg. Enn einaferð fær hann gátuføra hjálp: skipið vil ikki sigla, fyrr enn hann er umborð, og skipsmenninir verða so pent noyddir at draga hann upp, ella hann noyðir hin hálvdeyða risan at fáa seg upp, ella eitt trøll kemur honum til hálp. Hesin týdningarmikli tilburður, ið enn einaferð vísir hjálparloysið hjá dronginum, verður bara so hissini nevndur hjá Propp.

Við hesi hjálpini kemur drongurin fram til kongaslottið, har prinsessan og teir følsku hjálpararnir eru, og aftur einaferð, men nú er tað seinastu ferð, stendur hann hjálparleysur. Hann sleppur ikki inn, og hvør hjálpir honum nú? Hjálparmenninir siga pápa hennara, at teir hava bjargað dóttur hansara. Hann trýr teimum og krevur, at dótturin aftur fyri skal hava ein teirra til mann. Hon sýtir og sigur, at teir lúgva, men pápin trýr teimum heldur enn dóttur síni og er hvørki at høgga ella stinga í. Tá fær hon eyga á drongin uttanfyri og sær til, at hann sleppur inn. Nú fær hon prógvað við markinum, hvør hann er, og verður pápin at geva seg, tey ungu kunnu giftast, svikararnir verða revsaðir, og søgan endar.

Av teimum mongu avbjóðingunum hevur drongurin bert vunnið á einari, men tann hendingin fær afturfyr mest rúmd í frásøgnini.

Aktirnar hjá Holbek

Bengt Holbek (1987, 1989) finst at strukturfrymlinum hjá Propp, ið hann millum annað sigur ov einfalt fylgir lívsleiðini hjá dronginum í rættari tíðarrøð. Propp helt uppá, at raðfylgjan av funktiónum í frymlinum er hin sama í øllum ævintýrum. Holbek kann av røttum vísa á, at hetta er ikki so. Eitt nú heldur Propp uppá, at raðfylgjan við tí horvnu prinsessuni og dronginum, ið fer at leita eftir henni, er hin sama í øllum ævintýrum:

- Kongur kunngerð ein sakn – at dóttir hansara er burtur – og biður ella krevur ein drong at finna hana aftur. (Funktión 9)
- Drongurin átekur sær/noyðist at átaka sær uppgávuna. (Funktión 10)
- Drongurin fer út at leita. (Funktión 11)

Sum Holbek vísir á, og sum eisini er vanligt í føroysku ævintýrunum, er henda raðfylgjan meira vanlig:

- Ein drongur fer heimanífrá (Funktión 11 hjá Propp),
- hann kemur í kongsins garð, har hann frættir um prinsessuna (Funktión 9 hjá Propp)
- og verður noyddur út at leita (Funktión 10 hjá Propp).

Propp kennir ævintýr við hesi raðfylgju, men metir tey sum undantøk. Tað ber ikki til, sigur Holbek, tí henda raðfylgjan er vanligari enn hin. Dømið vísir, hvussu Propp hugsar biografiskt, t.v.s. setur hendingarnar í rættari tíðarrøð, velur at laga frymilin eftir henni og skúgvar tað til viks sum undantøk, ið ikki hóskar til henda hugsanarháttin.

Holbek setur í staðin upp ein einfaldari frymil í fimm aktum, ið hann metir, er galdandi fyri øll gandaævintýr. Frymilin greinir fimm avgerandi hendingar, ið logiskt forklára og treyta hvørja aðra, men ikki eru bundnar at nakrari fastari raðfylgju í frásøgnini. Holbek byrjar sína greining aftanífrá og spyr, hvussu støðan í hvørji akt er íkomin. Frágreiðingin er altíð at finna í aktini frammanundan, eisini um aktirnar ikki fylgja eftir hvørji aðrari í frásøgnini.

Akt I:

Eitt forboð verður brotið. Gentan kemur í neyð.

Holbek minnir á, at gentan, ið verður revsað, sjáldan er hon, ið hefur brotið forboðið. Oftari er tað pápin ella mamman.

Akt II:

Drongurin ella gentan fáa eina avbjóðing, bera seg rætt at og fáa gandahjálpa.

Holbek ger vart við, at gentan ofta hefur tey neyðugu evnini til sína torføru uppgávu og ikki hefur tørv á gandahjálp, men hann tykist ikki at varnast, at tá gentan fær hjálp, er tað ofta ikki gandur, men stuðul til at brúka evnir, hon hefur frammanundan.

Akt III:

Drongur og genta hittast fyrstu ferð.

Her er Holbek púra greiður, tá hann vísir á, at tað er ikki bardagin við trøllið við teimum níggju høvdunum, ella hvat bragd tað nú er, ið drongurin fremur, ið førir til hendingarnar hereftir, men tað at gentan og drongurin blíva góð. Tí vil hon ikki vita av teimum følsku bjargingarmonnunum í næstu akt, og tí setir hon seg upp ímóti pápanum í síðstu akt.

Akt IV:

Forfylging og svik. Onkur svíkur gentuna ella drongin, men svikið verður avdúkað í síðstu løtu.

Tað tykist, sum at allir partar vilja forða drongi og gentu at fáa hvørt annað. Í summum ævintýrum snýr hetta seg um øvund millum systkin, sum t.d. tá eldru brøðurnir hjá dronginum kvetta línuna, tá teir hava fingið prinsessuna upp úr holum, so drongurin dettur niður aftur. Í øðrum førum øvunda hovmenninir hjá kongi tí fátæka dronginum, at kongur er so hugtikin av honum. Í gentuævintýrum er móðirin (stjúkmóðirin) argasti fíggindi hjá gentuni. Eingin kann góðtaka tað óhóskandi sambandið millum prinsessuna og rekavættið Rossadrongin ella kongasonin og kloddafylið Kalsdóttir.

Akt V:

Prinsessan velur hin fátæka drongin, ella prinsurin velur eitt kloddafyl sum Kalsdóttir ella eina málleysa seymigentu at giftast við. Brúdleyp. Revsing.

Hvussu kann tað bera til, spyr Holbek, sum hendir í akt V, at eitt veslavætti av einum drongi kann koma so fyri at giftast við eini kongadóttur og við tíðini gerast kongur sjálvur? Nakað slíkt er jú bæði óhugsandi og óhóskandi.

Orsök er, sigur hann, at finna í akt III frammanundan, har tey bæði ungu hittast fyrstu ferð og verða góð. (Akt IV umfatar tilburðirnar, tá lagsbrøðurnir hjá dronginum ella teir finna menninir hjá kongi á ymiskan hátt royna at forða dronginum at finna og fáa prinsessuna. Hesin parturin hevur einki fast orsakssamband við hinar, og skal ikki viðgerast her).

Í akt III situr gentan innistongd í risabølinum ella hjá sjódrekanum á havsins botni, og spurningurin er, hvussu tað ber til, at drongurin finnur hana har. Svarið til tann spurningin finna vit í akt II, tá drongurin fær ta gátuføru hjálpinu. Akt II umfatar við øðrum orðum m.a. ta hendingina, ið Propp kallar donorsekvens. Akt I í hesum frymlinum rúmar allar tær fyrstu funktiónirnar hjá Propp, ið enda við at prinsessan kemur í neyð.

Holbek viðgongur, at aktfrymilin hjá sær fylgir gongdini í dreingjaævintýrum, eins og tann hjá Propp: „Vit byggja okkara frymil á mannlig frábrigdi, tí tey eru støðið undir frymlinum hjá Propp“ (1987:411). Hann heldur tað ikki vera neyðugt at taka støðu, til hvønn týdning hetta hevur. Spell at hann ikki stígur eitt fet longur við hesi sannkenning, at frymilin ikki hóskar so væl til gentuævintýr, men so hevði hann helst noyðst at gjørt ein frymil afturat.

6 aktantar hjá Greimas

Fløkjan í øllum gandaævintýrum stendst av einum sakni. Gentan í stjúkmóðurævintýrunum saknar mammuna, og í dreingjaævintýrunum er ein genta burturblivin ella á annan hátt neyðstødd og skal bjargast. Munurin millum støðuna í teimum báðum ævintýrsløgunum er, at gentan er høvuðspartur í sjálvum sakinum. Tað er hon, ið saknar. Í dreingjaævintýrunum hevur drongurin einki við sakin at gera og veit ikki av nøkrum sakni, fyrr enn onnur draga hann upp í fløkjuna. Uppgávan hjá gentuni er at bøta sín egna sagn, drongurin skal/noyðist fyri lívinum at bøta ein sagn, hann í roynd og veru einki hevur við at gera. Munurin sæst best av heimanferðini. Gentan noyðist ella rýmir heimanífrá við tí avgjördu hyggju at bøta viðurskiftini heima. Drongurin fer/noyðist heimanífrá, men vendir ikki heimaftur. Gentuævintýrið endar við, at andstøðan millum stjúkmøðgurnar og viðurskiftini heima hjá henni verða greidd. Viðurskiftini heima hjá dronginum eru óviðkomandi í ævintýrinum, og vit hoyra ongantíð aftur um foreldur og heim hansara.

At greina gentuævintýr eftir frymlunum hjá Propp og Holbek krevur, at

tey bæði verða toygd og tummað. Tað gerst við góðum vilja, men tá er so nógv høgt av hæli og so mikið sneitt av tá, at møguleikin fyri at síggja tað veruliga gentuævintýrið er horvin í tí bronglaðu eftirgerðini av frásøgnini, vit nú sita við.

Ein av eftirfylgjarunum eftir Propp, ið hevur fingið stóra ávirkan á granskingina, er fransmaðurin A-J Greimas. (Sí Greimas 1974). Millum annað við íblástri frá Propp skapti hann ein greiningarfrymil til ævintýr og bókmentir annars. Eins og aðrir strukturalistar spyr Greimas ikki, hvat frásøgufolk halda um sínar søgur, hví tey vilja siga frá, tí eftir hansara hugsan er meining og merking at finna í djúpum lögum langt undir tilvitanini hjá tí einstaka. At tulka tað sagda ævintýrið ítøkiliga hevur ongan áhuga, tí tey eru øll søgd eftir sama mynstri, sama semiotiska strukturi, ið bert kann finnast og greinast við at liða heildina sundur í meiningsberandi eindir, óheftar av tí einstøku frásøgnini. Endamálið við hesum slagi av gransking er at finna og allýsa hesar meiningsberandi eindirnar. Greimas var málførðingur (strukturalistiskur lingvistur). Hann liðaði orð og setningar sundur í smærri eindir fyri at finna felags merking og meining uttan mun til, hvat fólk sigur. Hann gjørdist hugtikin av arbeiðinum hjá Propp, tí nú kundi hann víðka sína gransking av málsligum smáeindum til størri samanhangandi heildir sum ævintýr. Aðalmunurin millum hesar báðar granskararnar er, at Propp er áhugaður at finna og lýsa strukturin í hendingarøðini (syntagma), og Greimas leitar eftir og vil greina persónarnar í mun til hvønn annan, so hvørt sum søguni líður (paradigme).

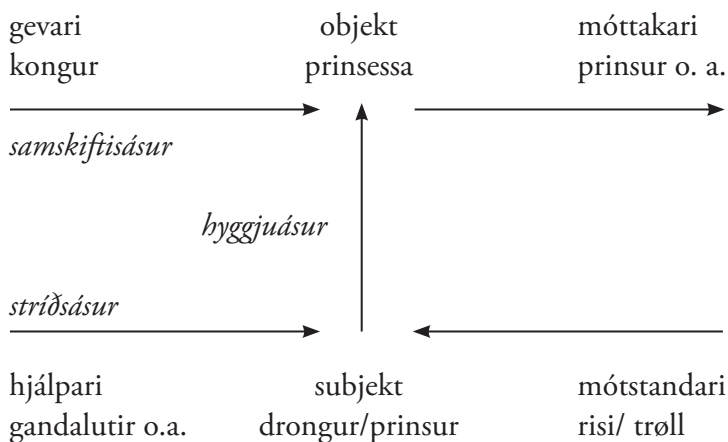
Propp villist, sum vit hava sæð, og í greiningarfrymlinum hjá Greimas er eisini villingarsamt. Í honum eru seks sonevndir aktantar, ið altíð eru paraðir við sín egna mótsetning eftir trimum ásum. Eitt slag av høvuðsási tykist vera tann, ið hann nevnr hyggjuásurin. Mótsetningarnir á hesum ási kallast subjekt og objekt. Í øllum ævintýrum er onkur, ið ætlar at fremja okkurt, til dømis ein drongur, ið fer at leita eftir einari burturblivnari prinsessu. Drongurin er í tí førinum subjekt og prinsessan objekt. Drongurin fer ikki út at leita av sær sjálvum, hann verður sendur ella fær boð um at fara frá t.d. kongi. Her eru drongur og kongur eitt par av mótsetningum á samskiftisásinum. Triði ásurin kallast stríðsásurin, har mótsetningarnir eru millum gandahjálpa, drongurin fær, og tær forðingar, hann rennur seg í á leiðini.

Næstan allir persónarnir í einum ævintýri kunna greinast sum allir aktantarnir. Eisini tí at frymilin ikki bert er hugsaður til ævintýrið sum heild,

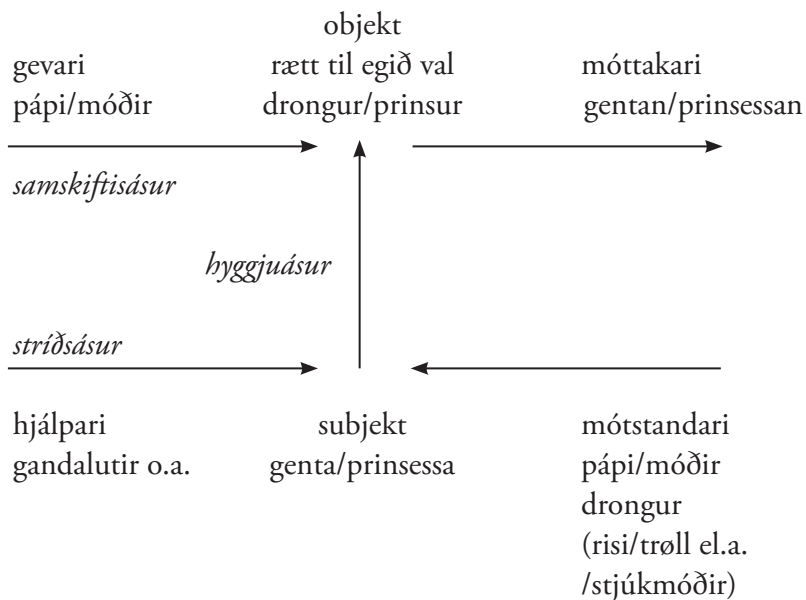
men skal eisini nýtast at greina partar av tí. Taka vit aftur Rossadrongin sum dømi, er eingin ivi um, at í ovastu flánni er drongurin subjekt – gerandi persónur – í høvuðssøguni og prinsessan – tolandi persónur – objekt. Greina vit síðan tann partin av hendingunum fyri seg, tá drongurin fer í kríggj, verður prinsessan subjekt og drongurin objekt. Nú er tað hon, ið hevur í hyggju at fáa hann at vísa, hvør hann veruliga er. Vit kunna taka eitt annað dømi úr Teimum sjev svanunum. Einkarsystirin er subjektið í søguni, og brøðurnir objekt: hon skal bjarga teimum. Í seinasta parti skifta leiklutirnir. Her verður stjúkmamman subjekt og prinsurin objekt, tí hon vil rudda stjúkdótturina av vegnum og fáa sína egnu dóttur giftað við honum. Soleiðis kann greiningarfrymilin næstan brúkast til alt og í øllum førum, og hvat er tá vunnið annað enn kanska eitt greidligari yvirlit yvir persónar og hendingar, men uttan størri innlit í merking og meining í ævintýrunum, og so tað, at Greimas fær víst, at tann merking, hann sjálvur gevur liðunum í frymlinum, kann síggjast aftur í greiningini.

Tá greinarin ikki viðurkennir frásøgufólkið, má hann leita aðrastaðni eftir meining, og tá hann sum Greimas heldur seg finna hana í teimum smálutum í søguskorpuni, hann sjálvur hevur liðað sundur, kann tað henda, at hann kemur at geva teimum sítt egna meiningsinnihald. Hetta sigur hann seg finna niðan fyri alt menniskjansligt tilvit, men tá er eingin eftir, ið er fòrutur fyri at gera sannlíkt, at skil er í úrslitinum. Hvør skal tað vera? Tað einasta, granskarin kann styðja seg til, er sítt egna system. Endin verður ein argumentatiún, sum melur í ring.

Aktantfrymilin hjá Greimas sær soleiðis út:

Fatanin av ævintýrunum, ið er sett fram í hesi bókini, gevur eina aðra uppseting av frymlinum hjá Greimas:

Á hyggjuásinum er gentan, sum vil hava rúm og rætt til sjálv at velja drong. Hon er subjekt, drongurin objekt. Hetta er høvuðsstríðsmálið í øllum gandaævintýrum. Mótstandari hennara er pápin/kongurinn, og tey bæði samskifta um høvuðsspurningin. Kongur/pápin noyðist at eftirlíka henni og er tí gevari. Hon vinnur og er tí sjálv móttakari á samskiftisásinum. Á stríðsásinum er drongurin hjálpari hjá gentuni. Høgrumegin á stríðsásinum eru foreldrini við klovningum í klombrum.

Frymilin vísir viðurskiftini millum aktantarnar í øllum gandaævintýrum, men tað er ilt at síggja, hvussu hann leggur nakað afturat tí, vit longu hava fingið at vita við tulkingini.

Luturin hjá dronginum

Tað er lógið, hvussu lítið dugandi okkara drongur í ævintýrunum er í mun til, hvat kemur burtur úr hjá honum. Hann eigur lítlan part í síni egnu lagnu, og einki við honum gevur gruna um hansara glæsiligu lívsleið. At eitt fátækt vesalavætti setist at stýra landi og ríki er ólogiskt, óhugsandi og óhóskandi. Tað hevur ongantíð hent, og eigur heldur ikki undir nøkrum umstøðum at kunna henda. Men í dreingjævintýrunum hendir hetta óhendiliga. Sama um drongurin er eitt fátækt vesalavætti ella kongasonur, ið kemur í tvørleikar, endar hann sum kongur, uttan at hann hevur víst evnir og førleikar at rækka hesum høga máli. Vit varnast onga orsök við honum til ein slíkan enda, uttan hon er at finna uttan fyri hann.

Áhoyrararin leitar til fánýtis eftir eini logiskari frágreiðing um tær gátuføru gávurnar og duldarfullu tilburðirnar. Lutir og persónar eru har, tá brúk er fyri teimum, og hvørva so aftur. Hvør er keypmaðurin, ið selur rossadronginum lutirnar, hvaðani kemur hann, og hví ger hann hetta? Alt er dult, og gevarin hvørjur aftur, tá drongurin hevur fingið triðju gávuna. Hvørjar eru tær tríggjar konurnar í tí lítla húsinum í skóginum, ið siga tí fátæka dronginum alt, honum tørvar at vita? (JJ 40). Hví hava tær hesa duldu vitan, og hví sita tær har fyri dronginum, beint tá hann kemur, og hvat varð av teimum?

Øskudólgur (JJ 14) er knáur og hevur hendurnar um hálsin á einum „ógvuliga stórum fugli“, ið gevur honum sína størstu veingjafjødur, „og tá ið hann helt hana upp í loft, skuldi hann fáa, hvat ið hann ynskti sær.“ Hví hevur fuglurin slíkar undurfullar fjaðrar, og hví hoyra vit einki aftur til hansara? Ein annar drongur „kom til eitt hús, hvar hann fekk svørð og ryssu, reið so til eitt annað hús og fekk ein hund, so til triðja og fjórða húsið og fekk hund úr hvørjum“ (JJ 35 Trøllið á fjallinum). Drongurin skal onga treyt lúka, einki lata afturfyri, einki heppið bragd fremja. Eitt fátækt vesalavætti kundi fingið hetta frá frægari settum grannum, men tá vit fáa

hundsnoðnini at vita, skilja vit, at hetta er meira enn grannahjálp. Teir eita Pætur klóki, Pætur sterki og Pætur snari og duga at tosa.

Tað er ikki ein partur av frásøgustílinum í gandaævintýrum at greiða frá orsakum og grundum, og áhoyrararnir tykjast ongar áneyðir hava at fregnast um hesi viðurskipti. Tá onkur frágreiðing av hesum slag í undantaksføri verður givin, tykist hon heldur óneyðug og viðhvørt eitt sindur tyngjandi fyri frásøgnina.

Drongurin, ið burturtikin varð av havfrúnni (JJ 37) hittir tveir risar, ið berjast um ein stivlalegg: „Teir siga: „Her hava vit staðið í sjei ár; hvørgin vinnur, og hvørgin tapar; men tann sum fær stivlaleggin, kann leypa fimtan mílir til hvørt spor. Fjør mítt, er kristið blóð í tær, so skil okkum sundur!“ Hvørjir risarnir eru, og hví teir ikki hava hvør sín stivlalegg, verður ikki sagt. Drongurin lumpar stivlaleggin frá teimum, og við honum finnur hann sína burturmistu konu. Her skuldi ikki verið meira at sagt um risarnar, teir hava gjørt sítt í søguni, men so verður hildið fram: „Teir eru lotir í fyrstani, men leypa so aftur saman av illsinni, og endin er tann, at báðir liggja deyðir.“ Eitt slíkt realistiskt drag um ein órealistiskan tilburð, tekur nakað frá tí fantastiska og hugtakandi við frásøgnini. Uppískoytið er mest sum ein lítil síðusøga fyri seg, ið einki hevur við ævintýrið at gera, og hoyrir ikki til í slíkum søgum, tí hon kann draga áhoyraran burtur frá høvuðssøguni. Øvut verður sagt um tær tríggar konurnar í skóginum: „Nú ið hann var vorðin prinsur, hesin fátæki drongurin, mintist hann á hinar tríggar konurnar, sum høvdu hjálpt honum so væl; men tá ið hann fór at leita eftir teimum í skóginum, var eingin grundarsteinur eftir av húsi teirra“ (JJ 40). Hesin endin sigur okkum nakað týðningarmikið um konurnar, heldur fast við ta órealistiska í frásøgnini og ger hana meira hugfangandi.

Ein samanfating av leiklutinum hjá dronginum í gandaævintýrunum varpar ljós á ta tvørsøgn, at hann rúgvar so nógv í frásagninum, men hevur ofta, tá samanum kemur, lítlan annan leiklut enn at vera á røttum stað í rættari løtu. Hann fremur ikki tey avreksverk, Propp tykist at halda og kann ikki fylla nakað pláss á hyggjuásinum hjá Greimas av tí einfaldu orsök, at hann hevur einki í hyggju.

Grundirnar til heimanferðina hjá dronginum eru skildar frá öllum øðrum viðurskiptum í ævintýrinum

Í Trøllinum hjá Pápaleysa (JJ 1b) verður sagt: „Eina ferð vóru tveir brøður, sum høvdu tikið seg saman og livdu í einum lítlum húsi burtur á skóginum. Í felag við sær høvdu teir ein drong, sum nevndist Pápaleysi, av tí at hann var leysingabarn, og fólk vistu ongan pápa til hansara.“ Meira einsamallur kann eingin vera.

Trøllið í fjallinum (JJ 35) er enn meira fáorðað: „Maður og kona áttu tveir dreingir. Ein dagin fóru teir út at ganga og tóku hvør sín vegin.“

Líka einfalt er Snati (JJ 42): „Maður og kona áttu eitt dreingjabarn. Tá ið drongurin var fram undir at vera tilkomin, fór hann ein dagin út at ganga.“ Her er einki um hví ella hvar, einki um skilnaðin ella foreldrini.

Viðhvørt er ein frágreiðing um, hví drongurin fer heimanífrá: „Eina ferð vóru tveir brøður, sum foreldrini vóru deyð frá; teir hugsaðu um at fara út í verðöldina at søkja teirra lukku“ (JJ 38 Drongurin, ið bjargaði kongadøtrunum).

„Ein fátækur maður átti ein vitugan son. Tá ið hann vóks til, var pápin ikki mentur at geva honum mat og bað hann tí fara út og taka sær tænastru“ (JJ 39 Drongurin, ið fekk kongadótturina aftur frá sjótrøllinum).

At Rossadrongurin (JJ 16) verður útkoyrdur hevur heldur einki at siga seinni í søguni. Hann kundi tað sama verið farin uttan grund. Í summum førum er ein inngangur, ið greiðir frá eini gátuførari hending, ið seinni førir til, at drongurin verður tikin heimanífrá.

Í JJ 60 Drongurin, ið burturtikin varð av sjótrøllakonginum kemur ein pápi so illa fyri, at hann av óvart lovar onkrari duldarfullari veru at fáa sonin, tá hesin er vaksin.

Eisini í JJ 37 Drongurin, ið burturtikin varð av havfrúnni lovar ein pápi son sín burtur til eina gátuføra veru.

Í Snata (JJ 42) tekur drongurin foreldrini til sín á slottinum, tá hann í endanum er giftur við prinsessuni, og í summum ævintýrum fer hann heim aftur til teirra at vísa teimum, hvussu vakra brúður hann hevur fingið. Tað hevði verið betri ógjørt, og dámar ikki gentuni, sum rýmir. Hesir tilburðirnir eru undantøk, tí vanligar saknar hann ikki heimið og foreldrini. Antin tað er av neyð, klandri ella heilt øðrum orsakum, at drongurin leggur út á sína lagnuríku ferð, hevur tað einki orsakssamband við, hvat seinni hendir í ævintýrinum.

Drongurinn hefur einki mál við ferðini

Drongurinn fer út í stóru verð uttan heimangerð, setir sær eingi mál við ferðini og ger sær onga umhugsan um, hvar hann skal fara. Hóast tað valla er ber og blektað tilvild, so er tað hvørki av egnum vilja ella við egnari megi, hann verður leiddur á rætt stað, líka mikið um tað er, har hann fær gávurnar, har hann finnur ta neyðstöddu prinsessuna ella at enda kemur í kongsins garð:

„Sveinurinn reikar, kemur í kongsins garð og biður sær tænastu“ (JJ 16 Rossadrongurinn).

„Hin eldri kemur til ein kongsgarð og fær tænastu“ (JJ 34 Teir tveir brøðurnir).

„Drongurinn gekk úr einum staði í annan og kom so til endan í kongsgarðin“ (JJ 39 Drongurinn, ið fekk kongadótturina aftur frá sjótröllinum).

„So er at siga frá, at ein fátækur drongur, men vitugur, kom til kongsgarðin og fekk tænastu har“ (JJ 40 Tað gráa esilið).

So slættar sum í hesum dømum eru gøturnar tó ikki altíð. Umvegir eru, men teir eru altíð vegaðir fyri hann: „So fór hann til gongu, kom til ein gásahirðil og bað um lov til at vera hjá honum. Tað var gaman í, helt gásahirðilin og tók við tað sama at siga honum frá, hvussu illa tað stóð til í kongsgarðinum, tí tvær kongadøtur vóru burturrændar av einum risa, og hin triðja væntaðist nú at fara eisini, so kongurinn tordi ikki at hava hana heima, men hevði gjørt henni eitt loynihús nakað burturfrá: har var hon. Ein dagin fór drongurinn í hirðilins stað at sita hjá gásnum tætt hjá hesum húsinum. Prinsessan bar eyga við hann og helt seg ikki hava sæð so vakran mann fyrr, fór tí at tosa við hann og beyð honum inn“ (JJ 38 Drongurinn, ið bjargaði kongadótturinum).

Vatndryladrongurinn (JJ 18) ber vatn fyri fólk aftur fyri dryl, og...“ein dagin bað køksgentan hjá konginum hann bera sær vatn, og hann var fegin at fara.“ Gandur kemur í, og byttan ber Vatndryladrongin aftur við vatninum, og „... kongadóttirin stendur í vindeyganum og sær hann koma ríðandi á byttuni og brestur í skellilátur.“

Snúningsásurinn í øllum ævintýrum av hesum slag er fyrsti fundurinn millum drong og gentu, tá tey gerast góð. Í dømum omanfyri hittast tey í

kongsgarðinum, har drongurinn er í tænastru, vanliga í tí ússaligasta starvinum av øllum sum eitt nú at bera vatn, sita hjá gásum ella sópa. Onkursvegna kemur samband ímillum tey, og tá er tað prinsessan, ið tekur tey stig, ið verða tikin. Heldur ikki tá prinsessan er burturflutt og verður havd innistongd og avbyrgd frá sambandi við fólk, ræður tilvildin, so at hesi bæði ungu kunnu koma í samband við hvørt annað.

Í Risans klótu (JJ 1b,c,d) sígur drongurinn niður í eitt hol í jørðini at leita eftir ríkidøminum hjá einum trølli, ið hevur gjørt honum og brøðrum hansara ónáðir. Í staðin fyri trøllið finnur hann ta innistongdu prinsessuna, ið hann einki visti um áður.

Bókstaveliga sovandi kemur drongurinn í JJ 37 Drongurinn, ið burturtikin varð av havfrúnni fram til gentuna: „Drongurinn í bátinum veit einki til sín fyrr enn hann er komin upp á ein sand.“

Líka óætlaður er hesin týðandi tilburður í JJ 60: „Ein dagin sum drongurinn var úti at veiða djór, kemur hann fram at einum vatni, har sum sjey entur spældu aftur og fram.“ Samankomningin er ongantíð ætlað hjá dronginum, men óstýrd er hon ikki.

Tað hendir, at tilburðurin, tá tey ungu hittast, er meira dramatiskur, men fundurin er líka óvæntaður ella óætlaður kortini. Í Kongaríkinum Verðsins Enda (JJ 45) verða triggir brøður ein fyri og annar eftir settir at sita vakt um náttina yvir akrinum hjá pápa teirra, ið hvønn morgun er niðurlegsaður. Teir báðir eldru sovna á síni vakt, men ikki hin yngsti og varnast tí, hvør legsar akurin. Hann kann tí gleðast um at hava loyst trupulleikan hjá pápanum, sum ætlingin var, men í somu ferðini hittir hann prinsessuna, hann stutt eftir giftist við, tí hon var tann, ið gjørdi ónáðirnar. Og tað vardi ongan. Minst av øllum drongin.

Drongurinn hevur einki í hyggju á síni ferð, so tað er mest ein misfatan, at hann er partur av einum hyggjuási í strukturgreiningini hjá Greimas.

Drongurinn veit ikki, hvat hann ger og hví

Á ferðini fær drongurinn gátuførar lutir, ráð ella fylgisneytar, ið hjálpa honum at vinna gentuna. Hann tekur ikki sjálvur stig til at fáa hetta. Alt verður honum givið.

Rossadrongurinn er eyðvitað hugtikin av einum hesti, ið hann kann ynskja sær hjá og frá, sum hann vil, einum vesti, ið ger, at hvør genta, ið sær hann

í tí, leggur ástarhug á hann og eini látípípu, ið er so vorðin, at hvørja ferð hann blæsur í hana, skal hann fáa allar fuglar til sín, so spakar, at hann kann velja burtur úr teimum. Vit og áhoyrararnir vita, at við hesum lutum fær hann kongadótturina og verður kongur, men hann veit tað ikki. Hann biður heldur ikki um hesar lutir, men má yvirtalast til tann sjáldsama handilin. Eitt slíkt vest má vera ynskidreymur hjá hvørjum ungum drongi, men nakað víðari endamál verður ikki lýst.

Sama dreymin hevur yngsti bróðurin í JJ 17 Geldingarnir á slottinum. Hann fer út í verðina at reika. Tríggjar ferðir upp í slag kemur hann til eitt stongt portur, men hvørja ferð kemur eitt konufólk, ið letur upp og bjóðar honum heim við sær at sova. Hin fyrsta: „...gav honum valamat at eta og gamalt øl at drekka og fylgdi honum til seingjarkamarið um kvøldið.“ Frá øllum fær hann undurfullar gávur og reikar so víðari. Tilvildin førir hann í kongsgarðin, har prinsessan bjóðar honum upp í songina afturfyri at fáa undurfullu lutir hansara.

Eitt síl kemur í byttuna hjá Vatndryladronginum (JJ 18), tó at hann hevur ikki gjørt annað, enn hann plagar. Frá tí fær hann sínar undurfullu gávur, um hann ikki drepur tað.

Øvut er hjá manninum í JJ 34 Teir tveir brøðurnir. Hann fær sínar gávur afturfyri at drepa ein fisk, ið er so vakur, at hann hveppir seg við at gera tað. Fiskurin dugir at tosa og bønar mannin um at drepa seg og geva konuni, hundinum og hestinum hvør sítt stykki og grava sporlið niður í garðinum. Av fiskastykkjunum fáa tíkin og ryssan hvør sínar tveir hvølpar og fyl, og konan eigur tvíburar av sínum. Av sporlinum veksa tvey svørð upp. Sjálv tævintýrið kann nú byrja: „Síðan fóru teir út í verðina, hvør við sínum hesti, hundi og svørði.“

Í øðrum førum eru grundirnar til, at hann fær sínar gávur, enn meira duldar. Í JJ 35 Trøllið í fjallinum fara eisini tveir brøður út at ganga: „Annar kom til eitt hús, hvar hann fekk svørð og ryssu, reið so til eitt annað hús og fekk ein hund, so til triðja og fjóðra húsið og fekk hund úr hvørjum.“

Viðhvørt eru gávarnar bara ráð um, hvar hann skal fara, ella hvat hann skal gera. „Drongurin í bátinum veit einki til sín, fyrr enn hann er komin upp á ein sand: har sær hann ein mann koma gangandi ímóti sær. Maðurin sigur við hann: „Hann sum kemur her, fær nógv at stríðast við; tú verður at royna, hvat tú kant, at loysa eina jomfrú, sum er gyglad føst í jørðina.“ So sigur hann dronginum, hvønn veg hann skal ganga“ (JJ 37).

Ein annar drongur fær álagt frá kongi at finna ein vakran fugl, annars

skal hann missa lívið. Í døpurhuga fer drongurinn út í skógin og gongur seg fram á eini hús, ið tykjast tóm, og fer inn: „Sum hann situr, koma triggir menn inn, leggja dúk á borðið og fáa sær mat. Hin fyrsti sigur, at stór synd er í hesum drongi; annar samtykkir, og triði leggur honum tey ráð at fara út í skógin morgunin eftir, skjóta tað fyrsta djór hann ber við, og biðja so gud lata allar fuglar koma at pikka hetta djórið“ (JJ 39). Sjálvsagt er hin vakri fuglurinn harímillum, og drongurinn fær loyst sína treyt. Í einum øðrum frábrigdi av sama ævintýri sita triggjar gamlar konur inni í húsinum í skóginum og geva síni hollu ráð (JJ 40).

So beinleiðis, sum í dømum omanfyri, er tilgongdin ikki altíð. Í einum ævintýri, har drongurinn aftur gongur í skóginum í døpurhuga um eina treyt, ið hann ikki kann lúka, bjargar hann einum trøllabarni undan eini løvu. Trøllaforeldrin bjóða honum í løn afturfyri, at hann skal sleppa at velja sær, hvønn hest hann vil í stallinum. Trøllabarnið ræður honum til at velja eitt ússaligt esil aftan fyri hurðina. Tað líkar ikki trøllunum, men hetta dýrið verður bjargingin hjá honum (JJ 41).

Alt hendir uttan grundgeving, og uttan at drongurinn hevur gjørt nakað, so hann hevur uppborið sína serstøku, hepnu lagnu. Hann veit ikki, hví hann fær gávurnar, heldur ikki, hvussu hann endar í kongsins garði.

Drongurinn kann vera knáur

Eitt er, at drongurinn í nógvum ævintýrum mest sum vappar fram eftir fummum og bert av tilvild kemur soleiðis fyri at hitta eina prinsessu, ið ynskir hann til mann. Tað hendir eisini, at hann í einum bráðbili fær eitt heppið innskot og fylgir tí. Ferð eftir ferð síggja vit, hvussu knáur hann kann vera í eini snarari vending og ger tað, ið er rætt, so hann endar við at fáa tær undurfullu gávurnar ella finna prinsessuna. Men heldur ikki í slíkum førum hevur hann nakra tilvitan um, hvat hann ger, tíansheldur nakra ætlan um, at hetta skal gagna honum. Tað bara stingst upp á hann. Hvussu skal hann kunna vita, hvat gagnar honum, tá hann onga hugmynd hevur um, hvat hann ger, og hvar hann fer?

Í dømum omanfyri (JJ 41) er drongurinn heppin at skjóta eina løvu og harvið bjarga einum trøllabarni, sum í takkarløn seinni letur hann fáa eitt esil, ið upp aftur seinni á gátuføran hátt vegar honum leiðina til eydnuríkt lív.

Serstaka knáur og knappur er Drongurinn, ið bjargaði kongadøtrunum (JJ 38): „Tá ið hann vaknaði aftur, hoyrði hann slíkt skrál og sá tríggar risar koma. Hvør teirra helt í annan, og allir høvdu teir hol í enninum. Hann hoyrði teir tosa um eyga teirra; ikki høvdu teir meira enn eitt, allir tríggar, sum teir rættu ímillum sín. Hin fremsti, sum hefur eygað, sigur, at ein situr uppi í trænum, hann skulu teir taka. Drongurinn loypur so kvikur niður og aftur um risarnar; øksi hefur hann hjá sær. Ikki eru risarnir snarir í vendi, og stórslongið var at fáa vent sær hjá hesum trimum, av tí at allir vóru áfastir. Drongurinn høggar øksina í beinið á tí aftasta risanum; hesin rópar á hin fremsta og biður hann kasta sær eygað. Hin fremsti skal rætta honum tað; men drongurinn er heppin og fær rippað tað úr hondini á honum.“ Tað er ikki torført at fata eygað sum symbol fyri vit og skil, vitborið í mun til kropsligt. Risar er sterkir, stórir og greffligir, men bera ikki orð fyri at vera klókir. Teirra kropsliga meggi hefur ongan áhuga hjá dronginum. Tað er vert at hefta seg við, at dreingirnir í ævintýrunum ongantíð er lýstir við kropsligari styrki. Tá eitt kropsligt avrik krevst, er tað onkur annar, ið útynnir tað. Men risar duga gand og kenna duldar máttir, og tí er tað framúr heppið hjá dronginum at fáa fatur á eyga teirra. Risarnir í sínum lagi eru sjálvsagt óhjálpnir uttan eygað og avráða við drongin á ein hátt, ið gagnar báðum pørtum. Teir fáa eygað aftur, og hann fær burtur av teirra dulda mátti teir lutir, sum í endanum vega honum leiðina til kongstign. Hann er fegin um býtið, men sum altíð við dreingjunum í ævintýrunum, hann grunar, at hann kann fáa gagn av lutunum, risarnir bjóða, men als ikki hvussu og til hvat.

Knáur er eisini drongurinn í JJ 25, ið gjørdist meistari yvir meistara. Hann er bæði býttur og tornæmur og kann einki læra. So hittir hann illamann, ið skjótt lærir hann alt, eisini at umskapa seg. Neyðin er, at hann sleppur ikki leysur aftur frá illamanni. Hann rýmir, men illimaður eltir hann, og teir enda á slottinum hjá eini prinsessu. Nú er býttlingurinn knáur og fær lokkað illamann at skapa seg um til ein hana og seg sjálvan til ein høggor, ið bitur høvdið av hananum. Ikki fyri at bjarga prinsessuni, tí hon er ikki í neyð, uttan sær sjálvum. So giftist hann við prinsessuni.

Rossadrongurinn (JJ 16) er so knáur at knappa sítt undurfulla vest upp, beint sum kongadøturnar skula velja sær mann, og hin yngsta, ið fær eyga á vestið, velur sjálvsagt henda vakra rossadrongin.

Drongurinn víkir fyri kongi og hefur ongar ambítiónir um sjálvur at gerast kongur.

Kongur eftirlíkar treyður hesum løgna vali, men forfjónar samstundis

dótturina. Tey giftast, men noyðast at búa hjá honum í rossastallinum. Kongadóttirin leggur nú sína ætlan til at vinna sær sæti og tign aftur, men rossadrongurinn hevur ongan áhuga í hesum. Hann hevur fingið bestu brúður og livir væl við henni í rossastallinum. Ikki fyrr enn konan hevur noytt hann út at veiða djór saman við mágum sínum, og hann lærir teir at kenna, vaknar hugurin í honum, og hóast hann enn er treyður, fer hann undir tað verkið, ið at enda ger hann til kong. Uttan at konan koyrði undir hann, hevði hann verið búgvandi í rossastallinum og verið nøgdur við tað.

Meistarasmíðurin í JJ 25 leitar ikki eftir eini neyðstaddari prinsessu. Hon fær eyga á hann, tí hann hevur umskapt seg til ein lítlan fugl, ið hon heldur vera so fittan og vil hjálpa. Ein smáfuglur er eitt lítið talandi symbol fyri ein ungan og raskan fríggjara, og ímyndar ein bivandi unglings, ið ikki bjóðar til at ganga ímóti hvørki kongi ella rísa (sínur komandi verfaðir), men fellur í fátt sum Kongasonurinn, ið tikin varð av sjótrøllakonginum (JJ 61), um hann ikki beinleiðis leggur seg niður at gráta, sum drongurinn ger, ið var við gentuni í risahellinum (JJ 8).

Drongurinn hevur ikki evni ella megi at vinna á risanum

Tá ið drongurinn skal høgga høvdini av risanum, ið hevur prinsessuna, skalir hann ikki svørðinum. Tá vísir prinsessan honum á eina krukku og biður hann drekka av henni, so hann fær megi at reiggja svørðinum. Tilburðurin verður sagdur upp á nógv mátar, men kjarnin í frásøgnini er hin sami: gentan sigur dronginum, hvussu hann fær beint fyri risanum. Drykkurinn ella smyrslíð (tað er tað viðhvørt) umboðar vitan, ið prinsessan hevur, og sum skal til fyri at fría hana. Innihaldið í krukku grøðir og styrkir og sipar til tætt samband millum faðir og dóttur, eisini so leingi tvístøðan teirra millum stendur við. Hon hevur fingið sína vitan um smyrslíð frá risanum, sum eigur krukuna. Hann er klovningur og bæði elskar sína dóttur, men er eisini bundin av skyldunum sum ábyrgdarfullur pápi, ið vil tað besta fyri hana við at fáa henni ein hóskandi mann. Tó hevur hann ein iva og letur henni ómedvitið krukuna sum ein móguleika til at greiða fløkjuna á ein hátt, ið hann ikki er førur fyri. Sama motiv við krukku kemur fyri í øðrum ævintýrum um burturfluttar gentur (JJ 1 c, 2, 38, 39, 40).

Eisini í dreingjaævintýrum, har gentan ikki er burturflutt, men livir á slottinum saman við foreldrunum, er tað hon, ið stílar fyri at fría seg frá

viljanum hjá pápanum. Sum í öllum dreingjaævintýrum verða hendingarnar sagðar gjögnum drongin, men hon leiðir hann gjögnum forðingarnar. Hon veit, hvussu hann skal bera seg at, hann veit tað ikki. Rossadrongurin er eitt dømi um hesa tilgongd. Eitt annað er Geldingarnir á slottinum, ið eisini vísir, hvussu prinsessan stýrir hendingunum niður í smálutirnar.

Í JJ 8 Genta og drongur í risahellinum hevur gentan fingið ein ring við gátuførari megi frá risanum (pápa sínum), so hon kann lúka tær ólúkandi treytirnar, hesin leggur á drongin. Eftir hennara vegleiðing gløða tey bæði at enda eina jarnstong og rena hana í eygað á risanum, ið blindast og doyr.

Drongurin lorkar prinsessuna burtur

Nógvir trupulleikar standast av, at drongurin ber seg so býtt at og er so góðtrúgvín. Í Trøllinum hjá Pápaleyša (JJ 1b) sígur drongurin ígjøgnum eitt hol í jørðini og finnur prinsessuna innistongda hjá einum trølli har. Tá gentan er leys, letur drongurin brøður sínar fyrst draga prinsessuna og gullið hjá risanum upp aftur gjögnum holið. Tá hann sjálvur vil í línuna sum hin seinasti, siga brøðurnir nei: „nú hava teir fingið væl og biðja hann bara liggja eftir í holum.“ Í einum frábrigdi av sama ævintýri grunar drongurin ilt, tá hann skal í togið og „...bindur ein stein uppí, tí hann trýr brøðrunum ilt. Tá ið teir hava drigið upp í helvt, kubba teir togið av, og steinurin dettur.“

Í JJ 39 Drongurin, ið fekk kongadótturina aftur frá sjótrøllinum er um at ganga líka galið. Drongurin sígur av einum gandaðum skipi niður á havsins botn og finnur prinsessuna, og søgan endurtekur seg, tá tey skula upp aftur á skipið. Tá prinsessan er uppkomin, vilja skipsmenninir ikki draga drongin upp, men ætla sær heim til kong at taka sær æruna av at hava bjargað henni. Lukkutíð vil skipið ikki sigla, uttan at drongurin er umborð, og bæði koma tí heim í øllum góðum.

Drongurin, ið burturtikin varð av havfrúnni (JJ 37) giftist við eini gentu, ið bjargar honum frá trøllum, og tey búsetast í húsunum hjá henni. So vil drongurin sleppa heim at vitja foreldrini. Gentan krevur av honum, at hann ikki nevnir hana fyri teimum, tí „annars gekk tað honum illa.“ Drongurin kann ikki bara sær, og á gátuføran hátt fær hann gentuna heim til foreldrini at vísa teimum, hvussu vøkur hon er. So gongst sum gentan hevði sagt.

Morgunin eftir er hon burtur. Drongurinn má nú aftur at leita eftir henni, og það ger hann upp á sama hátt, sum allir ævintýrdreingir: „Hann sigur foreldrunum fávæl og tekur at ganga upp á gjót.“

Drongurinn finnur ekki aftur í kenniligan heim

Alt hefur eydnast dronginum higartil, tí hann hefur verið heppin, men mest tí hann er so vèl hjálptur. Hann hefur hitt gentuna, sum er blivin góð við hann, men hefur mist hana aftur, og enn einaferð skal hann hjálpast, fyrri at tey endaliga kunnu sameinast. Sjálvur megnar hann heldur ekki nú at loysa sínar trupulleikar. Hesin endin verður sagdur á ymiskan hátt.

Har gentan hefur sitið innistongd hjá einum trølli undir jørð, varð drongurinn av ósketni verandi eftir, tá hon varð drigin upp gjøgnum holið. Trøllið raknar við og kemur honum til hjálpar, og á tann hátt kemur hann í kongsins garð. Har sannførir prinsessan nú pápa sín um, at hesin er tann, ið basti trøllinum (JJ 1 b,c,d). Hetta er sami endi sum í JJ 40 Drongurinn, ið fekk kongadótturina aftur frá sjótrøllinum. Hann er einsamallur eftir á havsins botni, men eitt trøll tekur hann upp á land, og so kemur hann í kongsins garð, og alt endar vèl.

Drongurinn víkur, tá ið á stendur

Í tveimum serligum fòrum rýmir drongurinn frá gentuni, tá hon hefur nátt sínum frígerðarmáli. Í øðrum fòrinum finnur hann eina aðra gentu, ið hann vil giftast við, og í hinum vil hann sleppa heim aftur til mammu sína. Hetta ynski hóvar ekki gentuni, ið fryktar fyrri, hvat kann henda. Tað hefur hon alla grund til.

Bæði motivini eru vèl kend í gandaævintýrum víða um. Tað fyrra – drongurinn rýmir frá gentuni, gloymir hana og vil giftast við eini aðrari – finna vit í fòroyskari ævintýrfrásøgn í JJ 60 Kongasonurinn, ið tikin varð av sjótrøllakonginum (umframt m.a. í kvæðinum Fípan fagra), ið er gjølligari greinað í øðrum parti í bókini. Drongurinn rýmir frá gentuni, tá tey bæði eftir drúgt og ekki vandaleyst stríð endiliga einaferð eru leys av hennara grumma pápa. Tá ið gentan trúføst hefur bíðað eina tíð, at hann skal koma aftur, fer hon eftir honum. Hann hefur gloymt alt um hana og situr nú við sítt egna

brúdleypsborð við eini aðrari kongadóttir. Við gátuförum snildum fær hon vakt minnið um seg í honum aftur og fær hann við sær.

Seinna rýmingarmotivið – drongurinn, ið vil sleppa heim at vitja mammu sína – er eisini vælkent í altjóða høpi. Vit finna tað í trimum ævintýrum hjá Jákupi Jakobsen: JJ 37 Drongurinn, ið burturtikin varð av havfrúnni, JJ 45 Kongaríkið Verðsins Endi og 46 Glasbjørg.

Í JJ 37 vil drongurinn sleppa heim at vitja foreldrini, eftir at tey bæði eru gift, men gentan krevur tað lyfti av honum, at „hann skuldi ikki tala um hana ella taka hana upp á tungu heima; annars gekk tað honum illa.“ Hon gevur honum eisini ein arming, ið hevur ta kraft, at alt, hann vil, kann hann ynskja sær hjá. Ikki bara brýtur hann lyftið og sigur foreldrunum um gentuna, men fer at reypa av, hvussu nógv vakrari hon er enn aðrar kvinnur. Hann ynskir sær konu sína hjá og vísir hana fram fyri heimafólkinum. Morgunin eftir er hon horvin.

JJ 45 og 46 hava frábrigdi av sama motivi. Tey ungu giftast heima hjá foreldrunum hjá dronginum, men gentan setir sum treyt fyri brúdleypinum, at drongurinn ikki skal bannast: „kemur vandabøn av hansara munn, so eru tey leys,“ sigur hon. Brúdleypsnáttina, tá tey eru komin í brúðarkamarið, heldur hann hana skavast og høsnast so leingi, áðrenn hon kemur í brúðarsongina, har hann liggur og bíðar, at hann missir tolið og tekur dýran til. Tá hvørvur brúðurin.

Umbroyting og bragdarhugur

Í øllum hesum trimum ævintýrunum hendir nakað heilt serligt og óvæntað við dronginum, eftir at gentan er rýmd. Bráðliga umbroyttist hann og skilir, at hann bara hevur sær sjálvum, síni fávitsku, sínum gáloysni og sínum ósketni at takka fyri ta vanlukku, ið er komin oman yvir hann, og hann setir sær fyri at bøta sína dáragerð. Hann vísir nú sannan bragdarhug, ið vit ikki áður hava sæð. Hann sigur móður síni og heimi sínum endaligt farvæl og fer málvísur og viljastældur eina rættiliga øgilsferð at finna og vinna konu sína aftur. Nú síggja vit ein nýggjan og ókendan drong, ið setir sær mál og fremur avreksbrøgd fyri at røkka tí.

Atburðurin hjá dronginum í rýmingarmotivinum er óvanligur og hóskar illa til ta mynd, vit annars fáa av honum. Óvanligt er tað eisini, at gentan missir tolið við honum og í roynd og veru missir álitid á, at hann kann

mennast til líkinda mann hjá sær at giftast við. Tí rýmir hon og væntar ikki, at tey síggjast aftur. Tað er eisini sjáldsamt, at hon í tí eina førinum gevur dronginum ringin, ið ger hann føran fyri at ynskja sær hana til sín, samstundis sum hon hóttir hann við, at ger hann júst tað, fer tað at koma framtíð teirra saman í vanda.

Treytirnar í rýmingarmotivinum eru royndir, hon gevur honum, so hann kann prógva, at hann veruliga er rætti maðurin hjá henni at giftast við. Hann stendur royndinar, men hvørki av tilvild ella gátuførum hegni, men við eginleikum sum styrki, vilja og dirvi, og sum hon í roynd og veru hevur bíðað eftir, at hann skal vísa. Í Kongaríkinum Verðsins Enda fer hann uttan himpr og iva inn, har kongadóttirin aftur situr fjøtrað, og rívur hana við egnari megi burtur frá illgerðarmanninum. Drongurin, ið burturtikin varð av havfrúnni hevur meira rørandi enda: tá drongurin hevur strítt seg vegin fram og stendur við dyrnar, har konan nú heldur til, missir hann enn eina ferð megi sína og torir ikki inn. Húsini eru klødd við svørtum, tí kona hansara situr inni og syrgir um hann, sum hon hevur mist. Lukkutíð kemur hon út og býður honum inn. So verður alt uppklárað og endar lukkuliga: „Hon græt av gleði, og tað fyrsta tey gjørdi, var at klæða húsini reyð aftur.“

Tilburðurin við dronginum, ið rýmir, kann ivaleyst av røttum tulkast sum ein frásøgn um ta realistisku sannroynd, at dreingir búnast seinni enn gentur. Tá gentan gjøgnum búning og vøkstur hevur strítt seg til at fría seg frá sínum bindingum og tekur ráðaríka pápa sín av ræði, er lítið ella einki hent við dronginum. Hann er enn hin sami ekkaleysi ungi drongurin, ikki búgvín til lívið sum vaksin maður.

Lat okkum her minna okkum aftur á aftur tað, sum so nógvir granskarar og høvundar ikki varnast, at øll gandaævintýr eru um, hvussu gentan fær fullgjørt sína hyggju. Í tí ljósinum, og eftir samanfatingini omanfyri av drongsins ikki altíð glógvandi leið í søgugongdini, skilja vit tað veruliga leiklutabýtið millum drong og gentu. Drongurin hevur ongan leiklut egna vegna, men er ein partur av frígeringarhyggjuni hjá gentuni, ein týðandi partur, kanska tann mest týðandi parturin, og undir øllum umstøðum ein neyðugur partur.

Tá ið temað er frígerin hjá gentuni og ikki giftarmálið við dronginum, hevði hon so ikki kunnað staðið fyri tí tilgongdini einsamøll? Hví vevja henda lítið dugandi drongin upp í tilgongdina, tá hann ger so lítlar skreytir henni til gagn? Og hví skula øll ævintýrini enda við brúdleypinum, ið vit ongantíð hoyra nakað meira um? Hevði gentan ikki kunnað livað sítt frígjörda lív uttan drongin, ið so lítil nytta er í, heldur enn gift seg við honum?

Og hví bara rýma ikki Kalsdóttir og mamma Undarliga frá sínum óndu stjúkmoðrum? Teirra lív heima er so ússaligt, at lítið skal til at fáa frægari umstøður.

Spurningar sum hesir eru ósamtíðarlígar við ævintýrtíðina. Teir eru meiningsleysir á sama hátt, sum tað er meiningsleyst at spyrja, hví drongurin ikki ferðast við bili heldur enn stívlum, ið stíga 15 mílir fyri hvørt fet. Svarið finst ikki í ævintýrunum sjálvum, men í samtíðarligu umstøðunum, tá ævintýrini enn vóru livandi produktivur skaldskapur, og bilar vóru ikki uppfunnir. Á sama hátt finst svarið til spurningarnar omanfyri heldur ikki í ævintýrinum sjálvum, men í samtíðarliga mentanarliga og samfelagsliga umhvørvinum, tá móguleikin hjá einari kvinnu at liva ógift og einsamøll valla var til. Einasti vegur til eitt slag av óheftum lívi hjá eini gentu var at giftast antin við einum manni, ið foreldrini valdu, og ættin kravdi ella – sum einasti formur fyri persónligt frælsi – einum manni, ið hon sjálv fekk høvi at velja. Alternativt kundi hon fara í kleystur ella liva sum tænastrúfólk inni hjá øðrum.

Hetta er tað, gandaævintýrini eru um: gentur, sum í uppvøkstrinum búnast til at vilja tað persónliga frælsi, ið umstøðurnar hava at bjóða. Tað gera tær við at seta seg upp ímóti foreldramynduleikanum og ættarkrøvunum og velja sær mann eftir egnum tykki.

Gentan krevur ikki brøgd ella avreksverk av dronginum, hon velur. Sjarma og konufólkaeydna eru fyrimumanarligar dygdir, men ikki kravdar. Hann skal gera lítið meira enn at vera hjá. Tað gevur henni styrki. Størsta bragdið, hann innir, er at høgga høvdini av trøllinum, ið hevur tikið prinsessuna, men hetta er í veruleikanum einki bragd, tí einki trøll er. Har er bert ímyndin av einum strongum og ráðaríkum pápa, ið hon fær megi at seta seg upp ímóti, tá drongurin er komin og býður sær til at vera hennara. Hann verður vegurin hjá henni burtur úr neyðini. Meira krevur hon ikki av honum.

Hóskandi kunna vit enda henda partin við ævintýrinum hjá Lenu Gregersen í Kunoy um drongin, hvørs bragd er einki at gera (JJ 37). Pápi hansara gevur eini havfrúgv sonin aftur fyri góða fiskieydnun. Vit koma í søguna, tá havfrúgvinn tekur hann:

„Ein dagin, sum teir hava verið úti á havi og leggja aftur at landi, stígur pápin upp úr bátinum; men í sama bragdi kemur ein meldurglaða og tekur bátin við dronginum í út á sjógvin, so einki sást aftur til hansara.

Hin gamli gongur nú heim til hús við tungum sinni.

Drongurin í bátinum veit einki til sín, fyrr enn hann er komin upp

á ein sand: har sær hann ein mann koma gangandi ímóti sær. Maðurin sigur við hann: „Hann, sum kemur her, fær nógv at stríðast við; tú verður at royna, hvat tú kant, at loysa eina jomfrú, sum er gyklað føst í jørðina.“

So sigur hann dronginum, hvønn veg hann skal ganga. „Tá ið tú ert komin nakað langt, fært tú at síggja tvær jomfrúir, og tær fara at rópa eftir tær; men ið hvussu tær rópa, skalt tú ikki svara. Tá ið tú kemur nakað longur fram, situr ein triðja jomfrú føst í jørðini; til hennara skalt tú fara og gera, sum hon biður teg.“

Drongurin fer til gongu og kemur til tær tvær jomfrúirnar; tær rópa og geyla eftir honum, men hann vendir sær ikki á, ei heldur hann svarar teimum.

Hann gongur fram og kemur til ta triðju jomfrúnna. Hon sigur við hann: „Leingi havi eg væntað teg, nú ert tú komin.“ So sigur hon honum, hvat ið hann verður at gera fyri hana, at hon kann sleppa leys. „Tú skalt sova tríggjar nætur í hasum húsinum. Tað verða tríggjar ringar nætur, tí har kemur fult av trøllum, tá ið tú ert sovnaður; tey fara at skúgva undir teg, hamsa og royta teg, mósna fyri tær, nísta og rópa inn í oyruni á tær; men svarar tú teimum einki og leggur ikki lag í, hvussu tey fara við tær, so missa tey mátt teirra og megi til endan, og í tann stað loysni eg upp úr jørðini.“

Hann lovar at hjálpa henni, hvat ið hann kann, og hon fær honum eina bók, sum hann skal lesa í fyri ikki at hyggja at trøllunum: men vil hann svíma av máttloysi, skal hann rætta bókina frá sær.

Tá ið dagurin er allur, fer hann inn í húsið, og um midnátt, sum hann liggur í songini, hoyrir hann eitt ógviligt buldur: tað eru trøllini, ið koma við háva og vasi. „Kristið fólk er inni,“ rópa tey og sláa saman í ein dans. So fara tey til songina, klípa og toga í hann; men ið hvussu tey fara við honum og mósna og gabba fyri honum, fáa tey hann ikki at svara til. Tá ið tað leið ímóti lýsing, rýmdi alt.

Um morgunin fer hann til jomfrúnna og sigur, hvussu sær hevur gingist.

„Hetta er frægasta náttin,“ sigur hon; „tvær eru eftir, og hvør fer at versna eftir aðrari. Nú sær tú, at eg eri førkað upp úr jørðini til kníggja, men hinar báðar jomfrúirnar eru soknar longur niður.“

Um kvøldið fer hann aftur inn í húsið, og eina løtu eftir tað, at hann er lagstur, koma trøllini buldrandi. „Kristið fólk inni,“ rópa tey og fara við tað sama til songina at gera honum mein. Tey hamsa, royta og klípa

hann, taka dýnuna burtur av honum, toga hann higar og hagar, nísta og rópa inn í oyruni á honum; men ikki kunnu tey fáa hann til at tala. Í endanum vil hann svíma og rættir bókina frá sær; tá halda trøllini hann vera deyðan, sláa ein dans upp og rýma so um sólarris.

Um morgunin tá hann fer upp, er hann ógvuliga ússaligur, sum hann er viðfarin. Hann aftur til jomfrúnna.

„Nú eri eg komin upp undir øklarnar,“ sigur hon, „og á hinum báðum er bert høvdið oman fyri jørðina; men nú er ringasta náttin eftir – stendur tú hana ígjøgnum, so eri eg leys. Trøllini fara at kynda upp bál og kasta teg á tað; men tá vænti eg at vera á lofti, so eg kann hjálpa tær.“

Á triðju nátt vaknar hann um midnátt av einum ræðuligum buldri; trøllini koma við levint og gang og fara at seingini at hamsa, royta, klípa og toga í henda neyðar drong, verri enn nakrantíð. Tey pota inn í eyguni á honum, nísta, rópa og geyla; men so eiðasørt, at hann rørist. Í endanum rættir hann bókina frá sær av máttloysi.

Trøllini halda hann vera deyðan og fara at dansa. Men sum tey hyggja aftur at songini, kemur róp í: „Ikki er hann deyður enn! Nú skal bál kyndast til at brenna hann á!“ og so tey at dragsa saman brennivið og kynda bál. Tá ið eldur er farin at loga, taka tey hann fram úr songini og kasta hann á bálið; men í sama bragdi er jomfrúin hjá og loftar honum. Tá fóru øll trøllini á dyr, geylandi og baldrandi.

„Tú hevur verið trúgvvari, enn eg kundi vænta,“ sigur jomfrúin; „tú hevur nú gjørt tað, at eg eri sloppin leys, og at hinar tvær eru undirgingnar. Húsini eigi eg; tey skulu vit klæða við reyðum og seta í stand.“ So giftust tey bæði.“

Tað er eitt bragd av dronginum ikki at lata við seg koma undir so øgiligum umstøðum. Samstundis er hetta eisini eitt anti-bragd. Søgan um drongin, ið vinnur gentuna við einki at gera, vátar perspektivið í hesi bókini, at tað er eftir innari dygdum hjá dronginum – hansara búningarstigi so at siga – gentan leitar og hevur tol at bíðja leingi eftir, meðan hansara ásýniligu, men úrslitaleysu vørrir, ið hugfanga so mangan intellektuellan greinara, mest er frásøgupynt til at undirhalda børn og barnsligar sálir og benda hugan hjá skynsomum áhoyrarum at djypri fláum í tilveruni enn ytri háva og glymurdans.

II

Ævintýrgreining

Granskingarluturinn í hesi bók er ævintýrini sjálf, hvussu tey eru søgd, og hví tey eru søgd. Úr hesum sjónarhorni er tað avgerandi nágreiniliga at rekja spor í sosiala og mentanarliga samtekstinum hjá søgunum og hjá frásøgufólkunum eins væl og at kanna tekstirnar sjálvar og mentanarligar avsetingar í teimum úr farnum tíðum og úr samtíðini. Málið er at kaga inn undir ovastu flána í ævintýrunum og avdúka eitt sindur um, hvussu fólk hava fatað og tulkað sínar møguleikar undir givnum mentanarligum og sosialum umstøðunum.

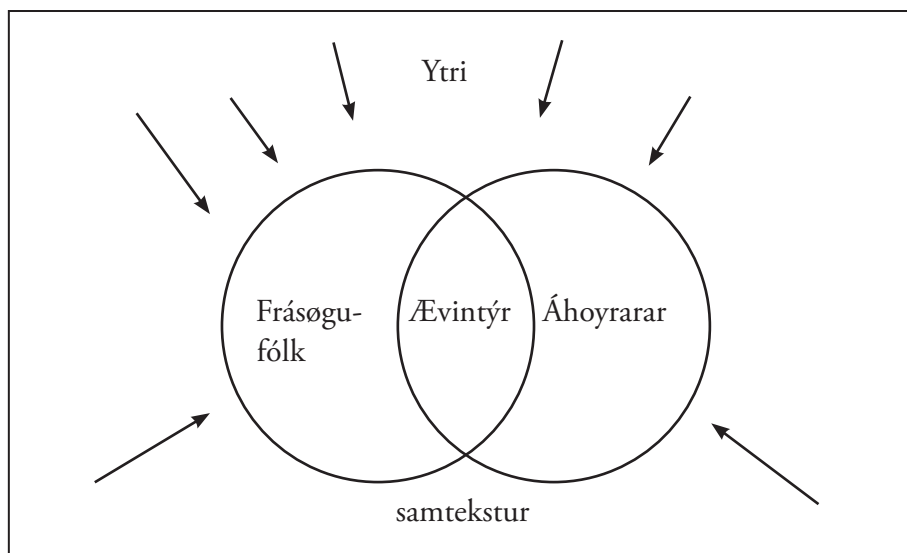
Ævintýrini eru ikki skrivað skaldaverk hjá einstøkum framúrskarandi rithøvundum, ið standa uttan fyri ella yvir evninum í sínum skaldskapi og vilja bera fram egin óheft sjónarmið og metingar. Tey eru ikki íkast til okkurt kjak um almenn sosial viðurskifti, átrúnað, politikk ella heimspekilig ástøði, eru ikki hugsanir og orðingar hjá intellektuellum einstaklingum við vilja og møguleikum til kritiskar og ætlandi nýhugsandi framsetingar um hetta ella hatta á fríum grundarlag í mun til samtíðarlig ideologisk rák ella ráðandi mentanarligar siðvenjur. Harafturímóti medda tey eftir at siga frá alkendum gerandisligum tvørleikum og tvístøðum í einum ávísam lívsskeiði í ungdóminum, sum er felags fyri øll í sínum heimliga jørðildi.

Ævintýrfrásøgn er samskifti, og eitt ævintýr er bara til ta lötuna, onkur sigur frá. Tey ævintýr, fólk í okkara tíð kenna sum prentaðir tekstir í bókum, og sum verða lisin hart fyri børnum, eru uppskriftir av ævintýrfrásagnum, ið høvdu livað sum munnlig tungulist ættarlið eftir ættarlið í øldir. Fólk søgdu ævintýr fyri sínum egnu, húsfólki, bygdarfólki, vaksnum og børnum, og betri samskiftið fekst millum frásøgufólk og áhoyrarar, betri gekst at siga frá. Fortreyt fyri slíkum góðum samskifti er felags almenn bakgrund so sum mál, trúgv, siðir, livikor, figgjarvánir, lívsroyndir, minniligir tilburðir, vanlukkur og gerandisligt arbeiðslív.

Hvussu frásøgan eydnast, velst um dugnaskap og gávur hjá tí, sum

sigur frá, og evni og hug at lurta hjá áhoyrarunum. Tann, ið sigur frá, lagar frásøgnina í eini tilgongd av nýggjum hvørja ferð, og eitt ævintýr verður ongantíð heilt tað sama, tá tað verður sagt næstu ferð, tí umstøður og høvi skifta, og hvussu varur tann er fyri sínum áhoyrarum, ið sigur frá, er ymiskt. Nógviðurskifti kunna hugsast at hava ávirkað frásøgn og søgur. Mótstøða av eitt nú átrúnaðarligum ella uppalingarligum grundum hjá summum móti „tvætligum“ og „lygusøgum“ kunna verða forðingar fyri góðum frásagnarsamskifti, eins og um eitt frásøgufólk er høgt í metum á mongum økjum ivaleyst er fremjandi fyri góða frásøgn.

Hvussu eitt ævintýr verður til á mótinum millum frásøgufólk og áhoyrarar, lýsir Holbek (1987 og 1989) við hesi tekning:

Eftir Holbek 1983:213

Eru allar kringumstøður til vildar, og samskiftið hepnast, verður umskaringin millum sirklarnar stór. Samsvarandi eru útlitini til góða og hepna frásøgu lakari, tá umskaringin millum sirklarnar er lítil, t.e. vánaligari samskifti.

Í gandaævintýrunum er einki bara tað, tað er. Alt er eisini okkurt annað. Undir tí hugfangandi, og gátuføru ovastu søguflánni finna vit søgur um álvarsmál, ið av ymiskum grundum kundu vera tvørlig at samskifta um. Hóast fólk í seinni tíðum kunna hava ilt við tað, skiltu fólk myndirnar og koturnar ta

tíð, ævintýrini enn vóru livandi, munnligur skaldskapur. Summi betri enn onnur, rímiliga, men uttan á einum botni av størri ella minni medvitandi fatan ber ikki til, at ævintýrini kunna hava livað í fólksins huga í so mong ættarlið, so mong hundrað ár og so víða. Hjá fólki, har hvør løta á degnum alt lívið ígjøgnum var merkt av ekka um tilveruna og endaleysum strevi fyri øllum grundleggjandi í lívinum, og lítið skuldi til at vekja illgruna hjá stívrendum mynduleikum ella øvund og misljóð í bygdarfólkinum, hefur tvírott samskipti verið ein máti at fáa boð ímillum sín um týðandi, men viðkvom evni. Gandaævintýr eru kreativar, mentanarligar framsetingar hjá livandi fólki, sprottin úr teirra royniliga veruleika. Avbjóðingin hjá lesarum – og granskarum – í eftirtíðarinnar skriftmentan er at finna lyklar til dyrnar inn í eitt fatanarrúm, ið ikki er til longur. Frásøguháttur, stíllur, myndamál, symbol og ímyndir eru nøkur av teimum amboðum, fólk høvdu at leggja meiningar og merkingar í frásagnirnar við, og tað kann vera hent at hyggja at nøkrum tulkningararamboðum og hugtøkum, ið kunna gloppa dyrnar inn í tann serliga ævintýrheimin, ið ikki bert einaferð hevði stóran týðning hjá fólki, men sum enn hugtekur og er livandi og aftur og aftur verður nýttur í frásøgn í nútíðarinnar listagreinum sum bókmentum, myndlist, tónleiki og filmslist.

Greiningarnar í seinna parti av bókini eru gjørdar eftir hesum sjónarmiðum. Fyrst verða nøkur hugtøk og stíldrøg umrødd, ið eyðkenna gandaævintýr og kunna vera hent fyri at tulka tey og fáa um endan á undirsøguni.

Klovningar

Frásøguhátturin í ævintýrunum rúmar ikki móguleikanum at siga frá samansettum persónum, uttan klývur teir eftir eginleikum í fleiri leikarar.

Klovningar eru subjektivar metingar um tann kloyvda persónin og umboða ymisk lyndisdrøg ella aspekt hjá sama persóni. Ein kongadóttir kann halda pápa sín vera strangan og ráðaríkan, men hon er eisini góð við hann. Tær síður við pápanum, hon ikki kann sættast við, verða lýstar við einum klovningi, ið kann vera ein risi (ella okkurt annað skrímsl í sama leikluti), ið hefur burturflutt hana ella stongt hana inni. Ein genta heldur móður sína vera illa við seg, gera mismun, vera kenslukalda og ikki bera seg at sum ein móðir eigur. Í ævintýrinum verður henda uppfatan hjá gentuni lýst við eini

stjúkmóður, ið er klovningur av móðurini. Í hesum dómum, ið bæði eru vanlig í gandaævintýrum, umboða klovningarnir mótsetningin millum tað ónda og tað góða (ávikavist risin/pápin og stjúkmóðirin/móðirin). Í hesum føri eru klovningarnir eisini mótstandarar í frásøgnini og hittast ongantíð saman á søgupallinum.

Í øðrum føri verður mótsetningurin millum kropsligt og andaligt lýstur við klovningum. Beistið, sum í deyðanum vísir seg at vera ein gandaður kongasonur (JJ 48 Vakurleikin og beistið) og Vetil kongasonur (JJ 47), ið er úlvur um dagin og fólk um náttina, eru dømi um drong, ið er klovin millum øðrumegin harðliga og kropsliga medferð og hinumegin empatiskt og kærleiksfult sinni.

Í triðja lag verður sagt frá mótsetninginum millum virkni og óvirkni við klovningum. Hesa kloyving síggja vit ofta við systkjum hjá tí dronginum og tí gentuni, ævintýrini eru um. Í Teimum sjeý svanunum (JJ 44) verða brøðurnir hjá gentuni gandaðir til svanir og flúgva burtur og eru ikki virknir leikarar í ævintýrinum fyrr enn heilt í endanum, og í Teimum tveimum brøðrunum (JJ 34) verður hin eldri bróðurin niðurbundin og fær sjálvsagt einki gjørt. Systrarnar hjá Giljonnu (JJ 2) eru óvirknar, og sama er við stjúksysturum í stjúkmóðurævintýrum. Vit hitta eisini klovningar av hesum slag, sum ikki eru óvirknir, men einki eydnast teimum, tí teir gera alt skeivt. Vit kunna siga, at teir eru virknir, men uttan úrslit og fylgjur. Hesir klovningar eru frammi á søgupallinum samstundis sum tann, teir eru klovningar av.

Hin óndi klovningurin í fyrsta føri er altíð í órealistiskum líki. Klovningurin av pápanum/kongi er risi, trøll, dreki, sjótrøllakongur ella okkurt annað skrímsl, og av mammuni er hann stjúkmóðir ella kelling. Einki órealistiskt er við stjúkmóður í sjálvum sær, men í ævintýrunum er hon meira enn bert ein kona, ið giftist við einum einkjumanni. Hon dugir gand og verður umrødd ikki bert sum stjúkmóðir, men sum kelling. Tað hevur ivaleyst sínar avbjóðingar, at ein fremmand kona trínur í móður stað, antin tað er við deyða, sum var vanligt fyrr, ella hjúnaskilnað, sum er vanligt nú í tíðini, men at hon hevur nakað annað enn heitið í felag við ta grimu, øvundsjúku og harðhjartaðu gandakellingina í ævintýrunum, man eingin hava ella hava havt realistiskar meiningar um.

Kropsligi klovningurin í øðrum føri er eisini í órealistiskum líki. Hann er t.d. trøll/beist ella úlvur. Í frábrigdum av ævintýrinum um Vetil kongason á øðrum málum er hann bjørn.

Klovningarnir í triðja føri (teir eru ofta meir enn ein) eru altíð í realistiskum fólkalíki og umboða atburð og eginleikar, ið øll kenna, men sum mentanarliga og sosialt treyðugt ella als ikki verða góðtiknir. Teir eru óreinir, sjálgóðir, háðandi og happandi. Teir eru sum ein pedagogisk ræðumynd ímóti fyrimyndini í tí góðlynta yngsta beiggjanum ella systri. Atburðurin hjá hesum klovningum vikar ikki søgugongdina í ævintýrinum. Hon hevði verið tann sama, um hesir ikki vórðu nevndir.

Eksternalisering

Dygdirlódygdir og eginleikar verða lýstir við ytri lutum ella við atburði.

At Rossadrongurin er sjarmerandi, verður sagt við vestinum, hann fær, ið gandar allar gentur at fáa hug á honum. Hesturin, ið hann kann ynskja hjá sær og frá sær, sum hann hevur hugsku til, og látipípan, ið dregur allar himmalsins fuglar til, eru á sama hátt eksternaliseraðar frásagnir um dygdir fram um aðrar menn (JJ 19). Teir vøkru kjólarnir, ið Kalsdóttir fær í JJ 19 og Vetilskona í JJ 47, eru somuleiðis eksternaliseraðar frásagnir um vakurleika og dygdir. Eitt serliga týðuligt dømi eru hundarnir Pætur klóki, Pætur sterki og Pætur snari, ið drongurin fær sum fylgisneytar í JJ 35, og sum hava teir eginleikar, ið skulu til fyri at basa trøllinum í fjallinum, ið hevur tikið prinsessuna.

At figgindin í gandaævintýrunum ofta er risi, dreki ella trøll er eisini eksternaliserað frásøgn um eginleikar og lyndi. Somuleiðis verður neyðin hjá prinsessuni, at hava so strangan pápa, søgd við, at hon situr innistongd undir jørð hjá skrímslinum, ið hevur tikið hana, og at hin óeydnusami kongasonurin, ið ongan kærleika finnur, stendst í frásøgnini av, at hann er misháttur sum eitt trøll (JJ 48).

Kontraktión

Drúgv hendingarleys skeið verða samandrigin til meira bráðlig umskifti.

Tríggjar sunnudagar upp í slag verður Kalsdóttir (JJ 19) sett at pilka ávikavist ertrar, byggkorn og grýn úr øskuni, meðan stjúkmóðirin og stjúksystirnar eru í kirkju. Tann risandi spenningurin í endurtøkuni ger tað møguligt at siga frá einum drúgvum og hendingarleysum tíðarskeiði í tilveruni hjá

gentuni, frá tí at hon sum smágenta kemur til stjúkmóðurina, til hon sum giftingarfør brýtur seg úr stongslinum og finnur sær mann.

Eitt annað dømi er drongur, ið hevur mist konu sína og leitar eftir henni um allan heimin. Hesum drúgva tíðarskeiði verður sagt frá í trimum snarferðum við teimum fyra ættarvindunum: Bróðir Eystan fýkur við honum til bróður Sunnan „so snart sum vindurin blæsir. „Bróðir Sunnan síðan til bróður Vestan, og bróðir Vestan til bróður Nordan, ið veit, at konan er í Kongaríkinum Verðsins Enda (JJ 45).

Kvantifisering

At siga frá kvaliteti við kvantiteti.

Risin hevur trý ella níggju høvd, drongurin skal fjala prinsessuna fyri risanum tríggjar ferðir, og gentan skal seyma sjeu skjúrtur í sjeu ár. Á henda hátt sigur ævintýrið frá, at okkurt er ræðandi, trupult ella strævið.

At taka upp aftur í saman tríggjar ferðir, viðhvørt sjeu ella níggju ferðir, er serliga vanligt í ævintýrum. Drongurin fær tríggjar gávur, hittir tríggjar gamlar konur í einum húsum í skóginum, tríggjar systrar legsa akurin niður um náttina, sjeu bróður verða umskaptir til svanir o.s fr. Endurtøkurnar hava ofta rísandi spenning við sær í frásøgnini: tveir bróður megna ikki eina uppgávu, men hin triði (yngsti) ger tað. Tvær systrar biðja risan draga seg, men hin triðja (yngsta) krevur, at hann skal bera seg o.s.fr.

Hetta stíleyðkennið, ið er so eyðkent fyri ævintýr, verður eisini kallað trítalslógin.

Hyperbul/Avgerð

Sterkar kenslur verða lýstar við at gera nógv burtur úr tí, sum elvir til kenslurnar. Hetta kann ofta minna um kvantifisering.

Vetil kongasonur er ikki bert bæði harðligur og kærligur sum maður, men er úlvur um dagin og maður um náttina. Ikki bert er hann óbúgvinn sum pápi og forsømir børnini, men letur tey burtur til fosturs hjá øðrum. Undarligi ikki einans beinir fyri tí óndu stjúkmóðurini, men „tekur í herðarnar á henni, fettir hana afturá, so hon dettur á gólvið, skræðir bróstið upp á henni, rívrur hjartað út úr, drekkur blóðið og etur hjartað.“

Ikki bert er kongur strangur, men drongurinn skal missa lívið, um hann ekki finnur fuglin, ið kongur ynskir sær, ekki bert vil kongur verja dóttur sína, men letur allar menn í ríkinum gelda, og ekki bert skal drongurinn reinsa náttúsið hjá risanum, men har hefur ekki verið gjört reint í hundrað ár o.s.fr.

At gera nógv av er eitt berandi eyðkenni við ævintýrum.

Projektióin

Kenslur og uppfatanir hjá persónum verða lýstar við lutum og tilburðum uttan fyri persónin.

Ein kongasonur skilir púrt einki av nøkrum, tá hann alt í einum verður burturtikin og endar í einsemi á ókendum stað. Hetta er ekki hansara skyld, men stendst av skjúldum, forbodnum kærleika hjá pápanum. Hesin leggur seg ein dagin at drekka úr einum vatni, har eitt silvursteyp flýtur í, og tá hann rættir seg eftir tí, kemur ein hond upp úr, tekur í skeggið á honum og heldur honum fóstum. (Meira um hetta á s. 132). Giljanna heldur ekki, at pápin ber seg at, sum ein pápi eigur, og hann verður lýstur sum risi, ið vil gera seg inn á hana. Rossadrongurinn tímur ekki væl at arbeiða á garðinum hjá pápanum og rýmir. Tað verður sagt, við at pápin gerst illur um lutirnar, keypmaðurin letur fyri kríatúrini. Ein genta heldur, at mamman fer illa við sær, og hon verður til eina heks, eina stjúkmóður ella bæði tvey. Ein drongur er góður við eina gentu, men hon er fyrst ekki so góð við hann, og vil blíva verandi heima. Hon verður tí søgd at vera fangað hjá einum risa. Klúgvingin er ofta úrslit av projektióin.

Kjarnurorðing

Í summum ævintýrum eru eyðmerktar orðingar og vendingar, ið óbroyttar verða tiknar upp aftur.

Í Risans klótu fer sama orðaskifti fram, hvørja ferð risin kemur til pápan, ið eigur triggjar dötur, og fregnast, hvussu gongst við arbeiðinum. Risin spyr hvørja ferð: Fjør mítt, tú stendur einsamallur og veltir í dag?“ Og hvørja ferð svarar pápin: „Hann verður mangt at gera sjálvur, ið ongan eigur sonin!“ Trítalslógin – uppafurtøkan – skapar rísandi spenning í frásøgnini, men

hartil sipar orðavalið hjá báðum beinleiðis til hövuðstemað í hesi søguni, og tað skilja áhoyrararnir.

Í sama ævintýri verður hesin frásagnarmátin brúktur, tá gentan Giljanna lokkar risan at bera systrarnar heimaftur til pápan í einum posa. Fyri at risin ikki skal fáa frænir av, hvat tað er, ið hann ber, hevur hon lært systrarnar, hvat tær skulu siga, um risin vil hyggja í posan. Tað roynir hann trúggjar ferðir, men altíð svara tær hitt sama: „Eg síggi teg! Eg síggi teg!“ Í einum frábrigdi hjá Marjun í Nýggjubúð í Skálavík av sama ævintýri hevur svarið hjá gentunum í posanum meira fornan og sjáldsaman dóm: „Eg sær! Eg sær!“ siga tær. Enn merkiligari er frásøgnin hjá Súsonnu Abrahamsen í Mykinesi, har genturnar í posanum svara risanum á donskum: „Jeg ser dig vel, jeg ser dig vel!“ Kjarnuorðingar á donskum verða ofta brúktar í ævintýrfrásøgu á føroyskum.

Henda og aðrar ævintýrfrásagnir snara um ein berandi og ofta stuttligan tilburð, har ein orðing ger hann og alt ævintýrið serstakt og festir tað í huganum.

Myndamál. Metaforar, symbol, pars pro toto

Eginleikar og kenslur verða lýst á myndamáli.

Um Vetil kongason verður sagt, at hann er úlvur um dagin og fólk um náttina. Úlvur er her ein metaforur. Metaforar eru samanlíkingar við okkurt kent skap. Harvið slepst undan at siga beinleiðis frá kenslum og atburði, men verður latið áhoyrarunum at meta um við samanlíkingini. At úlvurin sigur nakað um styrki og harðliga og ógvusliga medferð hjá hesum manninum, ivast eingin í. Trøllið í ævintýrinum Vakurleikin og beistið er somuleiðis ein metaforur fyri ein óeydnusaman, stóran, sterkan og grefligan, men kenslusaman, kærleiksfullan og mildan mann, ið ikki evnar at koma í samband við fólk.

Vit siga, at metaforar umboða eginleikar við persónum. Sama gera tey mongu symbolini í ævintýrunum, men tey gera tað ikki sum metaforarnir við samanlíking í skapi. Metaforarnir binda á ein hátt uppfatanina hjá áhoyrarunum við samanlíkingini tann vegin, frásøgufólkið vil. Symbol geva áhoyrarunum víðari ræsur at finna meining í søguni, tí einki bindur teir at nøkrum kendum skapi.

Í Lítla gráa aftan fyri hurðarbak skal drongurin fáa eina gentu leysa frá

eini gandakelling. Gandakellingin skal krógva hana tvær ferðir og drongurin eina ferð. Finnur drongurin hana, tá kellingin krógvar, og kellingin ikki, tá drongurin krógvar, skal hon verða leys at fara við honum. Kellingin leggur fyrru ferð gentuna í eitt breyð í ovninum og seinnu ferð í eitt bordapetti í eini skuffu. Drongurin hevur eitt esil við sær, ið er fylgisneyti og hjálpari hansara. Tað veit at siga honum, hvar kellingin hevur fjalt gentuna. Tað sigur honum eisini, at nú skal hann fjala gentuna millum tey síðu hárinu aftanfyri oyrað á sær, tí har fer kellingin ikki at finna hana. So varð, og gentan sleppur frá kellingini.

Breyð og bordapetti eru symbol, ið umboða kvinnulig prinsipp og virkisøki, sum áhoyrararnir kunna leggja tað í, tey vilja, men hetta eru ikki samanlíknandi metaforar, ið binda tulkingarmøguleikarnar. At gentan at enda verður fjald millum hárinu aftan fyri oyrað á esilinum, sipar helst til eina siðbundna uppfatan av kynsleiklutum við kvinnuni aftan fyri mannin og varda av honum.

Eitt slag av myndamáli í ævintýrfrásøgn er, at ein partur av einum persóni ella onkur lutur hjá honum ella henni umboðar allan persónin. Í einum ævintýri spýtir kongadóttirin eitt spýtt í vindeygakarmin í kamarinum hjá sær, áðrenn hon rýmir heimanífrá saman við dronginum. Spýttið svarar so, at hon er inni og kemur skjótt, tá pápin sóknast eftir henni. Spýttið umboðar her treysti og vilja til at seta seg upp móti tí stranga pápanum/konginum.

Risans klóta

Giljanna kemur í neyð, tá pápi hennara blaðunga letur hana upp í Ghendurnar á einum risa at giftast við. Við kvinnulist og eftir tógvið stríð basir hon risanum og kann sættast aftur við pápan.

Jákup Jakobsen hevur skrivað Risans klótu upp í fimm frábrigdum. Øll heimildarfólkini eru kvinnur. Tær eru Erika Katrina Johannesen av Syðradali í Kalsoy, Anna Cecilia Joensen, ættað av Skála, arbeiðskona á Húsum, Frederikka Langgaard í Sumba, Marjun í Nýggjubúð í Skálavík og Súsanna Abrahamsen í Mykinesi.

Søgan hjá Eriku Katrinu Johannesen er høvuðstekstur í Færøske Folkesagn og Æventyr:

„Ein fátækur maður átti tríggjar døtur. Ein dagin, sum hann var farin út at velta, kom ein risi og segði við hann: „Fjør mítt! tú stendur einsamallur her og veltir í dag.“ „Hann verður mangt at gera sjálvur, ið ongan eigur sonin,“ svarar maðurin. „Fjør mítt! vilt tú geva mær elstu dóttur tína, so skalt tú fáa ein haka, sum sjálvur dugir at velta,“ sigur risin. „Tað er sjálvandi,“ heldur maðurin, „men eg veit ikki, hvussu eg skal fáa hana til tín.“ „Fjør mítt! send hana í ána við vøttunum í kvøld,“ sigur risin.

Tá ið gentan kom at ánni um kvøldið, stóð ein hvítur fuglur fyri henni; hon fór til hansara; men í sama bragdi sló hann veingirnar tvørtur um hana og fleyg burtur við henni. Nakað lítið burtur frá skapaðist hann um – tá var tað risin. „Fjør mítt! hvat skal eg gera við teg? Skal eg bera teg ella draga teg?“ spurdi hann. Hon svaraði: „Drag meg!“

So dró hann hana allan vegin, og tá ið hann kom heim, legði hann hana tvørtur um gáttina, breyt hana av í rygginum og kastaði hana aftur um hurðarbak.

Ein tíð leið um; so fór maðurin at skera torv. Sum hann stóð og skar, kom risin aftur til hansara og segði: „Fjør mítt! tú stendur og skert torv

einsamallur.“ „Hann verður mangt at gera sjálvur, sum ongan eigur sonin,“ svarar maðurin. „Fjør mítt! vilt tú geva mær miðlingadóttur tína, so skalt tú fáa ein torvskera, sum sker sjálvur,“ sigur risin. „Tað er sjálvandi,“ svarar maðurin, men eg veit ikki, hvussu eg skal fáa hana til tín.“ „Fjør mítt! send hana í áanna við hosunum í kvøld! eg skal vera fyri henni.“

So varð. Um kvøldið letur maðurin seg úr, flíggjar gentuni hosurnar og biður hana fara í áanna at vaska tær. Hon so ger; men komin at ánni, veit hon av ongum, fyrr enn ein fuglur kemur, leggur veingirnar tvørtur um hana og fer við henni. Nakað burtur frá skapast hann um – nú er tað risin. „Skal eg bera teg ella draga teg, spyr hann hana?“ Hon sigur sum systirin og biður hann draga seg.

Tá ið hann kemur heim, leggur hann hana tvørtur um gáttina, brýtur hana av í rygginum og kastar hana aftur um hurðarbak.

Nú líður ein tíð aftur; so kemur slótturin fyri. Ein dagin, sum maðurin er farin út at sláa hoyggj, kemur risin triðju ferð og sigur við hann: „Tú stendur og slært einsamallur í morgun, fjør mítt!“ „Hann verður mangt at gera, ið ongan eigur sonin,“ svarar maðurin. „Fjør mítt! vilt tú geva mær lítlu Giljonnu tína“ – tað var yngsta dóttirin – „so skalt tú fáa ein líggja, sum sjálvur dugir at sláa,“ sigur risin. „Tað er sjálvandi,“ sigur maðurin; „men hvussu skal eg fáa hana til tín?“ „Send hana í áanna eftir vatni, tá ið fuglur er avflogin!“ sigur risin.

Tá ið hon kemur at ánni, stendur eisini fyri henni og tekur hana. „Skal eg bera teg ella draga teg?“ spyr hann. „Ber meg!“ sigur hon, og har valdi hon klókari enn hinar báðar systrarnar.

Risin fór heim við henni, og honum líktist so ónatúrliga væl á hana, at hann fríggjaði við tað sama. Um dagarnar var hann burtur, og tá skuldi hon sópa og halda reint í øllum stovunum uttan í einum kamari, sum hann hevði forboðið henni at fara inn í. Men hon var so altráin eftir at vita, hvat ið har kundi vera inni, at hon kundi ikki stýra sær, fór inn og sá báðar systrar sínar liggja aftan fyri hurðina. Tær bragdaðu enn. Tvær krukkur hingu á bróstinum; hon drap fingurin niður í aðra og misti hann, drap so aftur niður í hina krukkuna og fekk fingurin aftur. Okkurt hissini slag mundi tað vera, ið har var í, hugsaði hon: tá ið tað gjørdi so mikið, skuldi ein ikki taka fyri, at tað kundi hjálpt til at fáa lív aftur í systrarnar. Men einki tordi hon at gera tann dagin.

Um kvøldið kemur risin heim. „Fjør mítt,“ sigur hann við hana, „eg

hugsaði, at nú skuldi eg gera alt um eina leið – eg skrivaði meg inn alt fyrri eitt.“ Tað hevur hann gjørt rætt í, sigur hon og heldur við hann, at tað er ikki meira enn sámiligt, at tey fara at gera eitt sindur til brúdleyps nú.

Morgunin eftir fór risin avstað at bjóða í brúdleyp; meðan tók hon og grøddi systrarnar úr krukkuni, smurdi upp á tær, og tær vóru heilar við tað sama. So segði hon við tær, at nú vildi hon leggja tær niður í ein posa og senda risan avstað við teimum í morgin heim til pápan; men hvørja ferð, ið risin setti av sær, skuldu tær láta í posanum: „Eg síggi teg, eg síggi teg!“

Um morgunin segði hon við risan, at eina bøn fór hon at biðja hann, áður enn brúdleypið kom fyrri, og tað var, um hann vildi ikki bera sær henda posan heim til pápa hennara, men ikki skuldi hann loysa kjaftbandið av og hyggja niður í, tí tað skuldi hann vita, at hon sá hann, hvat ið hann gjørði – hon sá ígjøgnum bjørg og bláar skorar. Risin lovaði at gera, sum hon bað, tí hon hevði verið sær so trúgv, segði hann.

So fór hann undir posan at bera og til gongu.; men fyrsta fjallið, hann kom aftur undir, har setti hann posan og skuldi hyggja, hvat ið í var; hann kundi ikki ráða sær. Men sum hann var at loysa bandið av, rópaðu tær har niðri í: „Eg síggi teg, eg síggi teg!“ Risin varð kløkkur og fór í stundini aftur undir posan at bera. „Tað er tann gentan ið er, lítla Giljanna mín; hon sær ígjøgnum bjørg og bláar skorar.

Komin afturundir næsta fjallið setir hann aftur av sær. „Fjør mítt, sum hetta er tungt.“ Hann skal loysa bandið av – her kann hon tó ikki síggja hann – men við tað sama ljóðar tað: „Eg síggi teg, eg síggi teg!“ Risin so kvikur undir posan aftur og til beins. „Tað er tann gentan, eg eigi; hon sær ígjøgnum bjørg og bláar skorar.“

Komin aftur undir tað triðja fjallið setir hann upp aftur av sær; forvitni er á honum; men í tí hann skal loysa, nú rópar: „Eg síggi teg, eg síggi teg!“ Hann loypur undir posan og tekur at renna. Slík genta sum hansara hevur ikki verið, sigur hann, og stedgar ikki, fyrr enn hann er komin til hús. „Fjør mítt, eg eri so gott og deyður,“ sigur risin og kastar byrðuna á gáttina.

Síðani fer hann og býður risunum, javnlíkum sínum, í brúdleyp sítt.

Meðan gongur Giljanna hansara heima í hellinum og pyntar eina klótu, letur hana í skart og skrúðir og gevur henni strimlakýsa á høvdið, so hon kann líkjast henni sjálvari. Síðani kyndir hon eitt bryggjubál, fulla

grúgvuna, heingir ein stóran pott uppyvir og setir so klótuna tætt hjá eldinum til at detta. So klæðir hon seg í tær ringastu þjaltrarnar, sum hon eigur, tekur ein biddaraposa á bakið, so hon kann líkjast einum biddara, og rýmir úr hellinum.

Á veginum heim mætir hon risanum, sum hefur verið og boðið í brúdleyp. Hann kennir hana ikki í þjotrnum, steðgar og spyr: „Fjør mítt, hvør ert tú?“ Hon er eitt neyðardýr, sigur hon, sum einki eigur, men gongur og biður sær molarnar. Risin vil hava at vita, hvørjum hon hefur verið hjá, og hvat hon hefur fingið: „Fjør mítt! vart tú ikki hjá lítlu Giljonnu mínari?“ „Jú,“ sigur hon, „tað er vorðið sum genta og blíð; hon sat so bjørt og uppskrýdd við eldin, og vakurleikin lýsti av henni; hon longdist so ógvuliga eftir tær.“ Frálíka væl dámði hetta risanum at hoyra. „Fjør mítt! fekst tú nakað frá henni?“ „Ja, ja,“ sigur hon, „tað var ikki eiti; eg fekk bæði nógv at eta og nógv at bera – upp í henda posaprinsin fullan.“

Risin fer nú so glaðbeintur og errin avstað; hann skundar sær heim tað besta, hann kann. Tað fyrsta, hann kemur inn í hellið og sær ta uppskrýddu klótuna, sum hann heldur vera Giljonnu sína, sita so svinna við eldin – hon rætt sum vendir nakkan til – trívur hann í: „Á søta, lítla Giljanna mín! tú situr so prúð og pretin fyri mær.“ Hann tekur um hálsin á henni og skal heilsa henni – men nú ríður klótan yvir og dettur í eldin, og risin aftaná. Tá ið sløður kom á risarnar, skuldi tað altíð vera so ógvusligt. Potturin, ið hekk í skerðinginum, stoyttist oman yvir risan, og har kolaðist hann upp.

Tá ið nøkur tíð leið um, og tað frættist, at risin lá stoktur, fóru systurnar við pápanum aftur í hellið til at fáa sær ríkidømi, bæði gull og silvur. Tey finga so mikið, at tey livdu væl alla teirra tíð.

Hesin pápin er ikki mjúkur. Gláður við boðið hjá risanum selur hann dötur sínar, lýgur uttan himpr fyri teimum og lokkar tær fagurmæltur í ána til risan at taka. Gott lív kann hann ikki vænta døtrum sínum hjá risanum.

Risin er ikki at spæla við. Hann lokkar og fangar genturnar. Tær báðar eldru dragsar hann heim í hellið eftir sær, ryggbrýtur tær og tveitir aftur um hurðarbak. Tí yngstu vil hann giftast við. Endin er ógvisligur, tá Giljanna setir felluna, so risin koppar í eldin og kolast upp.

Tað undarliga í hesum ævintýri er ikki, at pápin selur dötur sínar. Heldur ikki tann giftingarfúsi risin, amboðini, ið arbeiða sjálv, tann umskapti

fuglurinn ella tær ryggbrotnu og hálvdeyðu genturnar, ið rakna aftur til lívs av smyrslinum, sum var einki hent. Ævintýr eru markleys, og alt slíkt kann henda. Tað undrunarverda er, at allar tríggar genturnar fara heim aftur til pápa sín og liva lukkuliga saman við honum alla ævi sína. Pápin er upphavið til neyðina. Hann lokkar tær í ána til risan og ger tað fegin. Ikki tí at nakar noyðir hann, ella hann ger tað treyður, men tí hann fær gagn av tí. Hví rýma tær so ikki frá hesum kenslukalda manninum, tá risin er deyður, heldur enn at venda heim aftur?

Tann mangul ella ójavni, ið er orsök til hendingarnar í øllum ævintýrum, og sum má javnast aftur, áðrenn ævintýrið kann enda, er í hesum føri saknurin av eini mammu. Hjá Eriku Katrinu er eingin mamma í søguni, og hjá hinum frásøgufólkunum er hon so kám og lítið til staðar, at hon fyllir ikki lutin sum móðurligt fyridømi í lívinum hjá gentunum. Saknurin av mammuni hevur tað við sær, at eingin er at tosa við um tað ofta trupla tíðarskeiðið, ungdómsárini kunnu vera, og at genturnar onga kvinnuliga fyrimynd hava í uppvekstrinum. Tann sakin kennir eisini pápin. Hann kennir seg eisini einsamallan, tí hann eigur bara dótur. Hann saknar synir, tí sum hann sigur við risan: „Hann verður mangt at gera sjálvur, ið ongan eigur sonin.“

Undirløgan er eitt samfelag við eyðsýniligum muni á lívinum hjá kvinnum og monnum. Kynini ikki bara virka á skildum økjum, tey liva ikki sítt lív á somu støðum. Mansverðin er uttandura, burtur frá húsum, í haganum, bjørgunum, á sjónum og á øðrum støðum, har menn gera sínar lívsroyndir saman við øðrum monnum. Kvinnur hava sítt øki innandura, inni við eld. Kynini mótast sjálvsagt javnan, men vita av, tá tey eru inni á hjá hvørjum øðrum. Tá kvinnurnar fara í fjósið at mjólka, er tað teirra arbeiði, men tær vita eisini, at í fjósinum er tað annars maðurin, ið ræður. Menninir, ið spinna og karða í køkinum, vita, at nú eru teir á hennara øki. Innandura ræður hon.

Hetta býtið sæst aftur í okkara ævintýri. Pápin hevur sítt stríð sum forsyrgjari, veltir, hoyggjar og sker torv og ynskir sær synir at hjálpa sær. Døturnar eru ikki við honum í hesum arbeiði, men ganga honum til handa við hús, tá hann kemur heim, fara í ána við vøttum og holum at skola og eftir vatni. Hetta er so realistiskt, sum tað kann vera. Býtið millum kvinnu- og mansverðina er skarpt sett upp í Risans klótu.

Trupulleikar standast ikki í sjálvum sær av hesum, uttan tá farið verður um mark. Tá pápin eisini skal vera í móðurs stað og noyðist inn um mark á ókent øki. Gjógvin millum mans- og kvinnuverðina á einum kensluligum

og biologiskum stigi dýpist, sum døturnar búnast til ungar kvinnur og ikki longur eru smáar fittar diddur. Giljanna og systrar hennara eru komnar í pubertetin, teirra vitan um, hvat hendir, er lítil ella eingin, og pápin, ið sær, at okkurt broytist, veit enn minni og skilir ikki petti.

Pápin er vónsvikin og mótfallin av síni støðu, men ger sær tað ikki greitt, mest tí at hann jú er góður við døtur sínar og vil teimum tað besta. Ein tanki hevur eina tíð bylgst innan í honum, og hann hevur kent órógv á sær saman við teimum. Og bráðliga tann dagin, hann við sveittabrot stendur og sker torv, verður ovboðið. Henda dagin gerst órógvín medvitin og elvir til tankan um, at hann ongar synir eigur, ið nú høvdu kunnað verið honum til hjálpar, samstundis sum hann gerst medvitin um, at hann jú eigur triggjar vaksnar døtur. Tá er risin har við sínum tilboði um tey gandaðu amboðini, ið kunna fylla plássíð, synir hansara skuldu havt.

Erika Katrina velur týðulig symbol at bera merkingar um mótsetningin millum mannlígt og kvinnulígt. Pápin er staddur í eyðkendum mannligum umhvørvi við kropsliga krevjandi mannfólkaarbeiði. Haki, torvskeri og líggi eru øll hvøss eggjörn, ið umboða mansverð, makt og mannliga megí á sama hátt, sum svørðið umboðar kappan í kvæðunum. Sum svørð hava hesi meira gerandisligu amboðini eisini eyðkent falliskt skap.

Vatn treytar alt livandi og er kvinnuliga aðalsymbolið. At risin vil hava genturnar at koma til sín í ánni, ber boð um ta kynsligu búningina hjá gentunum sum beinleiðis orsök til mótsetningarnar í húskinum. Í eygunum á gentunum koma hesa tíðina nýggjar síður við pápanum fram, ið tær sum børn ikki hava varnast áður. Hetta hendir bæði við tað, at tær sjálvar búnast og mugu læra, at pápin er eitt menniskja og ikki bert ein fittur og elskuligur smágentupápi, men eisini við at hansara atburður veruliga broytist. Genturnar eru góðar við pápa sín, men skulu tey kunna liva saman, mugu tær fáa hann at skilja, at tær eru við at gerast vaksnar. Tær kunna ikki longur góðtaka, at hann fer við teimum sum smábørnum og krevja rúm fyri sær sum vaksnar, ungar kvinnur. Báðir partar gerast fremmandir fyri hvørjum øðrum, og brenni er lagt til ein brimandi eld.

Í ævintýrinum verður ein samansett og fløkt støða, sum tann hjá hesum manni, ofta lýst skaldsliga við klovnungum. Tað er, at ein persónur í tvístøðu í tí realistisku undirsøguni verður klovin á tann hátt, at klovnungarnir í ævintýrinum umboða tær báðar síðurnar í tvístøðuni í undirsøguni: ein risi, sum í eygunum á døtrunum umboðar ein nýggjan, ræðandi og harðligan mann, sum tær ikki kennast við og einki vilja hava við at gera, og ein pápa,

ið er tann, tær higartil hava kent, sum tær sakna, men ikki halda seg síggja longur. Nú er bert ein risi at síggja.

Í eygunum á gentunum er pápin nú umbroyttur til risa, ið tosar við tær við følskum orðalag og lokkar tær í ána, har hann gerst harðligur móti teimum. Eitt drúgt tíðarskeið herskar nú risin/pápin við gentunum, ið mugu tola nógv og harða ógævu í risabølinum. Í serligum ævintýrstíli verður sagt, hvussu ómetaliga ringt tær hava tað hesa tíðina, og at pápin í roynd og veru er um at jarðleggja tær sálarliga: hann brýtur tær av í rygginum og tveitir tær aftur um hurðarbak.

Í øllum uppskriftunum av ævintýrinum eru systrarnar tríggar. Tær báðar eldru eru ónevndar og kámt lýstar, tær hava ikki egnan persónleika í mun til hvørja aðra, gera sum tær vera bidnar og lata alt um seg ganga. Teirra lutur í søguni er ein kvantifisering av tí vondu tíðini og tí harða stríðnum hjá Giljonnu við pápan. Frásøgnin um tær er ein umskrivning av, at Giljanna ferð eftir ferð má lúta undan tí harðligu framferðini, hon upplivir frá pápanum. Støðan lætnar ikki hjá henni, fyrr enn hon við tíðini gerst meira búgvín, og pápin helst vísari, til hann heldur seg fata hana betur og at enda fær álit á henni sum vaksna kvinnu. Eftir siðvandari hugsan skula gentur vera fittar, stillar og smædnar, gera sum tær verða bidnar og fram um alt ikki seta seg upp ímóti foreldrunum og øðrum vaksnum. Tær eldru systrarnar umboða alt hetta. Soleiðis er Giljanna eisini lærd. Í sínum ungu búningarárum koma tó aðrar síður í hennara lyndi undan kavi, ið pápin ikki fyrr hevur gáað um. Sum søguni líður, trínur Giljanna meira og meira fram sum eitt fólk við egnum, sjálvstøðugum persónleika, ið vil treða egnar lívsgøtur og ikki góðtekur hin siðvanda gentulutin. Boðskapurin í Risans klótu er ikki at fara skeivur av. Giljanna sigrar, og systrarnar verða ryggbrotnar. Ryggbrot hevur flutta merking um sálarligu armóðina, Giljanna kennir á sær búningarárini hjá pápanum. Í hesi merking skilja vit eisini tað annars óskiljiliga, at tær ryggbrotnu genturnar ikki doyggja, sum helst hevði verið ein natúrlig fylgja av tí hørðu viðferðini, um hon var kropslig. Tær verða eisini tveittar aftur um hurðarbak og læstar inni í einum rúmi, har annars einki annað menniskja er inni. Soleiðis verður sagt frá um vantandi virðing og ans fyri tí, Giljanna og børn yvirhøvur ofta nutu undir siðbundnum viðurskiftum sum undirløgan undir ævintýrunum ber boð um.

Í ánni stendur ein hvítur fuglur fyri teimum og lokkar. Hann er so vakur og sjáldsamur, at tær ekkaleysar fara til hansara, sum einki løgið er. Í okkara mentan umboðar hvítur litur dygdir og eginleikar sum reinleika og

sakloysi. Í kristnitruónni sipar hvítur litur til syndaloysi og frelsu, hin hvíti konfirmatíónskjólín ber boð um, at nú fer hitt óseka barnið um gáttina til lívið sum vaksín, eins og ein hvítur brúðarkjólí er tekin um, at ein ónomin genta fer til nýtt lív í hjúnalagnum. Líknandi merkingar loða uppi við hvítum í ævintýrunum. Øll kenna jú søguna um Snjóhvítu, hina mest hjartareinu og óseku av øllum. Stjúkmóðirin skapar teir óseku brøðurnar um til sjeý hvítar svanir í ævintýrinum Teir sjeý svanirnir, ið eisini verður viðgjørt í hesi bók.

Fuglar umboða sálina og hitt andaliga. At vera lættur sum fuglurin og vera sum himmalsins fuglur eru málmyndir, ið sipa til at vera frælsur og óbundin av kropsligari tyngd og verðsligum bondum. Fuglar umboða eisini milt sinnalag og kærleika, ið ikki er kropsligur. Hin hvíti smáfuglurin í ánni í okkara ævintýri sipar til kærleika millum døtur og pápa, sum hann eigur at vera av røttum millum børn og foreldur. Myndin undirstrikar temað í ævintýrinum við maktójavna millum tær kærleiksfullu, barnsligu og reinmeintu genturnar og hin ráðaríka pápan, ið væl kann vera góður við tær, men á ein hátt, sum tær uppliva sum falskan og harðrendan.

Fuglurin tekur ímóti gentunum á ein hátt, ið tær illa kunna fata annarleiðis, enn at hann vil gera seg inn á tær: „Men í sama bragdi sló hann veingirnar tvørtur um hana og fleyg burtur við henni. Nakað lítið burtur frá skapaðist hann um – og tá var tað risin.“ Lurtararnir kenna myndina av útbreiddum veingjum aftur sum vernd móti øllum illum. Bøgan verjir ungar sínar undir útbreiddum veingjum, og móðirin tekur ímóti børnunum við útbreiddum ørmum. So mikið størri verður skelkurin, tá ein vøkur og alkend mynd verður nýtt í beint øvutari merking.

Tær eldru systrarnar lata alt ræðið á sær upp í hendurnar á risanum, tá tær biðja hann draga seg. Tá Giljanna krevur, at hann skal bera seg, hevur hon einki latið honum av ræði sínum.

Eftir hetta hava tær eldru systrarnar ongan leiklut longur. Tær umboða eitt stig á búningarleiðini hjá Giljonnu, ið nú er farið, og veruligi høvuðsmótsetningurin í ævintýrinum, ið er millum faðir og dóttur, verður nú einaráðandi í frásøgnini.

Giljanna veit, at hon kann ikki rýma frá pápanum. Hvar skal hon fara? At liva í húsi við honum er heldur ikki lystiligt. Einasti móguleiki er at taka eina uppgerð við hann, men tað er ikki lætt. Hon má royna fleiri ferðir.

Búnað av egnum ringum royndum velur Giljanna eina taktiska leið: kann hon ikki vinna við hørðum, kann hon tað helst betur við mjúkum.

Tí biður hon risan bera seg. Risin í sínum lagi grunar ekki, at í somu løtu hann tekur Giljonnu upp á bakið, hefur hann tapt.

Hetta er hitt vælkenda spælið um maktina: hon letur hann halda, at nú hefur hann vunnið, meðan veruleikin er, at frá hesi løtu stýrir hon øllum. Hetta dugdu tær eldru systrarnar ekki. Úrslitið verður tað logiska, at hann varðveitir sítt vald á teimum og oyðileggur tær. Hann ryggbrýtur tær, sigur ævintýrið og letur ongan iva vera um, hvussu ráur hann er. Giljanna í sínum lagi letur hann halda, at hon framvegis er tann fitta, viðeiriliga gentan, hann ynskir sær, og at hann framvegis hefur ræði á henni. Hann skilir ekki lokabrøgd hennara og er ovurfegin: „Risin fór heim við henni, og honum líktist so ónatúrliga væl á hana, at hann fríggjaði við tað sama.“

Tað, ið eftir er av søguni, fer fram í risahellinum. Tá ið pápin umbroyttist til risa, umbroyttist eisini tað heimliga, tryggja og hugnaliga umhvørvið til eitt óunnligt, harðligt og sálarliga vandamikið risabøli. Luturin hjá Giljonnu verður at fáa vent hesi vanlukkuligu støðuni, og so skjótt hon er so fræg – tað er, tá risin hefur borið hana í hellið – tekur hon teymarnar og stýrir hendingunum, tað ið eftir er av søguni.

Allur harðskapur heldur nú uppá, og leiklutirnir verða skiftir av nýggjum. Við henni í hellinum fánar dāmurin av óunniligum risabøli, har gerst heimligt og næstan hugnaligt, sum hon gongur og stákast, sópar og ruddar: „Um dagarnar var hann burtur, og tá skuldi hon sópa og halda reint í øllum stovunum.“

Munurin í styrki millum persónarnar verður skilliga lýstur: hitt mannliga mótvegis tí kvinnuliga, pápin mótvegis døtrunum, faðir mótvegis børnum, mannlig kropslig megi, stødd og vøddastyrki mótvegis sálarligari kvinnuligari megi, klókskapi, list og yndi. Í hesum liggur eisini loysnin á trupulleikunum.

Nú fánar veldið úr risanum. Giljanna vinnur á honum við kvinnulist, meðan gjøldur verður gjørdur við hansara ógvuligu kropsligu megi og fjákutu, klossutu meðferð. Áðrenn langt um líðir, letur hann óbiðin Giljonnu fáa tey amboð, ið stutt eftir verða hansara egni undirgangur.

Fyrst gevur hann henni lyklnar til allar dyr í hellinum, eisini til dyrnar inn til tær ryggbrotnu systrarnar. Rætt er, at hann bannar henni at fara inn hagar, men tað tykist heldur, sum at hann leiðir hana inn til systrarnar, enn at hann forðar henni. Hann kundi eins væl havt tann eina lykilin hjá sær sjálvum og tagt um hetta eina rúmið. Við at banna henni at fara inn um hesar einu dyrnar, sigur hann henni í veruleikanum, hvat hon eigur at gera.

Lyklar eru symbol fyri vald og ræði. Tann, ið hefur lyklnar í einum

húsi, hefur ræðið innanveggja. Í kvæðunum hefur drotningin lyklnar á borgini. Samsvarandi symbol fyrri ræði hjá manninum er svörð. Bæði bera síni ræðissymbol við beltið, t.e. inn at kroppinum, har eingin kann taka tey. Tá risin gevur Giljonnu lyklnar til hellið, merkir tað, at hann letur valdið heima upp í hendurnar á henni.

Á sama hátt vísir hann henni hitt lekjandi smyrslíð í krukkuni, og hvussu tað skal brúkast. Tað er ein ítøkiligur lutur, heilivágur, sum risin jú vísir henni, og sum grøðir systrarnar. Smyrsl ella salva hefur ein serstakan symbolskan týdning. Kongar vórðu fyrr salvaðir til sína tign, og í Bíbliuni verður Jesus salvaður til sín gerning. Salvan í hesum føri merkir eisini meira enn kropsligur heilivágur, við tað at genturnar verða grøddar fyrri ta sárligu eyðmýking og kúgan, ið risin/pápin hefur framt móti teimum. Tað er Giljanna, ið salvar, og hetta vísir ta serligu støðu, hon nú hefur fingið.

Innast inni ynskir pápin, at døturnar skulu biðja hann bera seg. Annars hevði hann ikki spurt. Hetta er ikki í tilviti hansara beint nú, men er helst við at troðka seg fram. Svárið hjá Giljonnu, at hon vil berast, fær eina tilgongd á glið í sinni hansara, har klovningurin viknar meira og meira og gevur rúm fyrri pápanum. Tí er risin so blíður við hana, letur henni lyklnar og vísir henni smyrslíð í krukkuni. Pápin er við at koma til sjóndar aftur í søguni, og risin víkir meira og meira. Vit skilja tvístøðuna hjá manninum, ið er góður við døtur sínar, men eisini saknar synirnar, hann ikki eigur. Klovningurin í risalíki er tann myndin, døturnar hava av honum, tí tær halda, at hann ikki skilir tær og ikki gevur teimum tann ans, tær eiga. Tað ið hann sum maður hartil als ikki skilir, er tað umskiftiliga sinnalagið hjá gentunum í pubertetsárunum. Her er tað, mamman skuldi havt sín lut.

Børnini elska tann partin, tá risin ber systrarnar heim í posanum. Serliga hvussu ovfarin hann verður, tá hann vil loysa kjaftbandið og lúra eftir, hvat er í, og tey hoyra gentuna rópa: „Eg síggi teg, eg síggi teg!“ Tá risin so sigur: „Tað er tann gentan, eg eigi, hon sær ígjøgnum bjørg og bláar skorar!“ lætnar fyrri látrinum hjá teimum. Hetta er ektaður skemtaleikur, har lurtararnir vita meira, enn hin leikandi, og kunna flenna eftir, hvussu býttur hann er. Tey kenna eisini á sær, at nú líður móti endanum, tá risin tapir, og genturnar vinna, so endin verður góður.

Forvitnið hjá risanum í hesum partinum av frásøgnini vísir, hvussu langt tilgongdin er komin í skiftinum, har risaklovningurin missir yvirlutan yvir pápanum í sinninum á manninum. Hann viðgongur sín áhuga fyrri, hvussu vorðið er við gentunum, hann sjálvur hefur ryggbrotið. Hetta er seinasta

stigið í eini sáttargerð, eini drúgvvari tilgongd. Forvitnið hjá risanum eftir at vita, hvussu til stendur hjá gentunum, er ein tilsiping til hesa sáttargerð. Tilgongdin er drúgv og tógvin, til maðurin vinnur og sleppur pápanum fram at aftur. Risaklovningurin fánar burtur: „Eg eri so gott sum deyður,“ sigur hann, tá hann kastar byrðina av sær heima hjá pápanum. Teir mótast tó ikki, risin og pápin. Tað kunna teir ikki, so leingi báðir enn eru til.

Endin er harðligur og dramatiskur. Tað er hann ofta í ævintýrunum. Søguslagið krevur javnvág millum gerðir og revsing ella løn. Gerðir risans eru ógvisligar, og revsingin má vera hareftir, fyri at søgan kann ganga upp, og spenningurin javnast í tí lukkuliga endanum. At risin kolast upp í eldinum, er endaliga uppgerðin við klovningin av pápanum. Eldur reinsar og umboðar í veruleikanum høvudstemað í øllum ævintýrinum. Pápin verður sálarliga reinsaður við at taka fram, viðurkenna og sættast við negativar síður, heimið verður reinsað fyri misljóð millum pápa og dóttur, og Giljanna kann fría seg við vreiðina móti pápanum og illgrunan um hansara ringa vilja.

Eyðkennismerkið í munnbornum skaldskapi, serliga í ævintýrunum, er trítalið. Risans klóta er einki undantak. At systrarnar eru tríggar, er ein høvudsregla í ævintýrum, ið skapar spenning hjá áhoyrarunum og varpar ljós á søgupersónin. Tær báðar eldru koma ongantið fram sum sjálvstøðugir persónar, men so mikið meira verður lýst á hina yngstu. Sama síggja vit í ævintýrum um tríggar brøður. Í Risans klótu eru hendingarnar eisini bygdar upp í trimum stigum. Fyrst verður trupulleikin staðfestur við teimum bastantu orðunum hjá pápanum í byrjanini, at hann bert eigur dótur. Næsta stig er ein byrjandi móttstøða, ið so smátt kemur til sjóndar við mótmælinum hjá Giljonnu niðri við ána, tá hon krevur at verða borin, og sum seinni fær hann at vísa henni smyrslíð, ið ger tað møguligt at vinna á hansara egna harðskapi. Hon fær risan at vilja, at tað skal henda, ið hendir, men hann fær ikki gjørt tað sjálvur, tí hann er bara ein maður. Ella sum hann kundi sagt: „Hann kann einki gera sjálvur, ið onga eigur dótturina.“ Triðja og seinasta stigið í tilgongdini er sigurin, at risin/pápin ásannar sítt nývunna innlit.

Hin góði søgusigarin Erika Katrina ristir temað í ævintýri sínum fast í hugan á áhoyrarunum við tveimum setningum hjá pápanum. Hjartasuffið fyrst í søguni: „Hann verður mangt at gera sjálvur, ið ongan eigur sonin!“ javnvigar við orð hansara móti endanum: „Tað er tann gentan, eg eigi: hon sær ígjøgnum bjørg og bláar skorar!“ Og: „Slík genta sum hansara hevur ikki verið“, sum hann sigur triðju ferð, hann vil kaga í posan. Orðini siga fyrst frá djúpari stúran, einsemiskenslu og ótta. Vit hitta ein hugtungan

mannuttan vánir og vónir um framtíðina. Frásøgnin í endanum lýsir ein heilt annan mann, ið væl kann liva saman við døtrum sínum í sátt og semju. Fyrstu ferð hann hoyrir genturnar tala at í posanum, fer hann „í stundini aftur undir posan at bera.“ Aðru ferð skundar hann sær „so kvikur undir posan og til beins!“ , og triðju ferð er tað, at hann „loypir undir posan og tekur at renna!“ Við trítalinum í atburði hansara á veg við posanum lýsir Erika Katrina ta innaru tvístøðuna hjá manninum: gleðina yvir nývunnað innlitið og tilgongdina frá risa aftur til pápa.

Bara Erika Katrina hevur inngangin um tey gandaðu amboðini, ið pápin fær fyri døturnar, og hann er heldur ikki í søguni í øðrum londum. Hetta einsýna motivið hevur ikki bert sín serstaka heimliga dóm av føroyskum gerandislívi, men Erika Katrina fær við hesum broti snúð eini vælkendari søgu og eykað henni eina merking. Alment viðger Risans klóta virðurskiftini millum menn og kvinnur í tí samfelagnum, hon sprettur úr. Maðurin (risin) hevur valdið, og kvinnan er hansara medhjálp. Er hon dugandi (Giljanna er tað), letur hann henni ræðið á tí økinum, hennara siðbundni lutur umfatar. Hetta eru kanska øll samd um, men Erika Katrina leggur so afturat sína meining um, hvørja virðing menn (risar) hava fyri lutinum hjá kvinnunum.

Eg dugi einki at siga um, hvussu virðurskiftini hava verið í húsinum hjá Eriku Katrinu lív hennara, annað enn eg havi nevnt fyrr. Hennara lívsleið er ikki óvanlig hjá eini ógiftari kvinnu tá í tíðini, og kann tað ikki hugsast, at eitt kreativt og klókt fólk letur sínar tankar og lívsroyndir speglast aftur í sínum stóra frásøgukynstri? Hon er hugagóð at siga frá, tá hon fær vitjan av Jákupi Jakobsen, og dugir at siga frá óvanliga nógvum ævintýrum. Fleiri av hennara frábrigdum hava ein serstakan dóm, sum enn týðuligari enn í Risans klótu sæst í hennara frábrigdi av Undarliga, ið verður gjøllari viðgjørt í hesi bókini. Eisini har eru tað móguleikarnar hjá eini ungari gentu, hon viðger.

Samanbera vit Risans klótu hjá Eriku Katrinu við frábrigdið, ið Anna Cecilia Joensen hevur sagt fyri Jákupi Jakobsen, síggja vit ávísar munir. Anna Cecilia er arbeidskona á Húsum, men er ættað av Skála. At hon tænar fyri lön og ikki býr inni hjá familju, ger kanska munin millum tær. Erika Katrina kennir tað kanska, serliga eftir at pápin eisini er deyður, og hon verður búgvandi hjá beiggjanum og hansara familju, sum at hon sleppur at búgva har av náði. Anna Cecilia harafturímóti er farin heimanífrá, kanska sum heilt ung farin út at tæna, sum var vanligt hjá gentum tá, og livir á tann hátt eitt sjálvstøðugari lív enn Erika Katrina.

Anna Cecilia hefur ongan inngang um fyrimunirnar við at eiga synir fram um dötur. Hjá henni fara genturnar óbidnar í áнна, pápin lokkar tær ekki, og hann bjóðar teimum heldur ekki kostirnar at kunna verða bornar ella skula dragast í hellið. Líkt er til, at uppfatanin av pápanum og hansara luti í hendingunum er tað, ið skilir søgurnar. Í søguni hjá Eriku Katrinu ryggbrýtur pápin dötturnar, tí tær eru gentur, og hann ynskir sær synir. Hjá Onnu Ceciliu ryggbrýtur eisini risin genturnar, men tað er tí, at tær eru ólýðnar. Viðferð hansara av teimum er raffinerað. Hann gevur teimum eitt súrepli, sum fer at bløða, um tær bróta forboðið at fara inn í hitt stongda kamarið. Blóðið turkast ekki burtur. Við súreplinum vekir Anna Cecilia tilsipingar til søguna um kunnskaparins træ og Evu, ið var ólýðin móti Gudi (faðirinum), eins og genturnar eru móti sínum faðiri. Blóðið sipar ekki bert til, at tær, eins og Eva, eru ólýðnar og mugu tola harða revsing, men eisini til eina meira sunnudagsskúlaliga útlekking, at tær gera pápanum ilt, tá tær gera ímóti hansara vilja. Hjá Onnu Ceciliu eitur gentan Agnas. Navnið merkir lamb og sipar til vendingina Agnus Dei í Bíbliuni, ið merkir Guds lamb og er heiti fyri Jesus. Erika Katrina hefur ekki hetta við súreplinum í síni søgu, hennara risi/pápi er bersøgin og bráræsin, sigur tað, hann hugsar og ger tað, hann ætlar. Honum tørvar ongar snildir ella lótir.

Anna Cecilia fortelur, at Agnas finnur krukkuna við smyrslinum, ið kann grøða tær ryggbrotnu genturnar. Erika Katrina letur risan vísa Giljonnu krukkuna og siga henni, hvussu smyrslid virkar. Hetta er næstan sum eitt neyðarróp, sum ein bøn hjá risanum um hjálp. Hann hefur sett seg fastan og sleppur ekki burtur úr aftur eini vónleysari støðu við egnari hjálp aleina. Hann hefur vunnið nýtt innlit og noyðist at viðurkenna, at hansara máti at loysa trupulleikarnar hjá sær og sínum og bøta saknin av synum, konu og móður er hópisleysur og skeivur og bæði sær sjálvum og døtrunum til bága.

Risar verða sagdir at líkjast fólki, eru bert størri. Teir eru grefligir, ljótir, býttisligir og klossutir. Í kvæðunum verður sagt, at teir hava eygu sum tjarnir, nasagluggar sum neystadyr, og at kjálkabeinini eru sum fjórðingsvegur at ganga. At ein slíkur risi fríggjar til ta ungu Giljonnu, gevur hendingini í fyrstu atløgu ein komiskan dóm og fær tann grefliga og stóra gamla kallin at sýnast fjákutan, uppgjordan og skaputan. Hetta kann vera í frásøgnini, men í undirsøguni er veruleikin ein annar. Her er tað ein pápi, ið fríggjar til dóttur sína. Nú kunna leikir gerast illir.

Við orðinum fríggja verður latið upp fyri eini tulking um seksuellan ágang.

Tað skal eisini sigast, at søgan er søgd á ein slíkan hátt og við slíkum symbolum, at lurtarin fær henda tulkingarmøguleika. Kanska er hann í samsvari við tíðina beint nú, men hann er ikki tann einasti tulkingarmøguleikin. Ein góð søga er eitt listaverk, ið gevur áhoyrarunum høvi at fata tað sagda við egnum lívsroyndum, teir verða ikki kravdir at skula fata søguna eftir tí fatan, frásøgufólkið kann hugsast at leggja í hana. Frásøguhátturin gevur tí einstaka lurtaranum møguleika at fata innihaldið út frá persónligum lívsroyndum, og júst tí er ævintýrið eitt fleirtýtt skaldaverk. Giljanna kennir seg innibygda og tyngda av pápanum – fuglurin breiðir veingirnar um hana og flýgur avstað við henni – men vit eiga ikki at gloyma, at ævintýrið verður sagt úr sjónarhorninum hjá gentuni, og at tað er hennara uppliving av pápanum í pubertetsárunum, ið kemur fram, heldur enn ein frásøgn um ítøkiligan atburð. Spurningurin, um ævintýrið sigur eina søgu um seksuellan ágang, kann einans avgerast av hvørjum einstøkum áhoyrara eftir egnum royndum.

Tann tulkingarmøguleikin, ið tykist best ankraður hjá øllum teimum fimm frásøgukonunum, er tann, at ítøkiliga stríðsevnið í Risans klótu er arbeiði. Helst ikki tað at arbeiða í sjálvum sær – øll máttu arbeiða – men tað vit við einum meira nútíðarligum orði kunna kalla arbeiðsviðurskifti ella arbeiðsumstøður. Trupulleikin er, soleiðis sum allar fimm konurnar siga síni ævintýr, at maðurin í húskinum fer um mark inn á økið hjá kvinnunum og vil ráða yvir teimum. Hann fer við døtrunum, sum vóru tær arbeiðskonur, sendir tær í ána við vøttum og hosum hansara at skola, at bera vatn og setir tær til at sópa og rudda í hellinum, so tað verður eftir hansara tykki inni. Trupulleikin er ikki so stórur, meðan tær enn eru børn, men tær vaksnu døturnar vilja ráða sær.

Frábrigdið hjá Marjun í Nýggjubú í Skálavík er serliga áhugavert í hesum ljósinum. Í hellinum verður gentan ikki sett at gera húsligt arbeiði, men slíkt, ið bara gagnar risanum sjálvum, ikki húskinum: „seyma, spinna og veva gull.“ Tríggjar gamlar konur koma upp úr gólvinum í hellinum og hjálpa henni við hesum. Afturfyri vilja tær sleppa í brúdleyp, tá hon skal giftast.

So verður, men hetta eru óvanligir brúdleypsgestir:

„ein teirra hevur kloykt (skoytt) upp í fingrarnar, so teir eru so ógvuliga langir; onnur hevur bundið eygnaposar undir eyguni á sær, og hin triðja hevur bundið eina stóra blásta bløðru upp á seg, sum hon kroystir vind út úr.

Risin spyr, hvussu tær eru komnar at vera so skaftar. Hin fyrsta sigur, at tá ið kona hansara hefur spunnid og vovið so nógv gullvevinnar, sum hon, tá fer hon at vera so vordin eisini: onnur sigur, at tá ið kona hansara hefur seymað so nógv og start at seymingini so leingi sum hon, tá munnu hennara eygu vera so vordin við; hin triðja kroystir bløðruna og sigur, at tá ið kona hansara hefur átt so nógv børn sum hon, verður hon so við.

Nei, ikki skal kona hansara gera nakað slíkt, sigur risin.“

Søgan um hesar triggjar konurnar, ið eru so avskeplaðar av arbeiði og barnsburðum, er eitt ævintýr fyri seg, skrásett sum nummar ATU 501 í altjóða typuskránni við heitinum Tær triggjar gomlu spunakonurnar. Jákup Jakobsen hefur umframt hesa frásøgnina hjá Marjun í Nýggjubú skrivað tað upp eftir Jóhan Hendrik Matras sum sjálvstøðugt ævintýr við heitinum Legmeisin (JJ 70). Sær sjálvum líkur fær Jóhan Hendrik hetta ævintýrið at snúgva seg um eina so dovna gentu, at hon tímir ikki at arbeiða. Boðskapurin alla aðrastaðni, har hetta ævintýrið er kent, er annars um blóðslit og alt ov mikið strev. Tað er eisini skilligi boðskapurin hjá Marjun í Nýggjubú, tá hon setir søguna um spunakonurnar saman við Risans klótu.

„Tá ið nøkur tíð leið um og tað frættist, at risin lá stoktur, fóru systrarnar við pápanum aftur í hellið til at fáa sær ríkidømi, bæði gull og silvur. Tey fingtu so mikið, at tey livdu væl alla teirra tíð,“ endar Erika Katrina. Lønin er ikki yvirflóð av ríkidømi. Gull og silvur eru grundevni við symbolskari merking, ið sipar til tað, ið er ektað og rætt, at persónarnir í søguni hereftir kunna liva saman í sátt og semju. Eftir siðbundnum hugsanarhátti um býtið millum mansverð og kvinnuverð hefur kvinnan ræðið innhýsis. Hevur hon ikki tað, rillar tilveran. Tað hendir hjá hesum húskinum, ið onga mammu hefur. Alt fer av lagi, til Giljanna kann átaka sær leiklutin hjá eini vaksnari kvinnu og tekur við ræðinum í húsinum. Nú er hon í móðurs stað, hin upprunaligi saknurin av mammuni er javnaður, og alt misljóð í húskinum heldur uppat.

Søgan hjá Onnu Cecilíu á Húsum í Kalsoy:

Maður og kona áttu triggjar døtur. Ein dagin, sum hin elsta var farin í áanna at vaska, sá hon ein vakran fugl og vildi fanga hann; men fuglurin skapaðist um til risa og segði: „Fjør mítt, tú skalt vera kona mín!“ So førði hann hana heim við sær.

Morgunin eftir, sum risin skuldi fara burtur í skógina, segði hann við gentuna: „Fjör mítt, tú skalt hava til arbeiðis at geva pápa mínum og mommu míni at eta og hundinum, ið undir gólvinum stendur.“

So gav hann henni lyklarnar til øll kømurini og eitt gullepli og legði við, at eitt kamar var, sum hon ikki mátti fara inn í – gjørði hon tað, so varð hon dripin: og hon skuldi ikki bjóða til at narra hann, tí eplið bløddi, um hon hevði verið har inni.

So fór risin; men gentan hugsaði, at eplið mundi ikki fara at bløða kortini, og fór inn í kamarið, men sá einki uttan deyðar fólkakroppar.

Tá ið hon kom útaftur, bløddi eplið, og einki batti, hvussu hon royndi at vaska burtur av tí. Tá ið risin kom aftur um kvøldið og sá gulleplið bløða, tók hann gentuna, breyt hana av í rygginum og tveitti hana inn í hetta sama kamarið.

Dagin eftir fór miðlingagentan í áanna at vaska, og henni gekk í øllum á sama hátt sum teirri eldru systrini.

Morgunin eftir fór yngsta gentan, Agnas, í áanna at vaska. Tá var hin sami fuglurin fyri henni; hann steig upp til risa og tók hana heim við sær. Hon var sett til tað sama arbeiði sum systrarnar og fekk tey somu kor.

Men hon forvitnaðist sum tær og fór inn í tað forboðna kamarið; har sá hon báðar systrarnar liggja deyðar. Hon hugdi at eplinum: tað bløddi.

So fór hon inn í eitt annað kamar og fann tvær krukkur við smyrsl; hon drap fingurin niður í aðra og misti hann, tók so hondina niður í hina krukkuna og fekk fingurin aftur. Tað kundi væl borið á, at hon kundi fingið lív aftur í systrarnar við hesum seinna smyrsl, hugsaði hon, og við tað sama hon smurdi upp á tær, livnaðu tær upp aftur. Hon smurdi upp á eplið, og tað gav uppat at bløða. Síðani goymdi hon systrarnar niður í eina stóra jarnkistu.

„Fjör mítt, tú hevur verið mær trúgv; teg skal eg hava til konu,“ segði risin um kvøldið, tá ið hann kom heim og sá, at einki bilaði eplinum. Ikki var hann grannsíggin, risin, og ansaði ikki eftir krukkunum.

Hon lætst fegin við boðið og bað hann bera sær eina kistu heim til pápa sín; tað var nakað lítið av sendigóðsi. Tað var gaman í helt risin.

So fór hon til systrarnar, í kistuni lógu, og segði við tær, at nú skuldi risin bera tær heim í hesari kistu; men tað skuldu tær vita, at um hann tók lykilin og vildi læsa upp kistuna, skuldu tær siga: „Eg síggi teg, eg síggi teg, eg sær teg!“

Risin tekur kistuna á bakið, men komin væl á veg við henni fer hann at

møðast: „Fjør mítt, sum hetta er tungt!« Hann skal hyggja, hvat í er, men í sama sinni rópa tær í kistuni: „Eg síggi teg!“

Risin kløkkur og aftur undir kistuna: „Tað er tann konan, eg eigi, frú Agnas mín: hon sær gjøgnum bjørg og bláar skorar.»

(Endin á søguni er hin sami sum hjá Eriku Katrinu Johannessen.)

Søgan hjá Frederikku Langgaard í Sumba:

Einaferð var tað ein maður og ein kona, sum áttu trýggjar døtur. Hvønn dag var maðurin burtur í skóginum og bardist ímóti risum.

Eitt kvøldið, tá ið hann kom aftur, bað hann ta elstu dótturina fara í áнна við hosunum og skónum at vaska.

Komin at ánni sær hon ein vakran fugl sita og skal taka hann; men tá stendur hann umskapaður til ein risa. Hann tekur hana heim í hellið til sín og fær henni lín at spinna og oksakjøt at kóka, meðan hann er burturi.

Tá ið hann kemur aftur um kvøldið, hevur hon ikki spunnið ein karða, og kjøtið er rátt. So tekur hann og leggur hana tvørtur um knæ sítt, brýtur ryggin av í henni og blakar hana aftur um eina hurð.

Annan dagin sendir maðurin miðlingadótturina í áнна við hosum og skóm at vaska, og henni gongst rætt á sama hátt og teirri elstu.

Triðja dagin sendir maðurin yngstu dóttur sína í áнна. Hon sær henda sama fugl og skal taka hann; tá er tað risi. Hann tekur hana heim í hellið; fær henni lín at spinna og oksakjøt at kóka.

Tá ið hann er burturfarin, fer hon út fyri dyr, rópar á smátrøllini øll og biður tey koma at hjálpa sær at spinna; tey skula fáa soð at drekka og knútur at bíta afturfyri. Tey koma við tað sama at hjálpa henni og spinna alt, meðan hon kókar kjøtið.

Tá ið risin kemur heim um kvøldið, er hann so væl heitin, nú ið hann sær, at alt er spunnið. Hann setst at eta: væl er kókað. Hon skal vera kona hansara, sigur han, og vísir henni á eina tunnu við valasmýrslí, sum hon skal eiga í festargávu: alt tað, ið deytt er og hetta smýrslíð kemur uppá, verður livandi.

Hann fer nú at bjóða í brúdleyp, sigur hann og biður hana gera alt til í húsinum, til hann kemur aftur við brúdleypsfolkinum.

Tá ið hann er farin, finnur hon báðar systrarnar aftan fyri hurðarbak

dripnar; henni kemur í hug smyrlið; hon smyr upp á tær og fær lív í tær aftur.

So allar at leggja ráð, hvussu tær skula sleppa undan risanum. Hin yngsta finnur eina klótu, letur hana í besta skruð sítt, at hon skal líkjast henni sjálvari, setir hana við eldin, heingir ein stóran vatnketil upp yvir og festir so eitt band í hövduna á ketlinum og annan endan í klótuna. Síðan tekur hon eina kistu og leggur báðar systrarnar niður í.

Nú hoyrir hon risan koma, fagnar honum blíðliga og biður hann vælsignaðan fara heim til foreldur hennara við einari kistu: men ikki skal hann dirvast at hyggja niður í hana, tí hon sær altíð til hansara – hon sær ígjøgnum bjørg og bláar skorar. So smattar hon seg ígjøgnum einar aðrar dyr og er so knøpp til at fara niður í kistuna og læsa aftur yvir.

Risin kemur og fer undir kistuna. Tá ið hann er komin húsini úr eygsjón, setir hann av sær og skal vita, hvat ið er í kistuni. Nú ljóðar tað: „Eg síggi teg, eg síggi teg!“ Risin er so knappur at fáa kistuna upp á bakið aftur og so til gongu.

Tá ið hann hevur gingið ein góðan tein afturat, setir hann av sær aðra ferð at vita, hvat ið í er. Nú ljóðar aftur: „Eg síggi teg, eg síggi teg!“ Risin skakkur og við tað sama undir kistuna aftur: „hatta er ein fráskila genta, eg eig; hon sær ígjøgnum bjørg og bláar skorar. Á sama hátt gongst honum triðju ferð, ið hann skal royna. Risin kemur til hús, kastar kistuna av sær niður á gólvið og rýmir so sín veg.

Nú ið hann kemur aftur í hellið og heldur seg síggja gentuna sita so prúða við eldin, tekur hann í klótuna og skal kyssa; men nú streingir á bandið, ketilin hvølvist, og tað kókandi vatnið stoytist yvir hövdið á honum, so hann skáldast.

Tað var hansara endi.

Søgan hjá Marjuni í Nýggjubúð í Skálavík:

Ein bóndi møtti einum risa í haganum. Risin trúaði hann eftir elstu dótturini. Hvussu skuldi hann fáa honum hana, spurdi bóndin. „Lat hana í ánnu við hosunum í kvøld!“ Risin tekur hana, fer heim við henni og setir hana til at seyma, spinna og veva gull.

Tríggjar kellingar koma upp ígjøgnum gólvið og sigast vilja hjálpa henni

við at seyma, spinna og veva, um hon vil geva teimum nakað at eta. Men hon sýtir og etur alt sjálv.

Tá ið risin kemur heim, er einki liðugt. Hann brýtur hana av í rygginum og kastar hana aftur um hurðarbak.

Á sama hátt gongst miðlingadótturini.

Risin fer eftir teirri yngstu dótturini og setir hana til sama arbeiðið. Kellingarnar koma; hon gevur teimum mat, og tær hjálpa henni afturfyri. Síðan grøða tær báðar systrar hennara, sum risin hevur dripið. Við skilnaðin siga tær við hana, at hon skal bjóða teimum í brúdleyp sítt: eingin skal geva henni so góða brúdleypsgávu sum tær. Gentan játtar.

Tá ið risin kemur heim og sær, at arbeiðið er liðugt, er hann fegin og sigur, at hon skal vera kona hansara.

Nú líður til brúdleypið skal standa. Kellingarnar koma í brúdleypið; ein teirra hevur kloykt upp í fingrarnar, so teir eru so ógvuliga langir; onnur hevur bundið eygnaposar undir eyguni á sær, og hin triðja hevur bundið eina stóra blásta bløðru upp á seg, sum hon kroystir vind út úr.

Risin spyr, hvussu tær eru komnar at vera so skaftar. Hin fyrsta sigur, at tá ið kona hansara hevur spunnið og vovið so nógvar gullvevinnar sum hon, tá fer hon at vera so vorðin eisini; onnur sigur, at tá ið kona hansara hevur seymað so nóg og start at seymingini so leingi sum hon, tá munnu hennara eygu vera so vorðin eisini; hin triðja kroystir bløðruna og sigur, at tá ið kona hansara hevur átt so nógv børn sum hon, verður hon so við.

Nei, ikki skal kona hansara gera nakað slíkt, sigur risin.

Meðan hann er úti, koyra kellingarnar tær eldru genturnar báðar í ein posa og mat omaná og leggja teirri yngstu ráð, hvussu hon skal bera seg at.

Risin kemur nú aftur, og við tað sama biður brúðurin hann bera sær henda posan við brúdleypskosti heim til bóndan, pápa hennara; men ikki má hann loysa av til at hyggja niður í; hon sær til hansara allan vegin, sigur hon.

Risin avstað aftur, møðist og svangist eftir veginum og vil loysa av posanum til at eta; men nú ljóðar har niðri úr: „Eg sær, eg sær!“ Risin heldur hetta vera konu sína, ið rópar, og fer undir posan aftur. „Tað er ein kona, eg eigi; hon sær yvir dalar og fjøll.“ So fer hann til bóndan og blakar honum posamatin inn á gólv.

Meðan risin starvast við hetta, letur brúðurin seg í teir ringastu pjaltrar og ímar seg út; kellingarnar pynta eina træklotu, sum tær lata í hennara bestu skrudklæðir, kynda stóran eld upp, heingja ketil uppyvir og seta klótuna at eldinum so tepurt, sum tær kunna.

So fer brúðurin til gongu heim. Á veginum heim til foreldrini mætir hon risanum, ið kemur aftur. Tá ið hann sær hetta kloddafylið, rópar hann: „Á Kola Króka! ólíkari er kona mín, ið heima situr.“

Hann skundar sær heim og skal heilsa konuni, sum við eldin situr; tá riður klótan yvir og dettur í eldin. Risin fer eftir høvðinum sama veg og kolast undir ketlinum.

Søgan hjá Súsonnu Abrahamsen í Mykinesi:

Maður og kona áttu tríggjar døtur. Afturkomin av útróðri eitt kvøldið bað hann elstu gentuna fara í áanna at vaska sær vøttirnar.

Tá ið hon kom at ánni, sá hon ein vakran smáfugl og tók at renna eftir honum. Tá skapaðist hann um og var ein risi.

„Fjar mítt, skal eg bera teg ella draga teg?“ spyr risin.

Hon sigur: „Ber meg!“

Risin fer heim við henni og setir hana til at veva ein vev. Hevur hon ikki vovið henda vevin niður, til hann kemur aftur um kvøldið, skal hon verða dripin, sigur hann.

Tá ið hann er farin, kemur ein kelling inn og spyr gentuna, um hon skal ikki veva vevin niður fyri hana; men hon sigur nei; hon skoytir ikki um.

Risin kemur heim um kvøldið, er illur, tí at arbeiðið er ikki hálvliðugt, brýtur ryggin av í gentuni og blakar hana aftur um hurðina.

So fer hann avstað eftir miðlingagentuni – henni gongst á sama hátt.

Hann avstað aftur eftir teirri yngstu systirni. Kellingin kemur til hennara eisini, og gentan lovar henni at veva vevin niður fyri seg.

Tá ið risin kemur heim, er hann so blíður, sigur við gentuna, at hon skal vera kona hansara og fær henni lyklarnar til øll kømurini; eitt er tó, sum hann forbyður henni at fara inn í.

Hon fer inn kortini, sær systrarnar og blóðker mitt á gólvinum; hon smyr tær við blóðinum tvørtur um geislarnar, har sum tær eru avbrotnar (hetta hevur kellingin rátt henni); so livna tær upp aftur.

Meðan risin er úti at bjóða í brúdleyp, koyrir gentan systrarnar niður í eina kistu og læsir afturyvir. Við tað sama hann kemur aftur, biður hon hann bera hesa kistuna heim til foreldrar hennara. Hann upp aftur avstað, gerst forvitin eftir veginum og vil hyggja í kistuna, tí hon er so óføra tung; men nú rópa tær, ið niðri eru: „Jeg ser dig vel, jeg ser dig

vell!“ (hetta hefur systirin lært tær at siga eftir ráði frá kellingini). Risin trýr, at tað er kona hansara har heima, ið rópar, og fer sum skjótast undir kistuna aftur.

Meðan gongur risabráðurin heima í hellinum, pyntar eina klótu, sum hon setir við eldin, og hongur vatnketil uppyvir. So ímar hon seg um eyguni, letur seg í tey ringastu klæðini, hon eigur, og rýmir sín veg heim.

Komin nakað á veg, mótir hon risanum við øllum brúdleypsherinum. Hann spottar hana, tí hon er so svørt og kloddut; ólíka vakrari sigur hann *sína* brúður vera har heima í hellinum.

„Hvat skal *Kola* vera annað enn *Kola*?“ svarar gentan (hetta skuldi nú vera eiti hennara): hon er ikki at líkna við brúður hansara.

Tá ið risin kemur heim og skal kyssa klótuna, sum hann heldur vera brúðrina, ríður klótan yvir og risin við henni. Tann kókandi ketilin hvøldist niður yvir hann, og hann brendist.

Teir sjeý svanirnir

Ein lítil genta situr innistongd í eini moldholu saman við sjeý brøðrum sínum. Soleiðis byrjar ævintýrið Teir sjeý svanirnir. Tá tað endar, er gentan drottning av Onglandi. Leiðin millum hesi útmørk er drúgv og tvørlig. Stjúkmóðirin strembar henni eftir lívinum, pápin steingir hana inni í eini moldholu, brøðurnir verða gandaðir til svanir, hon situr í sjeý ár tigandi og seymar, og hann, hon elskar, vil brenna hana á báli.

Jóhan Hendrik Matras á Kirkju hevur sagt ævintýrið fyri Jákupi Jakobsen:

Einaferð var tað ein maður og ein kona, sum áttu átta børn: sjeý dreingir og eina gentu. So doyði konan, og maðurin syrgdi hana; men sum flestir einkjumenn giftist hann aftur og fekk eina dóttur við teirri seinnu konuni.

Men tá ið børnini vuku upp, var stjúkmamman so ill við tey fyrru átta, at pápin kvíðaði fyri teimum og tordi ikki at lata tey vera í húsinum. Hann grónv teimum tí eina jarðarstovu í einum heyggi og læt tey har inn í. Til lás hevði hann bert eitt gullepli: stiklaði hann tað niðaneftir, fór heggjurin upp, og stiklaði hann tað omaneftir, læstist heggjurin aftur. Hvørja nátt vitjaði hann tey og bar teimum mat; men eplið læsti hann niður í eina kistu og bar altíð kistulykilin um hálsin.

Konan fekk illgruna, av tí at maðurin var altíð burtur um næturnar, og matur saknaðist úr kovanum. Hon forvitnaðist um hetta, men frætti einki. So gandaði hon dóttur sína til eina fjøður – tí gandakelling var hon – og setti hana upp í hattin hjá manni sínum.

Um náttina fór hann, sum hann var vanur, til heyggin, og fjøðurin ansaði væl eftir øllum. Tá ið maðurin var afturkomin, skapaði kellingin fjøðurina um aftur til dóttur sína, spurdi hana gjølla eftir, hvar ið pápin hevði verið, og dóttirin segði frá øllum.

Tá ið maðurin var sovnaður, stjól kellingin kistulykilin av hálsi hansara,

fór í kistuna og tók gulleplið uppúr. So fór hon til heyggin og hevði nógvan góðan mat við sær til börnini. Heyggjurin opnaðist, tá ið hon stiklaði gulleplið niðaneftir; hon fór inn, gjørði seg blíða við börnini og gav teimum mat.

Dreingirnir settust at eta alt fyri eitt; men gentan vildi einki nema. Hin gamla gav dreingjunum hvørjum eina skjúrtu, og við tað sama at teir vóru komnir í tær, stóðu teir umskapaðir til svanir og flugu burt.

Stjúkdótturini vildi hon geva ein serk; men gentan segði nei: hon tók hvørki mat ella klæði frá henni og bað hana lata seg vera einsumalla. Ja hon skuldi fáa lov at vera einsumøll longur enn hon hevði sinni til, segði tá kellingin við hana, fór út, læsti heyggin aftur og stiklaði gulleplið á sjógvin.

Gentan var ring, ólukkudýrið, og settist at gráta; hon hugsaði um at sleppa út, men hirti ikki stórt um at liva, nú ið tað var gingið brøðrunum so.

Tá ið pápin skuldi fara aftur at vitja börnini í heygnum og sá, at eplið var burtur, var hann út av lagi harmur, tí nú mundu tey hungra inni, hugsaði hann: og ikki slapp hann til teirra; hann grunaði, sum var, at konan hevði tikið eplið og forkomið tí.

Gentan í heygnum át av matinum, ið pápin hevði borið, til hann var uppi, og tók so at grava seg út við einum knívi, sum hon hevði hjá sær. Spakuliga gekkk, men endin var, at hon slapp út.

Hon tók at ganga, gekk langt og leingi og kom um síðir til eitt hús, hvar ein maður og ein kona búðu, sum einki barn áttu.

Tey fagnaðu henni væl, og hon kærði seg fyri teimum um vanlukku sína, og hvussu syndarligt tað var, at brøður hennara vóru gandaðir til svanir av stjúkmóðurini. Tey hildu, at hon skuldi vera vælkommin at vera hjá teimum, og varð hon verandi har; men eingin sá hana læa ella spæla.

Ein dagin, sum hon var úti og spákaði, møtti hon einum presti og tók at kæra sína neyð fyri honum. Hann visti eini ráð til at fáa brøður hennara aftur til menniskjur, segði hann: men kvíðaði fyri, at hon kundi ikki fylgja ráðunum til enda.

Hon bønaði hann at siga sær tey: tí hon vildi royna alt.

Tá segði presturin, at hon skuldi seyma sjeý skjúrtur, eina til hvønn bróðurin, av so fínum tráð sum kongurvág (spinnilvevur), og ikki mátti hon tala eittans orð, fyrr enn allar skjúrturnar vóru lidnar – men tað kom at vera ein long tíð.

Hon settist at seyma, og eitt ár gekk til hvørja skjúrtu.

Einsýna vøkur var gentan, og ikki trutu tí fríggjararnir; men eingin fekk nakað mál av henni, so teir vóru allir at fara krøktir heim aftur. Summi hildu hana vera dumba, av tí at hon talaði einki.

Tá ið seks ár vóru umliðin, kom prinsurin sjálvur at fríggja til hennara; honum mundi hon fara at svara, hildu tey, um hon kundi tala. Men ikki kundi hann fáa nakað mál av henni, hann heldur.

Tá hevði stjúkmamman frætt, hvar hon var, og hvat hon hevðist at; hon tók við tað sama at leggja ill ráð fyri henni og førði út í orð, at hon var trylsk og full av gandi.

Kongasonurin tosaði um at taka hana við valdi; men stjúkmamman helt, at verri átti at verið gjørt við hana enn so: hon átti at verða brend, tí at hon vildi ikki svara honum – tað var ov góð æra fyri hana, at slíkur maður skuldi hirða at fríggja til hennara.

Prinsurin bar bøtuflaka fyri gentuna í fyrstani; men stjúkmamman var ágrýtin og beit hana í bak so leingi, at prinsurin til endan trúði, at gentan var trylsk og beyð at kynda bál til at brenna hana á.

Menn vórðu sendir til at taka hana og føra hana til bálið; men í tí at hon setti fótin á bálsteinin, komu sjev svanir flúgvandi; hon tók skjúrturnar fram úr kistlinum og kastaði til teirra; tá vóru allar lidnar uttan tann síðsta, sum onnur erman vantaði í.

Hvør svanur fór í sína skjúrtu, og allir vóru tá fólk aftur, uttan ein varð at hava vong fyri annan armin, av tí at onnur skjúrtuerma hansara var ikki liðug.

Nú lysti seg at tala, segði gentan og greindi so frá øllum tí illa, sum stjúkmamman hevði lagt fyri hana og brøðurnar.

Tá beyð prinsurin, at kellingin og dóttir hennara skuldu báðar verða brendar á tí sama bálinum, og so varð.

Men hon kom at vera prinsessa og síðan drotning.

Frásøgnin um stjúkmóðurina, ið er so ill við stjúkbørnini, og um pápan, ið grevur børnini niður í eina holu, er søgan um eitt skeiklað (dysfunktionelt) húski, har børnini ikki fáa kærleika, umsorgan og virðing, sum tey eiga. Foreldrini klandrast og hava hvør sínar hugsanir, ið ikki sampakka, um dótturina og uppaling hennara. Gentan vil hvørki stýrast av tí stranga pápanum ella forðast av tí ráðaríku, illu mammuni. Hon er góð við sínar sjev brøður, men teimum er lítið veiggi í. Pápin fær eina dóttur í tí nýggju

giftuni, men stjúksystirin verður ekki hennara vinur og stuðul. Einsamøll og frændaleys vegar hon sær eignar lívsgøtur og setir sær trý mál. Fyrst at fría seg frá tí óndu stjúkmóðurini, síðan sum elst í barnaflokkinum og einasta systir at taka ábyrgd av og bjarga brøðrunum og at enda sjálv at velja mannin, hon vil giftast við.

Neyðin hjá heilsystkjunum stendst ekki einans av, at mamman er deyð, og stjúkmamman er ónd. Í fyrsta umfari mugu vit venda okkum at pápanum, tí hann er hin einasti, tey hava nakað við at gera. Kann vera, at Jóhan Hendrik Matras, ið sigur frá søguni, heldur pápan bera seg rætt at, og at umstøðurnar í jarðarstovuni eru frægasti móguleikin hjá børnunum, soleiðis sum vorðið er, og at har eru tey trygg og hava tað gott. Eins væl og heldur man tað tó vera so, at hann vil uppala síni børn í tukt og strongum aga og ikki vil loyva øðrum at hava við tey at gera. Gaman í, at jarðarstovan verjir børnini, men hon forðar teimum eisini, og unniligt kann tað ikki vera at sita í myrkri undir jørð.

Holan er læst við dupultum lási. Fyrst eru dyrnar læstar við einum gullepli, ið pápin síðani goymir undir nýggjum lási í eini kistu og ber kistulykilin um hálsin. Eitt epli ber boð um vitan og makt. Fruktin, ið Eva át av kunnskaparins træi er eitt (súr)epli, ið umboðar guds allvitan og allmakt, ið Eva setir seg upp ímóti. Kongar og keisarar verða avmyndaðir við veldisstavi í aðrari hondini og epli í hinari, ið sipa til ávikavist verðsligu og andaligu makt teirra. Eisini í ævintýrunum er eplið vanligt symbol fyri vitan og makt. Stjúkmóðir Snjóhvítu, drotningin, vinnur á Snjóhvítu við einum epli, t.e. við listum. Í Vatndryladronginum (JJ 18) hevur kongur eitt gullepli, ið avdúkar, hvør er pápi at barninum hjá dóttur hansara, og í Vakurleikanum og beistinum (JJ 48) fær gentan við einum epli samband við trøllið, ið vísir seg at vera ein gandaður kongasonur. Kistulykilin er eisini maktsymbol. Drotningar og ríkar frúur bera lykklar við beltið, sum bæði er praktiskt, sjálvandi, men eisini í fluttari merking sigur frá, at tær hava ræði á borgum og slottum. Jesus gevur Pæturi apostli lykklarnar til himmiríkið við orðunum: „... tað, sum tú bindur á jørð, skal verða bundið í himli, og tað, sum tú loysir á jørð, skal verða loyst í himli.“ Tí verður Pætur ofta avmyndaður við lyklinum til himmiríki. Lykilin umboðar eitt lið at fara um til nakað annað.

Lyklar ikki bert opna dyr, men læsa tær eisini aftur í lás. Menn við lykli umboða ofta tann negativa móguleikan. Bóndin á Sunnagarði í Mikladali hevur hamin hjá kópakonuni undir lási í eini kistu, so hon ikki skal fáa

frælsið aftur. Pápin í okkara ævintýri, sum læsir børnini inni og goymir lykilin, er ein mynd av, hvussu hann ynskir at stýra búning og menning hjá børnunum. Saman umboða eplið og lykilin ein strangan, ráðaríkan mann og pápa. Ikki at hann vil børnunum ilt, men hann vil hava ræðið á teimum. Vit hitta hann aftur nakað seinni, tá hann undir heilt broyttum umstøðum gevur dóttur síni dygg ráð, sum bendir á aðrar og meira empatiskar síður við honum.

Støðan í húskinum broytist, tá stjúkmóðirin gandar dóttur sína til eina fjøður í hattinum hjá pápanum. Har sær hon alt, hann ger, og kann siga móður síni um gulleplið, hvar tað er goymt, og hvussu dyrnar í heygnum fáast upp og aftur. Fjøðurin er eitt dømi um tað, vit kalla *pars pro toto*, at parturin umboðar heildina, at fjøðurin í hesi søguni umboðar fuglin, sum aftur umboðar viljan hjá stjúkmóðurini. Í ævintýrunum umboða fuglar hitt sálarliga og andaliga. Gentan sum fjøður í hattinum hjá pápanum er ein mynd av stríðnum millum foreldrini um ræðið yvir børnunum. Fjøðurin umboðar móðurina, og hatturin pápan. Høvuðpløgg siga frá persóninum, ið ber tey. Kongar og drotningar bera krúnu, pávar og biskuppar sína stavnhettu (mitra). Hetta eru høvuðpløgg, ið siga frá makt og tign. Onkuntíð hevur onkur í Føroyum brúkt stavnhettu, onkur bóndi til stásbrúk við boðum um serliga tignarligan eigarmann. Høvuðpløgg verja eisini høvd og heila og umboða tí eisini hug og medvit. Pápin í ævintýrinum er ikki hvør sum helst, tí hann hevur so fínt høvuðplagg sum hatt og ikki okkurt meira gerandisligt høvuðplagg sum húgvu ella hettu.

Tilburðurin við fjøðurini í hattinum sigur frá, hvussu móðirin sannførir sín ráðaríka mann um, at tað fer at verða til gagns fyri børnini, at hon fær størri ávirkan á uppalingina. Hann letur sær siga og fær henni lykilin til jarðarstovuna, t.e. ábyrgdina av børnunum. Men hon lumpar hann. Hann verður út av lagi harmur, tá hann ikki longur sleppur inn til børnini: „... nú mundu tey hungra inni, hugsaði hann.“ So hvørvur hann úr søguni eitt skifti, men angrar sítt eftirlæti og kemur aftur til dóttur sína seinni at hjálpa henni.

Pápin umboðar tað patriarkalska samfelagið við sínum normum og reglum, har menninir hava valdið og eisini ansa eftir at varveita tað. Ein pápi umboðar sítt húskei úteftir og hevur ábyrgd av, at børnini laga seg eftir viðtiknum reglum og normum. Við at fjala børnini í jarðarholuni sigur hann í veruleikanum við tey, at tey skula ikki gera vart við seg, at tey skula tuga og tola. Fyrr skuldu børn ikki hoyrast og nóg illa síggjast. Hetta góðtaka

dreingirnir, men ekki gentan. Kynsmunurin í tí gamla samfelagnum var soleiðis, at sum menn finga dreingirnir sítt pláss í tí mannliga hierarkinum, rætt til at tala og ráða og rúm fyrri sær sjálvum. Í patriarkalsku mentanini fekk gentan hvørki, ikki sum barn, ikki sum ung genta og ikki sum gift kona. Skuldi ein genta vinna nakað á hesi leið, mátti hon berjast fyrri tað. Okkara genta ger júst tað.

Stjúkmøður hava hin ónda leiklutin í nógvum ævintýrum, millum tey summi av teimum mest kendu sum Snjóhvíta og Øskufía (Krakudóttir og Kalsdóttir JJ 19). Eisini Undarligi (JJ 43) og Vetil kongasonur (JJ 47) eru um óndar stjúkmøður. Hjá einum einkjumanni við stórum barnaflokki kundi tað vera umráðandi at giftast upp aftur, um ikki húskið skuldi syndrast, og børnini enda á øðrum, mangan í ússaligum korum. Aðrar móguleikar hevði ein maður ikki. Hvørki hjá børnunum, pápanum ella nýggju konu hansara hevur hetta verið ein góð støða, og onkuntíð hevur helst verið stríggjð hjá øllum pørtum. Mest kanska hjá stjúkmóðurini, ið sum tað nýggja og fremmanda húsfólkið hvørja løtu minnir hini húsfólkinum á saknin av mammuni.

Myndin av stjúkmóðurini í ævintýrum er gjørd eftir veruleikans stjúkmóður, men tað er ikki henni, ævintýrini siga frá, og hon hevur neyvan verið óndari ella annarleiðis enn onnur fólk. Tað er tvørturímóti hini røttu móðurini, sagt verður frá.

Sum í Risans klótu omanfyri, har risin er klovningur av pápanum, er stjúkmóðirin í Teimum sjei svannunum klovningur av mammuni. Børnini í hesum ævintýri hava ongantíð upplivað sáttlig viðurskifti heima eins og Giljanna og systrar hennara í Risans klótu. Saknur teirra er ikki knýttur at einum ítøkiligum persóni, tí tey hava ikki kent eina góða, kærleiksfulla mammu, og tí kemur hon ikki, eins og pápin í Risans klótu, fram aftur í søguni, eftir at stjúkmóðirin er brend.

Tað kann undra, at allar stjúkmøður eru óndar, og at eingi ævintýr eru um góðar stjúkmøður. Hetta er ikki rætt, tí tær eiga egnar døtur, ið tær eru ógvuliga góðar við, tó at kærleiki teirra verður lýstur sum óbúgvinn og ikki altíð døtrunum at mesta gagni. Stjúkmóðirin í Teimum sjei svannunum eigur eina dóttur sjálv, ið hon ikki er ill við. Eftir øllum at døma hevur henda gentan tað gott undir móðurs umsorganarfullu uppaling. Vit hóma hana bara aftan fyrri mammuna, hon ger tað, hon verður biðin um, men hon tekur eingi stig, hevur ongar egnar meiningar og ongan egnan vilja. Hon er ímynd av siðvandari uppfatan av, hvussu ein fitt og skikkilig genta eigur at bera seg at og vera.

Stjúkmóðurin og dóttir hennara eru báðar klovningar, men umboða mótsett aspekt við persónunum, tær eru klovningar av. Stjúkmóðirin umboðar eitt aktivt aspekt við mammuni, ið hevur og tekur ábyrgd av at stýra húsi og húski sínum og er mótsetningur til barnsímýndina hjá dótturini, úr hvørs sjónarhorni ævintýrið jú verður sagt um eina kærleiksfulla, milda almóður. Stjúksystirin umboðar sum klovningur eitt passivt aspekt við tí ungu gentuni, ið upp á báðar vánir stríðist við at vega egnar lívsgøtur.

Búningartíðarskeiðið – puberteturin – kann vera eitt kensluliga umskiftiligt tíðarskeið hjá bæði mammu og dóttur. Mamman skal læra at kenna og góðtaka dóttur sína sum vaksna kvinnu, og dóttirin skal læra at kennast við mammu sína sum menniskja í staðin fyri ta almóðurligu ímyndina, hon sum barn hevur havt av henni. Stjúkmóðurmyndin sigur neyvt frá hesum ósamsvari: ein stjúkmóðir er ikki hin rætta móðirin, eins og tað menniskjað, hin unga gentan so við og við lærir at kenna í búningarárunum, ikki samsvarar við barnsligu ímyndina av móður. Við mynd sum hesari slepst undan at gera seg inn á uppfatanina í barnaárunum, meðan enn einki ósamsvar er sansað millum móður sum menniskja og barnsins uppfatan av almóður. Frásøguhátturin í klovningum og órealistiska myndamálið – pápin sum risi og mamman sum stjúkmóðir/kelling – skapar skaldsliga eina behagiliga frástøðu millum teir fiktivu søgupersónarnar og fólkin, ið eru umrøðuevnið í søguni, samstundis sum tey eru til staðar, tá hon verður søgd.

Klovningurin stendur ikki fyri nøkrum fremmandum og ókendum. Hann er partur av persónleikanum hjá mansdótturini, hennara *alter ego*, ið antin hon sjálf ikki vil viðurkenna, ella sum ikki verður viðurkendur og virðismettur av umstøðunum. Hon hevur tí ikki bert mammuna at stríðast við, men eisini seg sjálva. Tann passiva, men so ógvuliga lýdna og fitta stjúksystirin, umboðar forfjónaðar síður við gentuni, ið samsvara við allar siðbundnar uppfatanir av, hvussu ein genta eigur at vera. Hon ræðist av at hava bæði aspekt í sær. Hendingin, tá stjúkmóðirin gandar dóttur sína at lúra eftir pápanum, kann eisini bera boð um, at gentan sjálf í eini veikari løtu vísir vegin inn í jarðarholuna. Hon stríðist við eina innari rødd, ið sigur, at hon skal vera fitt og viðeirilig, gera sum mamman vil, laga seg eftir normunum og troðka sín egna vilja til vikis. Hon dregur á bæði, eisini orsakað av brøðrum sínum, ið, kanska tí teir eru yngri, beinanvegin taka við tí góða matinum frá stjúkmóðurini. Enn er gentan eitt barn, ið ikki er ført fyri at taka heilt avgjörda støðu, og letur seg lokka til at avdúka loynidómin.

Tá gentan er meira búgvín, er hon før fyri at taka støðu til fleiri síður av

sínum persónleika. Bæði sínar aktivu eginleikar, ið stjúkmóðirin av øllum alvi vil undirkúga við lygnum og illgerðum, og sínar fittu og passivu eginleikar, umboðaðar av stjúksystirini. Hon gerst meira og meira medvitin um fleiri síður í sínum lyndi, verður betur før fyri at velja og taka støðu, og tekur sær at enda tað í hyggju at fría brøður sínar.

Gentan vil ikki nema tann góða matin, stjúkmóðirin kemur við, vil heldur eingi klæði hava frá henni og biður lata seg vera einsamalla. Kanska kundi hon valt klókari, men enn er hon barn og óbúgvín. Hin strangi pápin syrgir væl fyri børnunum við mati og klæðum, men teimum tørvar kærleika og samljóð og fáa einki av tí frá hvørgum av foreldrunum. Mamman revsar gentuna og svarar henni barnsliga og firtin, at „hon skuldi fáa lov at vera einsumøll, longur enn hon hevði sinni til.“ So fer hon út, læsir heyggin aftur og stiklar gulleplið á sjógv.

Dreingirnir setast beinanvegin at eta. Vit fáa varhuga av, at teir eru yngri enn systirin og skilja atburð teirra, tí teir eru so ungri, at teir góðtaka stjúkmóðurina og lata hana fáa ræðið á sær. Hetta verður symbolskt lýst, við at hon gandar teir til hvítar svanir.

Hamurin vísir tað, ið sæst, og hylur persónin innan undir. Vit klæða okkum meira og minni við hesum fyri eyga og vilja stýra, hvørjir partar av okkum skulu síggjast og hylja aðrar. Hjá børnum er einki ósamsvar millum ham og persónleika, so tað, ið sæst, er alt, ið er at síggja. Tann hvíti liturin ber boð um sakloysi og reinleika, men eisini tómeika. Har ikki skittur er, er einki annað heldur. Stjúkmóðirin gevur dreingjunum hvør sína skjúrta, og „við tað sama, at teir vóru komnir í tær, stóðu teir umskapaðir til svanir og flugu burt.“ Henda óbúna móðirin/stjúkmóðirin hevur ongan andaligan fœrning at geva sínum synum. Teir flúgva burtur, sigur ævintýrið, og sigur á tann hátt frá, at undir hennara veldi steðga teir í menningini, so teir verða eins lýdnir og ósjálvstøðugir og stjúksystirin.

Sjeytalið er kvantifisering, ið leggur dent á, hvussu álvarsom støðan hjá børnunum er, og hvussu kensluliga tung hon er hjá gentuni, sum brátt er púra einsamøll. Tað kann kennast sum svik, tá brøðurnir lata seg tøla av stjúkmóðurini og flúgva sín veg frá henni. Tað fyrsta, hon tá ger, sum eisini vit kunna vænta av einum barni, er at hon setist at gráta og leggur ikki í at liva longur. Børn flest munna hava havt onkra slíka løtu, tað plagar at javna seg. Brøðurnir vilja henni einki ilt, men standa henni heldur ikki við lið. Har afturímóti svikur hon ikki teir og bjargar teimum í endanum úr teirra vanlagnu, men tað er ikki fyrr enn nógv seinni. Heili sjeý ár ganga,

sambært frásøgnini, til systkini síggjast aftur. Hetta er kvantifisering við lít.

Eitt kvinnuligt sjónarhorn er skilligt í allari frásøgnini. Ikki bara eru høvuðspersónarnir tvær kvinnur, mansdóttirin og stjúkmóðirin, men lutir, lýsingar og uppgávur eyðkennast av hesum sjónarhorni. Stjúkmóðirin sleppur inn í jarðarholuna við reinari kvinnulist. Í frásøguni lumpar hon loynidómin frá manninum, uttan at hann fær hóming av, hvat hon ger. Í eini manssøgu hevði talan kunnað verið um at bróta sær veg innar við miklum háva, styrki og vápnum og við at týna tann, ið hevði stongt dyrnar. Stjúkmóðirin vinnur álit hjá teimum sjei brøðrunum á kvinnuligan hátt við at geva teimum mat, ikki við vøkrum gávum, undurfullum lutum ella við at hótta, sum kundi verið mátin í einari manssøgu.

Enn týðuligari kemur kvinnuliga sjónarhornið fram, tá vit koma til royndina, gentan skal standa fyri at kunna loysa brøður sínar úr gandinum. Einki meira kvinnuligt kann hugsast enn at seyma skjúrtur til brøður sínar. Men ikki nóg mikið við tað, meðan hon seymar, má hon ikki tala eitt einasta orð. Hjalparin, ið er ein prestur, henni møtir á vegnum, og sum kann fatast sum pápin, ið ger enn eina roynd at vinna dystin við konu sína, ivast í, um hon fer at megna eina so tunga og drúgva uppgávu. Men hon ger tað, hóast álvarsligar freistingar. Í siðbundnari mansmentan er tøgnin hin ýtarsta kvinnudygdin av øllum.

Umseta vit hetta við tí tigandi gentuni, ið situr í sjei ár og seymar, og seta tað upp ímóti mansbrøgdunum í øðrum ævintýrum, kunna vit betri fata merkingina. Har menninir ella dreingirnir gera vart við seg sjálvar við hávamiklum atburði og vega sær leið við kropsligari megi, vinnur gentan í stillum við viljastyrki og treiskni. Innara megin hjá gentuni er sterkari enn ytri vøddamegin hjá dreingjunum, tykist boðskapurin í mongum ævintýri at vera.

Høvuðsmótsetningurin í søguni er ímillum mansdótturina og stjúkmóðurina. Tær bresta saman, beint sum pápin giftir seg upp aftur, og hann kennir seg noyddan at fjala hana og brøðurnar í jarðarholuni. So bresta tær aftur saman inni í jarðarholuni. Tað eydnast ikki stjúkmóðurini at fáa valdið á gentuni, sum hon fær yvir brøðrunum, og gentan sleppur leys úr heygnum. Sostatt stendur mótsetningurin við. Higartil hevur stjúkmóðirin verið hin sterkara, og gentan hevur verið noydd til ikki einans at víkja, men rýma burtur onkustaðni, har stjúkmóðirin ikki veit, hvar hon er. Síðan síggjast tær ikki í mongum ár. Gentan veit, at skal hon bjarga brøðrunum,

má hon vinna á stjúkmóðurini, men veit ikki hvussu, fyrr enn ein prestur gevur henni ráð. Tey eru hyggjuráð og byrjanin til endan á søguni. Triði samanbresturin er, tá stjúkmóðurin at enda finnur gentuna, har hon situr og seyðmar skjúrturnar.

At seyðma sjeý skjúrtur til hvønn av brøðrunum av so fínum tráði sum kongurvág ella lokkaneti er eitt merkingarríkt symbol og umboðar á ymsan hátt alt kvinnuligt. Kongurvágur, sum Jákup Jakobsen skrivur, (eg havi ikki funnið uppskriftina av ævintýrinum, men haldi, at hetta er hansara orð fyri orðið spinnilvev, sum hann hevur í klombrum) ella eiturkoppnet er ikki ein mynd fyri klædnatílfar. Tað er sinnismynd fyri kvinnulig evni og kynstur, ta kvinnuligu styrkina og megina, og tað umboðar kvinnulutin í familjuni og samfelagnum. Hitt kynsturliga lokkanetið umboðar kreativitet og vísdóm, samband og samskipti og evnini at skapa sterkar heildir í stillum, halda leysum pørtum saman við næstan ósjónligum bondum. Vanliga fatanin er, at kvinnurnar stýra og halda heimi og familju saman, ikki við lógum og fyriskipanum og røðum, teirra verk „sæst“ ikki, tað verður ikki skrivað ella kunngjørt. Lokkanetið umboðar hesi fínaru lögini í mentanarligu heildini, og træðrirnar í teimum eru tað kvinnurnar, ið spinna.

Myndin við lokkanetinum er eisini áhugaverd í aðrar mátar. Hjá eiturkoppum doyr kalldýrið ella verður fyribeint av kvenndýrinum, tá tey hava makast. Í ævintýrunum við stjúkmóður og stjúkdóttur hvørur pápin næstan altíð burtur úr søguni beint eftir giftarmálið, og eftir at ein dóttir er fødd. Í summum av hesum ævintýrunum kunna vit við góðum vilja kenna hann aftur sum ein av hjálparunum. Presturin kann tulkast sum pápin. Í hesi søguni ger hann annars eina veruliga roynd at vera til staðar, men miseydnast og fánar so burtur. Í nøkrum ævintýrum er hann ikki nevndur.

Jóhan Hendrik Matras hevur antin skapt hesa originalu mynd sjálvur ella er hugtikin av søguni, tí hon hevur hesa myndina. Tað er ið hvussu er eingin tilvild, at hon er nýtt í einum gentuævintýri, hvør ið so hevur funnið upp á tað. Gentan, ið situr og spinnur, hevur allar teir positivu eginleikar, ið lokkanetið umboðar, og stendur harvið sum mótsetningur til stjúkmóðurina, ið ikki á nakran hátt eydnast í sínum siðborna kvinnuliga leikluti. Heimið, hon skal standa fyri, syndrast, børnini rýma ella hvørva, mannin kann hon ikki sættast við, og endin á henni og dóttur hennara verður katastrofalur.

Tey sjeý árinu, gentan situr og seyðmar skjúrtur, umboða eitt kontemplativt tíðarskeið, meðan hon búnast frá barni ella ungari gentu til vaksna kvinnu.

Tað symbolríka lokkanetið umboðar tær kvinnuligu dygdirnar og teir eginleikar, ein kvinna skal hava.

Í hesi støðu kemur stjúkmóðirin aftur upp í leikin. Endiliga hevur hon funnið, hvar gentan er, og hvat hon fæst við. Hetta er tað avgerandi stríðið millum høvuðspersónin og figgindan, sum øll ævintýr hava, og sum hetjan í søguni altíð vinnur. Annars er søgan ikki eitt satt ævintýr. Stjúkmóðirin loypir á, har hon heldur garðin vera lægstan, og fer eftir prinsinum, ið er góður við gentuna. Hon bakbítur hana, lýgur um hana, finnur upp á alt ónt at siga um hana, so prinsurin, hóast treyður, at enda letur seg sannføra og vil lata hana brenna á báli.

Stjúkmóðirin veit ikki, at nú eru tey sjeý árinu liðin. Hin forfjónaða gentan er nú ein vaksin kvinna, ið bæði kann taka eina uppgerð við móður sína og sín egna klovning, sum í frásøguni jú er hin yngsta gentan í hjúnalagnum hjá pápanum við stjúkmóðurina. Hin svinni klovningurin hevur í veruleikanum verið størsta forðingin fyri uppgerðini við mammuna. Hann umboðar tvístøðuna hjá tí óbúnu smágentuni, tað at hon kennir loyaltit við móður síni, samstundis sum hon skal gera seg kensluliga leysa av henni. Loyaltitenskenlan kom fram, tá gentan sjálv vísti móður síni inn í jarðarholuna, tá hon var fjøðurin í hattinum á pápanum. Loyaltitenskenlan hjá børnum gevur foreldrum ræði yvir børnunum, men sum tey í sínum lagi mugu gera seg leys av. Loyaltitenskenlan er eisini ein partur av kærleikanum millum móður og børn. Hann kann upplivast sum negativur og kúgandi fyri persónligan vøxtur hjá eini gentu í pubertetsárunum, har nettupp loyaltitenskenlan verður forðingin hjá henni fyri at taka uppgerðina við móðurina, ið gentan í hesi støðuni uppfatar sum dominerandi og ráðaríka. Megina at taka uppgerðina finnur hon hesi sjeý longu árinu, hon situr og tigur.

Klovningarnir verða brendir, og stríðið hjá gentuni er vunnið. Í Risans klótu hendir nakað, ið líkist. Har liva faðir og dótur væl saman, eftir at risin, klovningurin av pápanum, er fyribeindur. Í Teimum sjeý svanunum hendir nakað annað. Henda søgan er ikki eitt barnaævintýr, ið snýr seg um sáttargerð við foreldur, men ein søga um frígering frá foreldrum. Klovningurin av mammuni og gentuni sjálvari í líki av stjúkmóður og stjúksystir verða fyribeindar. Tástaðni liggur leiðin opin til eitt betri lív.

Uttan at lata hugflogið reika ov víða, tí einki verður sagt um tað í ævintýrinum, kunna vit hugsa okkum eina realistiska søgubakgrund við eini ungari konu niðurundirkomnari í armóð av nógvum og tøttum barnsburðum,

so hon ekki megnar at taka sær av sínum alt ov stóra barnaflokki. Og mann hennara, ið lítið og einki skilir av støðuni, men heldur ilskast inn á hana. Hesum seinasta sigur ævintýrið hóast alt týðiliga frá. At tulka stjúkmóðurina á henda hátt er ein móguleiki, hin einstaki áhoyrarin hefur, uttan at vit kunna ella ætla at gera hesa ella onkra aðra tulking alment galdandi, eftir sum einki ítøkiligt er í tekstinum at halda seg til um hetta.

Dreingirnir, ið verða gandaðir til svanir, geva okkum ein annan tulkingarmóguleika. Svanur verður ofta havdur sum mynd fyri vakrar gentur og ungar yndisligar kvinnur. Brúkt um dreingir kann myndin tulkast at sipa til óspiltar smádreingir. Tá fáa vit eina mynd av eini mammu, ið stúrir fyri tí løtu, tá dreingirnir vaksa til menn, giftast og flyta burtur. Eins og pápin í Risans klótu ikki skilir, at dótur hansara eru um at gerast vaksnar, hava vit her ta umvendu støðuna, at ein mamma roynir at hava sínar smáu, fittu synir hjá sær sum longst. Onkuntíð verður sagt, at føroyskar mammur spilla og forkela sínar synir, og at føroyskir dreingir búnast seint og liggja leingi inni hjá mammuni, sum ber umsorgan fyri teimum, føðir og klæðir teir væl og vil hava sína einastu dóttur at átaka sær sama lut í lívinum, t.e. sum tann, ið skal taka sær av dreingjunum, tá hon ikki er meira. Hetta kann eisini vera ein trúligur tulkingarmóguleiki hjá tí áhoyrara, ið heldur seg hava samsvarandi royndir.

Hin ónda stjúkmóðirin og dóttir hennara verða brendar á báli. Tað merkir, at gentan hefur vunnið á mammuni, ið henni tóktist so herskin at hava við at gera, og at hon hefur megnað ikki at lata sær lynda krøv og siðbundnar hugmyndir um, hvussu ein genta av røttum eigur at vera, ið hálv systirin umboðar.

Endin er væl pallsettur við dramatikki og intensari kulminatióin um bálið, har træðrirnir samlast. Øll eru hjá: gentan, bleik men hvassoygd millum menninar, ið hava tikið hana og gøllhalda henni, prinsurin, álvarsamur komin at síggja til, at hon verður brend, við hansara lið stjúkmóðirin, sigursæl saman við dóttur síni, ið kann vænta sær at verða prinsessa. Tað er deyðatøgn, teir brimandi logarnir hoyrast, tá gentan verður førd fram og setur fótin á bálstaðið. Alt í einum seta sjev svanir seg hjá gentuni, fyri eygunum á øllum umskapast teir til sjev dreingir, og umsíðir letur gentan munnin upp og tosar. Forfardur hoyrir prinsurin, hvat hon sigur, sær prógvini opinberast fyri eygunum á sær og er ikki seinur at geva boð um at taka stjúkmóðurina og dóttur hennara. Tær fara á bálið, og „hin kom at vera prinsessa og síðan drotning“.

Vit kunna halda, at lítil fongur er í prinsinum, vingliskøltinum, ið letur sær siga av stjúkmóðurini og vil brenna gentuna á báli, tí hon hevði annað í hyggju enn hann. Kann henda, hann verður henni góður konumaður við tí viljastyrki, hon hevur. Ein spurningur sum hesin er tó uttan fyri alheimin í ævintýrunum. Brúdleyp er symbolskur endi á ungdómstíðini – bara vaksin fólk giftast – og sigur frá, at gentan hevur nátt málinum, hon setti sær, tá hon beyð barndóminum farvæl og steig síni fyrstu trilvandi fet í tí búningarskeiði, ungdómurin er, ta ferðina, hon gróv sær veg út úr moldholduni. Ævintýrið sigur ógvuliga týðuliga frá tilgongdini, hvussu hon so líðandi búnast fram ímóti avgerðini um at fáa brøðurnar til mans, taka stjúkmóðurina av ræði og, sum fyrirtreyt fyri hesum, vinna á sær sjálvari, t.e. stjúksystriini, sínum egna klovningi.

Ein skjúrtuerma var ógjørd, tá gentan varð førd til bálið, og ein av brøðrunum bleiv „at hava vøng fyri annan armin.“ Frásøgnin um hesa ermuna er tað, vit kalla *pars pro toto*, ið merkir, at parturin umboðar heildina. Gentan hevur ongar góðar royndir av teimum vaksnu, hon hevur havt við at gera í uppvøkstrinum. Tey hava svikið tað álit, børn eiga at kunna hava á vaksin og ikki minst foreldur. Stjúkmóðirin/mamman fyrst og fremst, men eisini pápin, hóast hann seinni fekk beint hana á rætta leið við sínum ráðum, og prinsurin, ið valdi at lurta eftir kellingini, sum stjúkmóðirin verður kallað móti endanum á ævintýrinum, og vildi brenna hana á bálinum. Ævintýrini seta ikki mótsetning upp millum børn og vaksin í sær sjálvum, men millum børn og vaksin, ið mistulka sína ábyrgd av sunnari menning til at herska yvir teimum og tvinga tey eftir leiðum, ið ikki eru teirra. Tann hvíti vøngurin sipar til, at brøðurnir varðveita nakað av sínum reinlyndi og sakloysi, tá teir búnast til vaksnar menn, og at strevið hjá gentuni tey sjei drúgvu einsemisárini hevur borið frukt.

Undarligi

Mamma Undarliga verður útkoyrd heimanífrá, eingin talar til hana, hon mótir ongum at ráðfæra seg við, og ongar gandaðar gávur fær hon. Eina náttina fœðir hon Undarliga. Hvussu var hann gitin í móðurlívi, men mamman ongum manni hevur verið saman við? Hví er hann so óskaffiligur, at mamman bara sigur hetta um hann? Undarligi er tann gerandi í ævintýrinum, men hvør er hann, og hví er hann so undarligur? Og hvønn lut eiga bjarnirnar í søguni? Undarligi er ikki tað einasta undarliga í hesi søgu, men fyri at skilja hana mugu vit fyrst skilja Undarliga.

Erika Katrina Johannesen hevur sagt frá ævintýrinum:

Einaferð var tað ein maður og ein kona. Tey áttu eina gentu saman; men konan doyði av barnferð, og so giftist maðurin uppafgur við einari gandakelling. Tey áttu barn saman, og tað var genta.

Meðan báðar genturnar vóru í uppvøkstri, var stjúkmamma so ill við ta eldru, stjúkdótturina, men helt nógv um sína egnu dóttur. Tá ið báðar vóru tilkomnar, fekk hin eldra fríggjara. Hevði stjúkmamma verið ill fyrr, tíggju ferðir verri var hon nú. Hon hýsti stjúkdótturini úti nógvar nætur upp í slag.

Ein dagin var hin gamla so reint óð, at hon fór til eina aðra gandakelling og bað hana hjálpa sær við at bryggja ein gandadrykk. Tær tóku okkurt av øllum djórum, ið tær vistu, settust at blanda saman og kóka og lögdu so gand í.

Síðan beyð hin gamla báðum döturunum at fara at mala korn. Tá ið tær eru lidnar, spyr kellingin stjúkdótturina, um hon er ikki tyst, og gevur henni at drekka. Gentan túsar so upp við tað sama, at eingin barsilkona er so tjúkk.

Um kvöldið kemur drongurinn, fríggjari hennara; men hon torir ekki at koma fyrri eyguni á honum og krógvar seg burt.

Hann spyr eftir henni, um hon er ekki heima. Jú, heima er hon, sigur hin gamla; men hon vil ekki koma fyrri eyguni á honum.

„Hvat bagir henni?“ spyr hann.

Henni man baga so nógv, sigur hin gamla: hon skal fara eftir henni, men honum mann ekki lítast væl á hana, tá ið hann fær at síggja hana. Nú ið gentan kemur, verður hann so illa til sinns, at tað kemur til einkis millum teirra við tað sama. Um kvöldið verður hon útihýst av kellingini.

Sum hon gongur og melur og kemur at einari á um miðja nátt, føðir hon eitt bøllut og svart, sum líkist hvørki fólki ella djóri. Hetta fer rullandi og rópar: „Ræðst ekki, mamma!“

„Jesus náði meg, sum hetta er undarligt,“ rópar hon.

„Ja, Undarliga hevur tú kallað meg, og Undarligi skal eg eita,“ svarar hetta.

So fer tað burtur á skóg til at drepa bjarnir og flettir bjarnahúðirnar til mommu sína at hava uttan um seg til verju. Tað fær so nógvur húðir, at tað fær gjørt eina smáttu av teimum til mommu sína at liggja inni undir. Altíð liggur hetta burturi og er ímillum bjarnirnar at drepa; tað er nú stríðið hjá tí.

Nú ber so til, at gandakellingin hevur fingið hin áðurnevnda unga mannin at fríggja til sína dóttur. Ein dagin sum hann skal fara hagar at fríggja, eru so nógvur bjarnir á veginum fyrri honum, at hann sleppur ongan veg. Í miðjum bjarnaflokkinum stríðist Undarligi.

Maðurin sær, at hetta er so raskt móti bjørnunum, og biður tað vælsignað vera at hjálpa sær. Hetta svarar, at tað hjálpir honum ekki, uttan hann vil eiga mommu sína.

„Hvussu er hon vordin?“ spyr maðurin.

„Tvey so ljót sum eg,“ svarar Undarligi.

Nei, so troystar hann sær ekki á nakran hátt at hava hana, men biður tó lata seg síggja hana.

Nei, sigur Undarligi, hann fær ekki at síggja hana fyrr enn í kirkjuni.

So illa er maðurin staddur, at hann noyðist at gera eið, at hann skal giftast við henni, og sleppur so vegin fram.

Ein annan dag, sum hann gongur sama veg, rakar hann aftur við

Undarliga og biður lata seg síggja mommu hansara; men Undarligi sigur tvört nei.

Brúdleypsdagurinn er fyrri hond, og brúðgómurinn situr og stúrir. Hann skal fara fyrri í kirkjuna – so hefur Undarligi skipað fyrri; brúðurinn skal koma aftaná. Sum brúðgómurinn situr í kirkjunni og bíðar, heyrir hann skrambul í forkirkjunni. Tað er brúðurinn, ið kemur, og Undarligi rullar framman fyrri hana. Hon er klædd í bjarnahúðir uttan yvir brúðarklæðini. Tá ið hon er komin upp í stólin, letur Undarligi av henni, ein bjálvan fyrri og annan eftir, og nú kennist brúðgómurinn við hana: hetta er hin fyrra gentan, ið hann hefur fríggjað til.

Tá ið tey koma úr aftur kirkjunni, er borðreitt. Stjúkmóðurinn og dóttirin eru báðar bodnar í brúdleypið; Undarligi situr undir liðini á mommu sínari beint yvir av teimum.

Meðan Undarligi situr og etur, kveitir hann so títt yvir á stjúkmommu sína, og endin er tann, at hann loypur upp tvørtur um borðið, tekur í herðarnar á henni, fettir hana aftur á, so hon dettur á gólvið, skræðir bróstið upp á henni, rívur hjartað út úr, drekkur blóðið og etur hjartað. Nú stendur hann umskapaður til ein so frálíka vakran drong og sigur brúðgómimum frá, hvussu stjúkmamma hefur farið við mommunni.

Hin gamla og dóttirin vórðu báðar brendar; men hjúnini og Undarligi livdu lukkuliga alla teirra ævi.

Fyrsti partur av ævintýrinum er um mamma Undarliga, og hvussu hennara ónda stjúkmóðir fer við henni. Í øðrum parti er Undarligi tann gerandi. Hendingarnar fara fram úti í villini umhvørvi, og frásøgnin er huld í symbolum. Mótstandarin hjá Undarliga er nú biðilin hjá gentunum, ið vit hitta aftur her. Í seinasta parti eru vit aftur heima við hús. Nú er Undarligi høvudsmaður í eini øgiligari uppgerð við tann misjavna og harðskap, ið sagt er frá frammanundan.

Ein kona doyir frá dóttur síni, og pápin giftir seg upp aftur við eini gandakelling. Tey fáa eina dóttur. Kellingin er góð við sína egnu dóttur, men ikki við stjúkdótturina, og sagt verður frá øllum tí illa, hon ger gentuni, og fylgjunum av tí. Heldur enn at linkast økist ágangurinn á gentuna við tíðini. Tá hon er giftingarfør og fær biðil, verður stjúkmóðirin so harðlig móti henni, at hon avskeplast kropsliga og kann ikki vísa seg fyrri fólki. Stjúkmóðirin er gandakelling, og í góðum ævintýrstíli (kvantifisering) fær hon eina aðra gandakelling at hjálpa sær at bryggja ein gandalóg, ið hon

lokkar stjúkdótturina at drekka við úrslitinum, at „gentan túsar so upp, at eingin barsilskona er so tjúkk.“ Tá biðilin sær hana so vorðna, ger hann tað til einkis millum tey og rýmir. Um kvöldið verður gentan útkoyrd.

Hetta er bersøgin frásøgn um eitt avlagað húski. Tey eru fyra fólk í húsi, men vit hoyra bara um stjúkdótturina og stjúkmóðurina. Pápin er har, men hann er fjarur og hvørur síðan heilt burtur úr søguni. Soleiðis er í flestu ævintýrum um stjúkmóður.

Hálvsystirin – kellingardóttirin – er eisini kám, men hevur ein týðandi lut í frásøgnini. Genturnar, kellingardóttirin, sum í nøkrum ævintýrum hevur eina samsystur, og mansdóttirin umboða mótsetningarnar av siðbundnari ímyndan um, hvussu gentur eiga at vera av lyndi og í atburði. Onnur teirra ger altíð alt rætt, og hin altíð alt skeivt. Í okkara søgu um Undarliga verður tó lítið ítøkiligt sagt um atburð teirra, rættan og skeivan. Um kellingardótturina fáa vit bert at vita, at mamman heldur nógv av henni. Einaferð frætta vit, at biðilin er á veg at vitja hana, men hon ger einki, sigur einki og kemur ikki fram á pallin við egnum persónleika.

Tigir okkara søga um hesar fyrimyndir, eru fleiri onnur stjúkmóðurævintýr, ið meira nágreiniliga siga frá um dygdir og ódygdir við hesum báðum gentuleiklutum. Krákudóttir og Kalsdóttir er millum tey best kendu (JJ 19). Ein kona við eyknevninum Krákan eigur eina dóttur, hon er góð við, og eina stjúkdóttur, hon er ill við:

„Ein dagin setti hon báðar at spinna, fekk sínari dóttur silki, men fosturdótturini einki uttan høvda- og fótaull, og legði so við, at tann, sum tað slitnaði hjá fyrri, skuldi verða útkoyrd. Sum vituligt, slitnaði tað fyrri hjá Kalsdóttur, og við tað sama koyrði Krákan hana út.

Hon tók at ganga og kom til eina kúgv, sum stóð við biði á hornunum. Kúgvinn bað hana mjólka sær og drekka av mjólkini so mikið, sum hon vildi, og hon so gjørði.

„Alt gangi tær væl og einki illa; gull og silvur rapi fyri fótunum á tær, hvørt spor, tú stígur!“ segði kúgvinn við hana.

Hon gekk longur fram og kom til eina ær, sum bað hana hjálpa sær at lemba. Hon so gjørði, og ærin bað gott fyri henni, líka sum kúgvinn. So kom hon til ein mann, sum hevði so sítt skegg, at tað stóð niður á knøini á honum. Hann bað hana raka sær; hon so gjørði, og maðurin bað gott fyri henni sum kúgvinn og ærin.

Hon gekk vegin fram og kom til ein harragarð; har fekk hon tænastru

og varð so sett til at sópa túnið. Tá hon hevði tænt eina tíð og vildi sleppa haðani, vórðu tey skríni sett fram fyri hana til at velja ímillum sum løn: annað skínandi bjart, annað svart. Hon tók tað svarta, tí tað var nóg gott fyri hana, helt hon og fór heim aftur til krákuna.

Tá ið hon kom heim við skrínum og opnaði tað, lógu triggir kjólar niðri í: hin fyrsti skein sum stjørnurnar, annar sum mánin og triði sum sólin. Stjúkmamman og dóttir hennara vóru tá um at rivna av illsinni.“

Henda stjúkdóttirin hevur allar tær dygdir, ein genta eigur at hava. Hon er lýðin, tigandi, røsk, fús, dugandi, lítillátin og empatisk. Fyri hetta fær hon væl uppiborna løn í tí svarta skrínum. Hon hevur ein eginleika afturat. Søgan endar við, at prinsurin velur hana at giftast við, tí hon er vakrast av øllum ungum gentum í kongaríkinum. Í ævintýrum er hetta sjálvsagt, tí persónarnir verða lýstir við útsjónd, ið samsvarar við teirra innaru eginleikar.

Hálvsystirin, Krákudóttir, roynir eisini at tekkjast prinsinum. Hon snýtir seg til plássíð sum komandi brúður, ið hon ikki eigur rætt til, tí hon hevur ikki teir eginleikar, ið samsvara gentufyrimyndini. Av tí grund er hon heldur ikki vøkur av útsjónd.

Tá Kalsdóttir kom aftur við tí svarta skrínum, fór Krákudóttir sama veg, ið hin hevði verið, men gjørði alt skeivt. Hon sýtti at mjólka kúnni og svaraði henni, at hon fór ikki at spilla sínar reinu fingrar upp á skitnu reyv hennara. Kúgvín bað henni illbøn: „Alt gangi tær illa og einki væl. Ormar og paddur skriðu fyrí fótunum á tær, hvørt spor tú stígur!“ Hon sýtti eisini at hjálpa ærini at lemja og at raka tí gamla manninum. Arbeiðið á harragarðinum gjørði hon óvandaliga og var har stutt, men í løn valdi hon hitt gylta skrínið. Tá hon so læt tað upp heima, skriðu ormar og paddur úr tí upp á hana og mammuna. Frásøgnin um Krákudóttir staðfestir gentufyrimyndina við sínum mótsetningi. Krákudóttir er grømm, ólýðin, næsvís, löt, ófús, óvandalig, stórlátin og kennir ikki empati og fær uppiborna løn úr tí gylta skrínum.

Í øllum stjúkmóðurævintýrum gongst kalsdøtrunum væl og kelingardøtrunum illa. Allar tær kendu stjúkdøturnar eru fittar, smædnar, lítillættnar og vakrar. Men tær eru eisini málsøknar og vísa áræði, tá tað krevst. Kalsdóttir sníkir seg ósædda í kirkju. Har vísir hon seg fyrí kirkjufólkinum í teimum vøkrum kjólunum, hon fann í skrínum, ið skinu sum stjørnurnar, mánin og sólin. Kjólarnir umboða teir sonnu innaru eginleikarnar hjá gentuni, ið lýsa, nú hon er komin millum fólk og ikki verður hildin niðri,

happað og háðað av stjúkmóðurini og stjúksystrini. Symbolikkurin er týðuligur: Í fyrsta kjólanum er glæman um hana sum stjørnurnar á himli, sum lýsa ið náttarmyrkrinum. Næsti kjólin umboðar hennara kvinnuligu dygdir. Í honum skínur hon sum mánin, ið umboðar gróður, lív, tíð og ta ævigu skiftandi gongd í lívi og tilveru. Í seinasta kjólanum skínur hon sum sólin, ið er sjálv keldan til ljós, hita og lív. Sólstrálurnar bera himmalskt ella andaligt árin á jørðina at taka ímóti. Hetta er hin kvinnuligi frumluturin.

Mamma Undarliga vegar sína gøtu á annan hátt enn Krákudóttir og aðrar lagnusystrar hennara, men úrslitið verður í endanum hitta sama, at hon fær sín drong. Hann er ikki ein stásiligur prinsur, býr ikki á einum glæsiligum slotti og gerst ikki kongur, men hann er vakur, sum eingin annar, hann er hennara, og hann er hin einasti, hon vil hava.

Hon fær onga hjálp á leiðini sum Kalsdóttir, ið fær kjólarnar aftur fyri trúgva tænastru, ráð um at brúka teir frá tí hvítklædda manninum, ið kanska umboðar pápa hennara og oman á alt, hennara útvaldi kemur at leita eftir henni. Hetta sama hendir teimum Snjóhvítu og Tørnarósu. Hin fyrra er deyð, og hin seinna hevur sovið í hundrað ár, tá prinsurin finnur tær og vekir tær til lívs við sínum kossi. So ómakaleyst gongst ikki hjá mammu Undarliga, men hon hevur ein eginleika, ið Kalsdóttir og aðrar stjúkdøtur í ævintýrum ikki hava. Hon hevur dirvi, víkir ikki fyri stjúkmóðurini, men heldur ímóti.

Sum ágangurin frá stjúkmóðurini harðnar, veksur vreiðin, treiskni og mótstøðan í henni, so hon „túsar so upp við tað sama, at eingin barsilskona er so tjúkk“. Sinnalag og innari eginleikar verða í ævintýrunum lýstir við útsjónd og ytri eyðkennum. Prísurin fyri at ala ta miklu vreiði er, at gentan missir síni kvinnuligu eyðkenni. Samanberingin við eina barsilskonu bendir biðlinum á, at genta hansara enntá hevur „skikkað sær illa“. Hann vil ikki longur kennast við hana, og stjúkmóðirin nýtir høvið at steingja hana úti úr menniskjans heimi at liva einsamalla í villari náttúru.

Her í einseminum føðir hon Undarliga. Mamman víkir nú úr fásøgnini, og Undarligi verður hin gerandi. Hvør er hann? Ella hvat er hann? Svárið finna vit í frásøgnini um bjarnirnar, ið Undarligi heldur til ímillum og berjist við.

Bjørnin umboðar fyrimyndarligar eginleikar hjá báðum kynum og er væl valt symbol í hesum serstaka ævintýri. Bjørn er størsta og sterkasta rovdýr í okkara parti av heiminum. Hon hevur velduga megi og kann, tá hon er svong og kennir seg sperða, loypa á bæði fólk og fæ. Í summum kvæðum

er bardagi við bjarnir manndómsprógv hjá einum ungum kapp. Tá ið tað krevst, umboðar bjørnin soleiðis maskulina megi. Undir vanligum umstøðum, tá einki leikar á, vil hon helst vera í friði og fyri seg sjálva, rýmir undan fólki og livir av berjum. Um heystið leitar hon sær tryggja vetrarvist helst undir jørð og legst í dvala við nýløgdu hvølpum sínum og kemur ikki fram aftur fyrr enn móti vári. Tá eru ungarnir nóg tilkomnir at fylgja henni. Soleiðis umboðar hon eisini fyrimyndarligar kvinnuligar eginleikar.

Erika Katrina Johannesen nýtir báðar hesar symbolsku týðningarnar. Undarligi iðkar sína manndómsmegi í støðugum bardaga við og millum bjarnirnar. Samstundis byggir hann sær og móður síni skjól og heim av bjarnahúðum. Tað er áhugavert í hesum sambandi, at bjørn er kvennkynsorð á føroyskum, men kallkynsorð á norrønum og hinum norðurlandamálunum, har bjarnir jú liva, og fólk av góðum grundum ræðast tær. Føroyingar hava ongar ringar royndir havt av bjarnum og hava tessvegna kunnað hugsað eisini um tann atburð hennara, ið kann eyðkennast við kvinnuligum symbolmáli.

Undarligi kemur ikki uttanífrá. Mamman føðir hann, men hon hevur ikki verið saman við manni. Undarligi er bara hennara og tí fult og heilt ein partur av henni. Eftirsum tey eru eitt, kann søgan ikki skiljast á annan hátt, enn at hann er eksternaliserað frásøgn um hennara megi.

Ein avgerandi munur er millum mammu Undarliga og aðrar stjúkdøtur. Hon er einsamøll, har aðrar hava onkran at hjálpa sær. Kalsdóttir og systirin í Teimum sjeý svananum fáa báðar hjálp og stuðul frá pápa sínum ella einari faðirmynd, og báðar varðveita sín gentuliga samleika, ið hvussu hart leikar á. Mamma Undarliga hevur ongan at hjálpa sær. Hon er fullkomiliga einsamøll, og alt, ið skal gerast, er tað bara hon sjálv, ið kann gera. Eftir siðbundnari hugsan er tað ikki natúrligt hjá eini kvinnu at vera so kropsliga sterk, at hava slíkt áræði og liva sum eitt vilt dýr. Tað er fyri menn. Teir kunna gera tað, og teir skula kunna gera tað. Tað krevst av teimum.

Av tí at gentan bert hevur seg sjálva at líta á, er neyðugt hjá henni at kvetta við alla vanahugsan um kynsbundnan atburð. Hon finnur neyðugu megina í sær sjálvari til at koma burtur úr neyðstøðuni og føðir Undarliga. Hon avskeplast og túsnað upp, ikki einans av sjálvari tí longu og harðligu viðferðini frá stjúkmóðurini, men mest av vreiðini, sum veksur innan í henni, kanska eisini inn á pápan, ið fyrst dregur hetta ræðuliga menniskjað inn í húsið og síðani svikur hana og ikki stendur henni við lið.

Í mongum ævintýri er endin ógvisligur, men ongastaðni er hann verri enn hitt blóðuga og kannibalistiska drápið við brúdleypsborðið í Undarliga:

„Meðan Undarligi situr og etur, kveitir hann so títt yvir á stjúkmommu sína, og endin er tann, at hann loypur upp tvørtur um borðið, tekur í herðarnar á henni, fettir hana aftur á, so hon dettur á gólvið, skræðir bróstið upp á henni, rívr hjartað út úr, drekkur blóðið og etur hjartað.“

Hetta er nóg illa mansleikur og als ikki gentuleikur. Í øðrum ævintýrum verður hult í frásøgnini, hvør úttinnir tær øgiligu revsingarnar í endanum á ævintýrunum. Vanliga við tolsøgn: „Síðan vórðu teir allir brendir á báli,“ ljóðar endin í einum ævintýri (JJ 39) og „...Krákudóttir og mamman vórðu báðar brendar á báli,“ í einum øðrum (JJ 19). Erika Katrina vil ikki hylja nakað, men ov nógv forðingar eru fyri, at hon kann lata gentuna í søguni bera seg so at móti stjúkmóðurini. Hon kann ikki gera tað móti sínum áhoyrarum. Ikki móti børnunum, ið halda við mammu Undarliga. Heldur ikki móti sínum vaksnu áhoyrarum, ið ikki høvdu kunnað góðtikið, at ein genta ber seg soleiðis at, minst av øllum ein, ið skal samsvara fyrimyndini um gentur. Hvussu skal hon kunna liva lukkuliga eftir tað?

Men tað, sum ein genta ikki kann gera, tað kann Undarligi, tí hann er hvørki fólk ella djór. Hartil er hann av kallkyni. Tí kunna áhoyrararnir góðtaka villskapin.

Jóhan Hendrik Matras á Kirkju hevur eisini sagt søguna um Undarliga fyri Jákupi Jakobsen. Tráðurin í høvuðshendingunum fylgist hjá báðum frásøgufólkunum, men har eru áhugaverdir munir, ið vísa, at hesi bæði frásøgufólkini hava heilt hvør sína uppfatan av søguni og serliga av Undarliga. Hjá Jóhan Hendriki giftist gentan við biðlinum og verður við barn við manni sínum. Tá koyrir stjúkmóðirin hana út og sigur, „...at hatta barnið, hon gekk við, skuldi ongum líkjast, hvørku dýri ella fugli ella fiski, men hava nakað av øllum.“

Í báðum frásagnunum føða genturnar nú Undarliga. Tað brotið ljóðar soleiðis hjá Jóhan Hendriki:

„So hon at ganga – kom at eini stórari á – kundi ikki sleppa tvørturum – gekk oman og niðan. Átti barnið við áanna. „Á Jesus náði meg, sum hetta er undarligt,“ sigur hon. „Ja, Undarligi hevur tú kallað meg, og Undarligi skal eg eita,“ svarar hetta.“

So flýgur hetta dreingjabarn upp í luftina – sigur við hana – bað hana rópa seg, tá ið hon var í neyð – so skuldi hann koma.

Hon í tænastu har og har – vánaliga gekk henni – tá ið henni vantaði

okkurt, rópti hon Undarlíga. Undarlígi kom flúgvandi til og frá – mest fleyg hann.“

Í søguni hjá Jóhan Hendriki eru ongar bjarnir, og eftirsum gentan í hansara søgu giftist við biðlinum, kemur hann ikki aftur í søguna. Hjá Jóhan Hendriki hendir tað, at ein prinsur ein dagin villist í toku. Undarlígi lovar at vísa honum veg, men bert um hann vil giftast við mammu síni. Tað lovar hann.

So giftist mamma Undarlíga. Hjá Eriku Katrinu við biðlinum og hjá Jóhan Hendriki við tí vilsta prinsinum.

Hin dramatiska endan sigur Jóhan Hendrik heldur óskilliga soleiðis:

„Undarlígi sat hjá mammu síni, við aðra lið á henni, og tá bar so til, at stjúkmamma og dóttir hennara sótu beint árika tey hinumegini borðið. Meðni Undarlígi etur, situr hann so títt og kveitir yvir um til stjúkammu sína, og endin er, at hann loypur upp, tvørtur um borðið, tekur í herðarnar á henni, fettur hana afturá, so hon dettur á gólvið – rívur bróstið upp á henni – tekur hjartað út og etur – drekkur hjartablóðið. Tá umskaptist hann til ein so deiligan drong og fortaldi prinsinum, hvussu tey høvdu gjørt við mammu sína og um heksariíð móti honum. Prinsurin beyð, at bæði skuldu brennast, mamma og dóttur. So bleiv mamma Undarlíga drotning, og hann bleiv prinsur. Livdu lukkuliga.“

Hvørjir eru nú munirnir hjá hesum báðum frásøgufólkunum?

Hjá Jóhan Hendriki er Undarlígi hin gátuføri hjálparin (donor), ið vit kenna úr ævintýrum um dreingir, ið finna, bjarga og at enda giftast við eini burturfluttari prinsessu og verða kongar eftir pápa hennara. Gátuføru hjálpararnir, ið gera alt fyri drongin, verða lýstir í nógvum ymiskum líki, ofta djóralíki sum hundur í JJ 35 og JJ 42, grátt esil í JJ 41 og síl í JJ 18, men eisini í øðrum líki sum eitt nú risi í JJ 38, illimaður í JJ 25 ella bert ein ókendur maður í JJ 16, JJ 28 og JJ 37. Hjálpararnir umboða ofta mansliga styrki, snildleika, gerðamegi, vit og gátuføran kunnleika, eginleikar, ið krevjast til at útinna brøgd og óvanligar gerðir.

Ein metaforur er ein máslig myndgerð, ið sigur frá onkrum ítøkiligum við kendari samanbering. At ein seymur hevur høvd, er ein so vanligur metaforur, at eingin hugsar um hann sum tað. Aðrir kendir metaforar eru heiti á ymiskum skapum í berginum eitt nú nøs, eyga, enni, skortur, bein og brúgv, ið minna um kropspartar, ið øll sjálvsagt kenna. Í ævintýrunum

eru hestur, hundur, esil, risi og síl metaforiskar lýsingar av ynskiligum mannligum eginleikum sum styrki (hesturin), skjótleika (hestur, hundur), treiskni (esil), trúfesti, styrki, óvanligum evnum (gandur) (risi) og duldari vitan (síl).

Bengt Holbek leggur dent á tað ítøkiliga við metaforinum sum málmynd, og at tey, ið gera metaforiskar myndir í munnbornum skaldskapi, eru medvitin um sammetingarnar: „Eftir okkara hugsan eru metaforar litríkar og virknar orðingar um slíkt, ið esini kundi verið sagt beinleiðis í nýtum orðum. Metaforar skula styrkja boðskapin, hylja hann eitt sindur, so eingin verður stoyttur, ella teir eru spæl við orðum – ongi spøl eru betur umtókt í siðbundnum samfeløgum enn spøl við orðum. Hinvegin er eingin ivi um, at merkingin undir metaforunum altíð er medvitin og til staðar“ (1987:409).

Eftir hesum at døma veit Jóhan Hendrik Matras, hvat hann vil, tá hann velur ein metafor fyri avkomið hjá gentuni. Undarligi líkist hvørki dýri ella fugli ella fiski, men skal hava nakað av øllum, letur hann stjúkmóðurina siga. Hetta eru vanligar metaforiskar samanberingar í føroyskum talumáli, ið øll kenna og eru von at hoyra og siga. At fólk líkist ongum sipar bæði til útsjónd, sinnalag og verumáta: Tað líkist ongum, sum hatta sær út, ella: Tað líkist ongum, sum hatta ber seg at. Eins væl kann sigast um eitt fólk, at tað líkist hvørki fugli ella fiski, tá vit vilja bera fram negativar metingar um útsjónd. Seinasta samanberingin hjá Jóhan Hendriki kunna vit eisini hoyra sagda:..hatta ber seg at sum eitt kriátúr (dýr), og tá verður sipað til óhóskandi atburð og verumáta.

Undarligi hevur sostatt hjá Jóhan Hendriki óvanlig evni við at hava nakað av fugli, fiski og djóri. Millum annað dugir hann at flúgva. Jóhan Hendrik nevni, at Undarligi flýgur til og frá, tá mamman kallar á hann, men tað er mest sum eitt innskot, sum einki hevur við søguna at gera. Hetta er sjáldsamt, tí í ævintýrum um dreingir eru søgupartarnir við hjálparunum teir longstu, mest spennandi, mest undirhaldandi og mest fantasieggjandi. Hesir partarnir gera í roynd og veru ævintýrini til ævintýr. Hví er so ongin slíkur partur í ævintýrinum hjá Jóhan Hendriki?

Grundin er, at Undarligi er ikki eitt ævintýr um ein drong við hjálpara, ið leitar eftir tí burturfluttu prinsessuni. Tað er um eina gentu, ið stríðist við óndu stjúkmóður sína, og gentur í ævintýrum av hesum slag hava ikki gátuførar hjálparar. Kalsdóttir (JJ 19) (Øskufía), Snjóhvíta, Tornarósa, gentan við teimum sjei brøðrunum, ið stjúkmóðirin gandaði til svanir (JJ 44), Vakurleikin, ið giftist við beistinum (JJ 48), gentan, ið datt í brunnin

(JJ 19), Vetilskona (JJ 47), Giljanna (JJ 2) og margar aðrar loysa sínar trupulleikar sjálfvar og einsamallar uttan gátufórar hjálparar at greiða sær gøtunar, bert við onkrum góðum ráðum á vegnum, vanliga fingin á þúra ódramatiskan hátt.

Jóhan Hendrik Matras sigur sítt ævintýr, sum er tað eitt dreingjaævintýr, og vevur seg tí burtur av leið. Heilt vilstur er hann, tá hann í byrjanini letur stjúkdótturina verða við barn við manni sínum og eiga Undarliga, men í endanum ger hann til umskaptan kongason av Onglandi, ið fer aftur hagar í endanum á ævintýrinum. Eisini hetta dragið hoyrir til í ævintýrum um drongin og hjálparan. Her er ikki samanhangur í. Stjúkdóttirin kann ikki bæði eiga Undarliga við manninum, samstundis sum hann er kongasonur av Onglandi. Hóast mangt løgið og gátuført hendir í ævintýrum, so ongantíð hetta.

Í søguni hjá Eriku Katrinu er Undarligi ikki metaforur. Hon samanlíknar ikki sín Undarliga við nakað kent, tvørturímóti, sipar ikki til nakað, ið hann líkist, so einki er at samanlíkna við. Hon sigur einki um, hvussu hann sær út, uttan hann er svartur og bøllutur og dugir ikki at ganga. Hon sigur hetta um hann, og hann verður eisini annars nevndur í hvørkikyni. Hin vegin sigur hon, hvat hann ger:

„So fer tað burtur á skóg til at drepa bjarnir og flettir bjarnahúðirnar til mommu sína at hava uttan um seg til verju. Tað fær so nógvur húðir, at tað fær gjørt eina smáttu av teimum til mommu sína at liggja inni undir. Altíð liggur hetta burturi og er ímillum bjarnirnar at drepa; tað er nú stríðið hjá tí.“

Erika Katrina nýtir bjarnirnar sum symbol fyri tað, hon vil hava fram við Undarliga, og harvið verður hann sjálvur eitt symbol. Um symbol í ævintýrum sigur Bengt Holbek: „Symbol bera merkingar um kenstur heldur enn tankar. Lat okkum taka eitt dømi: tað kann kanska ikki vera heilt greitt, hvønn ella hvat úlvurin í søguni um Reyðhettu umboðar, men kenstunum ivast vit ikki í. Úlvurin er vandamikil og ræðandi. Tað er á tann hátt symbol í ævintýrum virka: tey vekja sterkar kenstur. Men kensturnar sipa til verur, tilburðir og fyribrigdi í veruleikans verð. Okkara uppgáva er at vísa á hesar tilsipingar“ (1987:409). (Mín týðing).

Sum í øðrum ævintýrum um gentur og óndar stjúkmøður er stjúkdóttirin eisini í Undarliga einsamøll í síni neyð. Í staðin fyri at tiga og tola, sum helst

væntað av eini gentu eftir siðbundnum hugsanarhátti, mutar hon ímóti og reagerar opið. Herviligi ágangurinn, henni er fyri, elvir so stóra vreiði í henni, at hon fær kropsligar fylgjur. Erika Katrina nýtir her ein metafor við ítøkiligari sammeting. Ikki tí gentan er við barn (hon hevur ikki verið saman við nørkum manni enn), men fyri at siga frá, at hennara atburður er líka so atfinningarverdur sum tann hjá eini ógiftari gentu, ið verður við barn. Tílíka gentu flættast ikki við, hon missir síni kvinnuligu eyðkenni, lýst við tí kropsliga metaforinum, og verður óverðug sum kvinna. Ein barnakona átti av røttum at umboðað hitt ítasta av kvinnuleika, men nettupp tí hon ikki er við barn, snúgvivendist myndburðurin. Hesa gentu vil biðilin einki hava við at gera, eingin annar heldur, og hon verður útistongd úr menniskjans heimi. Her úti nørst úr vreiðini og avmaktini tann gerðarmegi, sum gentuni krevst at vinna á illgerðarfólkunum á ein hátt, sum logikkurin í ævintýrunum krevur.

Tann harðliga og blóðuga fyribeiningin av stjúkmøðgunum í endanum á ævintýrinum fellur í lutin hjá kallinum Undarliga. Erika Katrina er heilt klár í symbolbrúkinum her. Undarligi kemur ikki uttanífrá. Hann kemur innan úr henni, hon fœðir hann, men er ikki gitin av manni. Hann er tí fult og heilt ein partur av henni og einki annað. Saman umboða tey eitt heilt fólk við fullbúnum mannligum – kropslig styrki og gerðarmegi – og kvinnuligum eginleikum – empatisk umsorgan og móðurkærleiki. Eitt heilt fólk, men eitt óvanligt fólk.

Í tráð við fatanina hjá Holbek av symbolum í munnligum skaldskapi vekir søgan um Undarliga, sum Erika Katrina í Lykkirshúsi sigur hana, hugmyndir ella dreymar um størri móguleikar og fríari ræsur hjá fólkum í tilveruni, um tey kunna vaksa upp undir umstøðum, ið geva øllum menniskjans íløgdu móguleikum høvi at koma fyri seg undir búning í uppvækstrinum óheft av siðbundnari vanahugsan. Prísurin hjá stjúkdótturini fyri ikki at góðtaka siðbundnar fyrimyndir um rættan atburð og eftirgevanndi sinnalag hjá eini gentu er høgur, men hon vinnur í endanum, hóast tær síður í sínum persónleika, hon sýtir at skúgva burtur, eru so grimar, sum Undarligi er lýstur. Hin hægsta prísinn rindar hálv systirin, kellingardóttirin, ið bara er fitt og viðeirilig, sum mamman vil hava hana, men sum aldrin verður annað enn ein viðfáningur av einum menniskja og til endan gongur til grundar saman við mammuni.

Erika Katrina er kvinna og sigur frá einum gentuævintýri. Við sínum symbolbrúki vil hon skapa medvit hjá sínum áhoyrarum um treytirnar í

kvinnulívum undir tyngjandi siðvenju og vanahugsan, men eisini vekja hugmyndir og dreymar um, hvat lívið kanska kundi verið.

Jóhan Hendrik Matras skilir einki petti av søguni. Bjarnirnar siga honum einki, so tær leggur hann burtur úr. Næstan. Hann sigur frá, at tá stjúkdóttirin kemur í kirkjuna, er hon klødd í bjarnahúðir, sum hon letur seg úr. Tá síggja øll, hvussu vøkur hon er. Tað var jú nettupp ikki meiningin við motivinum. Gentan og Undarligi eru ein persónur, og eingin kann lata seg úr helvtini av sær sjálvum. Hann hevur einans nakrar ítøkiligar og í samhangininum týðningarleysar metaforar um evnini hjá Undarliga, ið hesin ongantíð brúkar, tí hann hevur einki at brúka teir til.

Kongasonurin, ið tikin varð av sjótrøllakonginum

Ein kongadóttir verður góð við ein drong, ið pápi hennara ikki góðtekur. Hann leggur treytir á drongin, ið hann ikki kann lúka. Gentan lýkur tær fyri hann, men pápin vil kortini ikki góðtaka drongin og vil drepa hann. Nú rýmir gentan heimanífrá og tekur drongin við sær. Pápin leggur nýggjar forðingar fyri teimum á ferðini, men eisini teimum vinnur gentan á. Tá alt í einum rýmir drongurin frá henni og vil giftast við eini aðrari kongadóttur. Eisini hesum tvørleikum veit kongadóttirin tó ráð fyri, og umsíðir endar ævintýrið, sum tað eigur, við at tey ungu fáa hvørt annað.

Søgan um gentuna, ið rýmir undan pápa sínum, finst í fleiri føroyskum frábrigdum. Jákup Jakobsen hevur eina frásøgn hjá Elsebeth Malenu Jespersdatter í Porkeri sum høvuðstekst í Sagnum og ævintýrum. Hetta er hennara frásøgn:

Ein kongur var á sinni, sum hevði so ógvuliga loðið skegg.

Ein dagin, sum hann var úti at veiða djór, gjørdist hann so ræðuliga tystur. Hann kom fram at einum vatni, sum silvursteyp fleyt í, og vildi taka tað; men hvørja ferð hann rætti seg eftir tí, veik tað burturfrá. So legði hann seg fram á grúgvudrekk. Men tá ið hann skuldi reisa seg upp aftur, helt ein hond fast í skegg hansara. Hann bað sleppa sær. Nei, ikki uttan hann gav sær tað, ið skjólt var í ríki hansara, svaraði ein rødd úr vatninum. Lítið mundi vara í ríkinum, sum hann ikki visti um, helt kongurin og lovaði.

Vanlukkutíð! tá ið hann kom heim aftur, hevði drotningin átt barn, ein lítlan prins. Alt sum drongurin vaks, gjørdist kongurin tyngri í huga. Drongurin fregnaðist um orsakina, og pápin noyddist at siga frá; men sonurin bað hann ikki leggja lag í.

Ein dagin, sum drongurinn var úti at veiða djór, kom hann fram at einum vatni, har sum sjeý entur spældu aftur og fram. Hann gekk eitt sindur longur fram og kom at einum træ, sum sjeý klæðningar lógu undir. Sum hann hevði tikið ein upp, komu allar – sjeý gentur var tað tá – og hin yngsta bað hann lata seg fáa klæðningin aftur. Hann sýtti fyrst, men aðru ferð hon bað so bønliga, gav hann henni klæðini aftur.

Nú kom pápi sín, sjótrøllakongurinn, eftir honum, segði hon: hann hevði sent menn út at taka hann. Hon leggur honum ráð: hann skal bera seg so neyðarsliga at, detta og grumla í heilum, tá ið hann kemur til borgina hjá pápa hennara. Hann so ger.

Tað fyrsta ið hann er komin, leggur trøllkongurinn treyt á hann: hann skal gera eina borg, javnprúða og trøllkongsins egna, eftir einari nátt.

Seint á kvøldi, sum hann situr og veit sær eingi ráð, kemur ein fuglur flagsandi ímóti vindeyganum, sleppur inn og skapast um. Tá er tað gentan, ið hann tók klæðningin frá, yngsta dóttir sjótrøllakongsins. Hann kærir seg fyri henni, men hon biður hann leggja seg at sova og ikki gremja seg um arbeiðið. Um morgunin, tá ið trøllkongurinn kemur, stendur ein borg enn prýðiligari enn hansara egna. So var drongurinn sloppin tann dagin.

Trøllið leggur aðra treyt á hann: næsta dag skal hann kenna sær døturnar, hvør ið yngst er (sjeý vóru); ella verður hann dripin.

Um kvøldið kemur sama gentan aftur í fuglalíki og leggur dronginum ráð: tær skula allar standa fram við einum brósti, men ein geisa skal fara upp og niður eftir tinninginum á sær; tá má hann ansa eftir. Hann so gjørði, segði frá, hvør ið yngst var, og var nú sloppin aðra ferð.

Trøllkongurinn leggur triðju treytina á hann: hann skal gera einar stivlar, so skjótt sum eitt hólmsrá brennur.

Um kvøldið kemur gentan og sigur, at hetta er ómøguligt; bæði skulu rýma sín veg, hann fyri og hon aftaná. Hon spýtir eitt stórt spýtt í vindeygad, letur aftur og fer sín veg.

Um morgunin sendir trøllkongurinn ein tænara eftir dronginum; hann bangar á dyrnar og rópar. „Ja, eg skal,“ svarar innanfyri; men eingin kemur. Trøllkongurinn sjálvur avstað, brýtur dyrnar upp, sær ongan og veit nú, at drongurinn og gentan eru rýmd bæði. Hann sendir við tað sama fólk avstað eftir teimum.

Tá ið tey tvey síggja herin koma, skapar hon seg um til eina á, hann til eina brúgv og hestin til ein stein. Fólkini venda um, fara heim og siga seg einki hava funnið. Trøllkongurinn sjálvur av stað. Tá ið hon sær pápan,

skapar hon seg um til eina kirkju, hestinn til dekn og dronginn til klokku. Deknurnir stendur og ringir. Trölllið spyr dekninn, um hann hefur sæð nakað fólk fara henda vegin. Ja, hann hefur sæð drong og gentu á hesti. Hevði hann fingið tey, skuldi hann malið tey so smátt sum mjöl, segði trölllið og vendi aftur.

Drongurinn og gentan gingu vegin fram og komu til eitt annað slott. Hann vildi sleppa inn; men tó at hon bað hann ekki fara, fór hann kortinni og gloymdi hana tó so reint burtur.

Hon visti sær eingi ráð, skapaði seg um til eina lilju og gav seg til at standa í garðinum hjá einum einibúgva har í nánd. Einibúgvin sá liljuna, tók hana og setti hana í vindeyga sítt. Hvønn morgun ið hann vaknaði, var alt liðugt í húsinum, matgjørt og sópað; men einki hann sá.

So kemur ein fremmandur ferðandi; einibúgvin sigur honum frá hesum, og hin biður hann leggja seg í sly og ansa eftir, um hann ekki heyrir okkurt pjask um náttina. Einibúgvin so ger, fálmar (trilvar) innan um húsið, fær hendur á gentuna, og hon fær tó ekki skapað seg um aftur.

Ein dagin verður hon varug við, at fólk hava so nógv sták á slottinum og spyr einibúgvann um hetta. Ein prinsur er komin, ið skal giftast við einari kongadótturini, sigur einibúgvin.

Gentan fer í kongsgarðin, inn í køkina og biður sleppa sær at baka eina køku. Tá ið hon hefur bakað, fer hon inn í brúdleypsstovuna. Prinsurinn situr ovastur við borðið, og brúðurin hjá honum.

Hin fremmanda leggur køkuna fyri hann. Við tann fyrsta bitan, ið hann sker, fer ein antarsteggi útúr og eftir borðinum; ontin rennur aftaná og rópar: „*Gør du ikke med mig, som Filippus gjorde med Helene!*“ Prinsurinn sló hendurnar saman og var uttandura alt í einum.

Gentan stóð við hestinum fyri honum; hann fór beinanvegin til pápa sín við henni, og har giftust bæði.

Gentan og drongurinn hittast, gerast góð og eru síðan par. Men ekki á nakran hátt á jøvnum føti. Tey eru sum speglingar av hvørjum øðrum. Alt, ið hann ekki klárar, klárar hon. Og alt, ið hon klárar, klárar hann ekki. Heldur enn ein hjálp er drongurinn eitt haft um beinini á gentuni. Samstundis er hann eisini grundin til, at hon rýmir.

Hetta stendst ekki bert av, at tey eru hvør sítt fólk, men hvør sítt kyn. Elsebeth Malena Jespersdatter setir mótsetningin millum kynini klárt upp

og letur ongan iva vera um innihaldið í honum við teimum symbolunum, hon nýtir, og tilburðunum, hon sigur frá.

At síggja til er pápi drongin eitt rætt mannfólk við tign, mátti og megi: ein kongur við lodnum skeggi, ið veiðir djór úti í skóginum. Men bráðliga verður hann so ræðuliga tystur, og í næstu løtu liggur hann fram eftir rommum á jørðini og rættir seg eftir einum silvursteyppi, ið flýtur í einum vatni. Burtur eru mátttur og megi, og hann sleppur ikki aftur á føtur, tí ein hond úr vatninum heldur í skegginum, mansins prýði. Við tostanum konfronterar Elsebeth Malena hansara maskulinitet við síður av honum, ið er huldar undir skegginum. Vatn er eitt kvinnusymbol. Tað er treyt undir øllum livandi og sipar til gróður og vøkstur, kærleika, erotikk og nýtt lív. Móti hesum muna hvørki kongalig tign ella mannlig megi. Tá ein hond kemur upp úr vatninum og tekur í sjálvt mandómsmerkið, hitt lodna skeggið, er kongur fastur og liggur har fram á grúgvudrekk, frátikin alla mannliga tign og megi.

Grundin til, at okkara drongur fer heimanífrá, hevur samband við henda tilburðin, at kongur noyðist at lova burtur tað, sum er skjólt í ríkinum, men hvat ítøkiliga fer fram, letur Elsebeth Malena hvørjum árhoyrara høvi at tulka, sum sær hóvar. Vert er her at geva sær far um líkleikan millum lagnuna hjá faðir og syni. Báðir fara út at veiða djór, báðir mæta eini kvinnu í vatni, báðir verða „fastir“, og hjá hvørgum verður lívið hitt sama aftur.

Tær sjei spælandi enturnar í vatninum ímynda sjei gentur. At brúka orðið ont fyri dunnu er heilt tilvitað, tí sum Kirsten Brix eisini ger vart við, entur rímar upp á gentur (1992:197). Hetta er fyrsti fundur millum tey ungu, og drongurin vísir fyri einastu ferð gerðarmegi og tekur klædningin hjá tí yngstu gentuni, sum hann sýtir fyri at lata henni aftur, uttan hon má biðja hann so bønliga.

Ein erotiskt lødd mynd sum hendan av naknum spælandi gentum í vatninum og dronginum, ið tekur klædningin, sigur ikki bara frá einum heitum ástarfundi millum tey ungu. Í hesum og øðrum skyldum munnligum søgum sipar hugtakið hamur til lyndiseyðkenni og sálareginleikar meira enn reint kropsligar eginleikar. Í fornari heimshugsan merkti hamskifti broyting í lyndi og atburði. Menn kundu hamskiftast í dýralíki. Ofta í líki av úlvi, tí hetta villdýrið varð hildið at umboða frumlig eyðkenni í mannligum lyndi. Í Vetil kongasoni (JJ 47) mæta vit einum harðligum manni, ið fer illa við konu og børnum, men sum eisini vísir eymari síður saman við konuni, og sum ivaleyst gera, at hon hóast alt er góð við hann. Hetta verður lýst

við at lýsa Vetil sum úlv um dagin og sum fólk um náttina. Hugsanin um hamleyparar, ið teir vórðu kallaðir í norrønu mentanini, liggur heilt tætt upp at tulatingini av myndaligum umskapingum í ævintýrunum, so sum at ein risi kann verða tulkaður sum klovningurin av einum pápa.

Á líknandi hátt kann frásøgnin um genturnar og enturnar fatast sum eitt slag av kvinnuligum hamskifti. Enturnar umboða frumligar kvinnuligar lyndiseginleikar, ið koma til sjóndar, tá genturnar fara úr haminum (klædninginum). Dunna er sáttligur og heimligur fuglur, ið livir sosialt og friðsælt í flokki. Sum ofta hjá fuglum liva bøga og steggi saman í lívlongum parlagi. Dunnubøgan er ein rættilig ungamma. Hon reiðrast tætt við har, hon livir, verpur nógv egg, sum hon megnar at bøla og er miðdepilin í dunnuhlinum, svimjandi við ungflokkinum eftir sær og steggjanum í nánd. Antarmyndin kann rúma vónir og ambítiónir um gott kvinnulív í einum siðbundnum umhvørvi.

Hetta minnir um søgnina um kópakonuna. Hon sigur, at kópar eru fólk, ið trettandu nátt fara úr haminum og upp á helluna at dansa. Ein bóndasonur tekur hamin hjá tí vakrastu gentuni í dansinum og vil ikki lata henni hann aftur, og hon noyðist at fylgja honum heim og verður kona hansara. Í frábrigðinum hjá Reginu norði í Húsi í Kunoy letur hon hamirnar hjá gentunum vera nettupp kópahamir.

Munurin millum søgnina um kópakonuna og ævinýrið um dóttur sjótrøllakongin er, at søgnin er um ein mann, ið ger seg inn á eina gentu og noyðir hana við makt at giftast við sær, føða sær børn og halda hús fyri seg. Gentan í ævintýrinum verður góð við drongin, og hann við hana. Í samskiftinum teirra millum um klædningin (hamin) hendir nakað við báðum. Kongadóttirin, ið er ein vaksin ung genta, hevur higartil livað vard heima hjá pápanum, men broytist av at mæta dronginum. Hon verður góð við hann, og frá hesi løtu hugsar hon bert um hann. Hon hevur vilja til at forsaka foreldur og barnaheim og alt annað higartil kent bert fyri samveruna við drongin.

Hann verður eisini hugtikin av henni, fer aftan á henni, men broytist ikki sálarliga, tí hann er ikki nóg vaksin og búgvín. Harav standast trupulleikar hennara. Mótsetningurin í innganginum er hin sami sum millum gentuna og drongin í høvuðspartinum av ævintýrinum. Gentan vil hava, at hann skal vera drongur hennara, men hann tykist ikki at hava nakra ímyndan um, at samveran við gentuna er meira enn stundin, hon varir. Heldur ikki pápi hansara við tí lodna skegginum tykist at hava djypri tankar um samlív.

Tað kemur eitt nú óvart á hann, at drotningin er við barn. Menn hava loðið skegg, veiða djór og njóta erotikk. Hjá kvinnum umfatar erotikkurin eisini børn og familjulív. Tá drongurin ikki tímir meira, gloymir hann gentuna og fer sín veg.

Sjótrøllakongurin ivast stórliga í, um drongurin, ið dóttirin nú hefur funnið, er hin rætti. Tí kemur hann eftir honum at taka hann. Hvussu hann veit, hvat er farið fram við dunnuhylin, hoyrir til teir smálutirnar, ið ikki er neyðugt at siga frá í ævintýrstílinum.

Gentan hefur ongan móguleika at vinna á pápanum við makt. Tað er hansara vápn og hansara máti. Men hon hefur eisini sín máta, ið hann ikki dugir so væl. Ímóti hansara makt setir hon sínar snildir.

Hetta er høvuðstema í øllum dreingjaævintýrum, mótsetningurin millum faðir og dóttur. Hann kann lýsast við fleiri ørum av hugtøkum, ið lýsa ymisk aspekt av viðurskiftunum millum partarnar. Mest eyðsýndur er mótsetningurin foreldur – barn. Pápin er av natúrligum grundum sterkari enn dóttirin, ið eigur at sýna honum virðing og laga seg eftir hansara vilja. Mótsetningurin millum kynini og mótsetningurin í aldri eru onnur týðandi aspekt. Enn eitt aspekt er tignin hjá pápanum. Hann er ikki einans pápi, mannfólk og eldri, men hartil kongur, ið ræður yvir øllum, úti sum heima. At seta seg upp ímóti hesi veldigu yvirmakt, krevur sína gentu.

Hvussu er og ikki, gentan tekur drongin heim við sær á borgina hjá pápanum, sjótrøllakonginum, men biður hann bera seg neyðarsliga at, mest sum eitt barn, grumla og detta, fyri ikki at vekja pápans vreiði, um hann skuldi grunað samanhingin teirra millum. Hon hefur góðar grundir til at óttast pápan í hesum máli, men at ráðini til drongin vísa seg ikki at vera neyðug, fær hon skjótt at síggja, tí enn er hann ikki annað enn eitt barn.

Sjótrøllakongurin órógvar seg sum aðrir pápar um dóttirina, nú hon gerst vaksin, og grunar sjálvsagt í stundini, hvør hesin fremmandi gesturin man vera, ið dóttirin kemur við, hóast lóttirnar hjá teimum báðum. Hann kvíðir fyri, at hesin er ikki tann rætti dótturmaðurin, og fyri at fáa vissu ið hvussu er í tveimum viðurskiftum, leggur hann treytir á drongin at lúka. Eru nøkur manndómsevni í tí grumlandi dronginum, skal hann kunna vísa tað við at gera eina borg, javngóða og trøllkongsins egna, eftir einari nátt. Slíkt er mansverk. Onnur treytin skal sannføra hann um, at drongurin veruliga er so góður við dóttur hansara, sum hann heldur, at hon hefur uppiborið. Tí skal drongurin „kenna sær døturnar, hvør ið yngst er.“

Gentan roynir við góðum at sannføra pápan um, at hon er før fyri at ráða

sær sjálvari. Hon hefur valt drongin, tí hon er góð við hann, ikki tí at hann hefur førleikar, sum hóva pápanum. Hon góðtekur hugsanarháttin hjá honum og lýkur treytirnar fyri drongin í tí vón, at kann hon sannføra pápan um, at rætt er valt, fáa tey frið. Hvussu hon fær borgina upp at standa, fáa vit einki at vita um, men tað hefur heldur ongan týdning. Evnið í ævintýrinum er ikki kynstrið at byggja borgir, men telvingin millum faðir og dóttur. Hetta við borgini at byggja er eitt dømi um, hvussu ævintýrini við at gera nógv av siga frá kensluligum intensiteti hjá persónunum (hyperbul). At byggja eina borg eftir einari nátt er ógjørligt, men kravið lýsir ilskuna hjá pápanum eins væl og tær djúpu, sterku kenslurnar hjá dóttur hansara.

Meiningin við tí næstu treytini, at drongurin skal kenna, hvør ið er yngst av døtrunum, er uttan iva tann, at sjótrøllakongurin vil vita, um drongurin er búgvinn til ikki einans at hefta seg við ytri dygdir sum vakurleikan hjá dótturini, men eisini hennara innaru dygdir. Kongur hefur av røttum ikki álit á, at so er.

Triðja treytin hjá sjótrøllakonginum at gera einar stivlar so skjótt, sum eitt hólmsrá brennur, er ikki heilt lætt at leggja nakra merking í. Hví einir stivlar skula vera verri at gera enn at byggja eina borg eftir einari nátt! Vit kunna bert staðfesta tað, sum søgan sigur, at hetta er ómøguligt. Harav standast nýggjar avbjóðingar.

Treytin í sjálvari sær er meiningsleys. At krevja av dronginum, at hann byggir borgina, er at roynd mansevnið í honum og at skula kenna gentuna millum hinar systrarnar gevur eisini meining. At skula gera einar stivlar er burturvið. Og so skjótt sum eitt hólmsrá brennur! Kongur leggur ikki hesa treyt á, tí hann vil kanna nakað við dronginum, men tí hann vil av við hann. Treytin kann ikki lukast, men hví hon er so trupul at lúka, hefur minni týdning.

Kongur grunar ivaleyst, hvønn part dóttir hansara eigur í, at drongurin lýkur treytirnar, og heldur seg hava lokkað hana í eina fellu við hesi triðju. At hon rýmir við dronginum, væntar hann ikki, og heldur ikki at hon lumpar hann so illa, at tey fáa alla náttina og væl av morgninum at rýma í, áðrenn tey verða avdúkað. At hon kann spýta eitt spýtt í vindeygad, sum svarar kongi aftur, tá hann kemur at spyrja eftir henni, er eitt stíleyðkenni, ið ofta verður brúkt í ævintýrum. Spýttið umboðar gentuna, tí tað er ein partur av henni (pars pro toto) og merkir, at hon hefur sannført pápan um, at drongurin skal lúka treytina um morgunin, so hann ikki fær illgruna, hóast hon longu tá hefur avgjørt at rýma.

Komin burtur frá slottinum eru gentan og drongurinn fyrri ferð einsamöll. Tá hendir tað, ið væntast kann at henda millum tvey ung fólk, ið eru góð.

Tvær ferðir skapar gentan seg og sítt lítla fylgi um, so pápin og hansara fólk ikki skula finna tey. Fyrru ferðina seg sjálva til eina á, drongin til eina brúgv um áanna og hestinn til ein stein í ánni. Symbolski týdningurinn av vatni ger tað natúrligt, at gentan skapar seg sjálva um til eina á. Tað er eisini logiskt, at hon skapar drongin um til eina brúgv tvørtur um vatnið, tá vit hugsa um pápa hansara, ið bleiv fastur í vatninum. Hann hevði sína drotning, men vavdist í eina óharmoniska erotiska fløkju, ið drotningin ikki var partur av, tá hann legði seg fram eftir rommum at drekka úr vatninum. Brúgvinn boðar frá harmoniskum viðurskiftum millum hesi bæði ungu.

Tað er ikki av tilvild, at tey rýma á hestbaki. Dreingirnir í ævintýrunum, onkuntíð eisini genturnar, hava ofta eitt dýr í fylgi við sær. Tað dugir at tosa og hevur onnur undurfull evni. Dýrið er hjálparin, ið loysir tvørleikar á vegnum fyrri drongin. Í JJ 40 og 41 fær drongurinn eitt esil í fylgi við sær, í JJ 35 tríggjar hundar, í JJ 42 eisini hund og í JJ 36 eina björn og eina leyv. Dýrini eru eksternaliseringar av eiginleikum við persónunum, ið ævintýrastíllurinn ikki hevur móguleikar at greiða frá í abstraktum vendingum, t.e. beinleiðis lýsingum. Hjá dreingjunum snýr tað seg um kropsligar eiginleikar ella evni so sum styrki og skjótleika. Ein slíkan leiklut hevur hesturin í hesum parti av okkara ævintýri. Tí er tað eisini skiljandi, at hann verður umskaptur til ein stein í ánni. Umgjyrdur av tí mjúka, rennandi kvinnuliga prinsippinum, umboðar hann hitt maskulina, falliska prinsippið. Tað er, sum altíð í skaldskapi, upp til hvønn einstakan áhoyrara, hvussu ítøkiligur symbol sum hesi skula fatast, men her er vert at geva sær far um, at tað, at kropsligur maskulinitetur í hesum ævintýrunum verður umboðaður av dýrum ella verum uttan fyrri sjálvan drongin, kanska ber boð um, at hann, sum jú er ungu, ikki enn er búgvinn og ikki hevur funnið nakað harmoniskt samljóð við seg sjálvan sum eitt vaksið fólk fyrimyndarlaga eigur at hava. Í ævintýrunum hendir hesin samvøkstur av eiginleikum og móguleikum í endanum, tá hin undurfulli fylgisneytin umskapast til ein vakran prins av eitt nú Onglandi. Hagar er okkara drongur ikki komin enn. Hann hevur sín blaðunga erotiska førleika, men kensluligum kærleika má gentan enn bíða eftir.

Seinnu ferð skapar gentan seg sjálva til eina kirkju, hestinn til dekn og drongin til klokku, ið deknurinn ringir við. Tað kann tykjast løgið í einum

samfelag sum tí føroyska at lýsa samveru millum tvey ung við kirkju, deknri og kirkjuklokku, ið jú umboða tann myndugleika, ið skal góðkenna teirra samlív sum hjún, og sum stendur fyri tí moralsku læru, at erotiskt samlív áðrenn hjúnalag førir til fortapilsis, umframt at tað eisini var revsivert eftir verðsligari lóg. Kortini kann eingin ivi vera um tann erotiska týdningin. Bengt Holbek ger viðmerkingar um hetta á sín serliga hátt, tá hann greinir eitt danskt frábrigdi av sama ævintýri (1987 og 1989). Hann ger vart við, sum tykist sannførandi, at gentan skapar seg sjálva um til okkurt slag av „umhvørvi“ rundan um drongin, sum hann onkursvegna er innaní ella partur av. Hon er á, hann er bæði brúgv um áanna og steinur í ánni (tá vit hava tulkað hestin sum eina eksternaliseraða lýsing av nøkrum við honum), ella hon er kirkja, sum drongurin/hesturin eru inni í ávikavist sum deknur og klokkari. Í danska tekstinum (1989), men ikki í tí upprunaliga enska (1987), minnir Holbek lesaran á eina ávísa danska skemtisøgu, ið er uppskrivað um sama mund sum ævintýrið, um ein drong, sum í djúpum álvara greiðir eini gentu frá, at ein ávísur mannligur likamslutur hjá honum er ein „prestur“, og at hon samsvarandi hevur eina „kirkju“, og at „prestar eiga at prædika í kirkjum“. Hetta heldur gentan vera púra upp á sítt pláss. Her kann vera lagt tað afturat, at ein slík kirkjulig mynd um samveruna millum tey ungu helst kann hugsast at bera boð um, at tann ella tey, ið siga frá, ikki vilja fella nakran moralskan dóm yvir tey ungu fyri teirra atburð, hóast hann ikki sampakkar við almenna kirkjuliga og verðsliga uppfatan av, hvat er rætt og sømiligt.

Brátt er tað drongurin, ið rýmir frá gentuni, og hon fær brúk fyri enn fleiri av sínum eginleikum. Av tí at hon ikki sleppur fram til hansara á slottinum, hagar hann er farin, kann hon bara brynja seg við teimum ýtarstu av øllum kvinnudygdum og bíða. Symbolini í hesum partinum eru medvitin og týðulig. Lilja er eitt elligamalt og ofta brúkt symbol fyri reinleika og sakloysi. Ein einibúgvi er ein maður, ið hevur valt at forsaka holdligt lív og savna seg um andligt umhugsni. Einibúgvar eru eftir vanligari fatan eisini eitt slag av vísmonnum. Hon skapar seg um til eina lilju, fer í garðin hjá einum slíkum manni at standa og átekur sær óboðin hin æviga kvinnulutin at halda hús hjá honum, meðan hon bíðar eftir sínum útvalda drongi. Ósjónlig, tolin og trúgv. Tá hann finnur hana og tekur hana inn til sín at standa, avdúkar hann, hvør hon er, og kann tá loysa hana frá hennara kvinnuliga lítillættni. Seinni, tá stundin kemur, er hon tí til reiðar og før fyri at taka seinasta neyðuga stigið og røkka á mál.

Í einum skemtiligum, men merkingarklárurum enda fær genta okkara endiliga drong sín. Hon sleppur sær inn til brúdleypsborðið, har hann so pretin situr undir liðini á brúðrini, og fær borið honum síni endaligu boð. Ein kaka kann sjálvsagt hava ta banalu merking, ið liggur í tiltakinum, at leiðin til mansins hjarta gongur gjøgnum búkin, men tann tulkingin hóskar ikki so væl til tað meira abstrakta symbolmálið annars í frásøgnini. Orðini á donskum, ið bogan rópar eftir dunnusteggjanum, hevur tað ikki eydnast at finna upprunan til. Kanska sipar Elsebeth Malena Jespersdatter til okkurt, hon hevur lisið ella hoyrt. Merkingin er tó ikki at fara skeiv av. Ein nýbakað kaka bólgnar av fløva og livandi ger og leiðir tankan móti lívi og tí kvinnuliga. Tann burleska og skemtiliga leikmyndin við antarpárinum á brúdleypsborðinum sipar til teirra fyrsta fund, tá hann sá enturnar í hylinum og bar seg at sum ein rættur steggi og tók hamin hjá henni. Hví rennur hann so undan henni seinni? Umsíðir klárnar fyri honum, hann tekur við skili og ger tað, sum rætt er.

Í fyrru útgávu av altjóða ævintýrskránni hjá Aarne og Thompson hevur okkara ævintýr typunummarið 313C og tað merkisverda heitið Gentan sum hjálpir dronginum at flýggja (The Girl as Helper in the Hero's Flight). Størri misfatan kann valla hugsast, tí tann, ið flýggjar, er gentan. Drongurin sigur einki, veit einki, ger einki, kann einki og skilir ikki petti av øllum, ið fer fram rundan um seg.

Í seinast broyttu útgávuni av typuskránni hjá Hans-Jörg Uther (ATU skráin) er sjónarstaðurin rættaður. Nummarið er nú bert 313 við heitinum The Magic Flight (Tann gandaða rýmingin). Ævintýrið verður allýst í trimum þørtum:

1. Royndirnar. Hvussu drongurin kemur í kløtur við fíggindan, og hvussu gentan klárar tær royndir, ið hesin (í okkara ævintýri er tað pápin, í øðrum kann tað vera ein risi, ein havfrúgv ella ein kelling) setir dronginum.
2. Tann gandaða rýmingin. Hvussu gentan einsamøll ella saman við dronginum rýmir frá fíggindanum og vinnur á honum ella fær gjørt av við hann.
3. Tann gloymda unnustan. Hvussu drongurin gloymir unnustu sína, og hvussu hon vinnur hann aftur.

Umframt Kongasonin, ið tikin varð av sjótrøllakonginum roknað Ása Nyman

(1984) 4 onnur føroysk ævintýr og eitt kvæði til typunummar 313. Hon hevur ikki kent ella givið sær far um eitt kvæði afturat, ið eigur at takast við her.

Tey fyra ævintýrini eru

JJ 8. Genta og drongur í risahellinum. Frásøgufolk: Erika Katrina Johannesen á Syðradali, Kalsoy. FFÆ s. 264 Inniheldur bara 1 part um royndirnar, og hvussu tey bæði ungu vinna á figgindanum.

JJ 60^a. Havfrúgvín. Frásøgufolk: Regina norði í Húsi, Kunoy. FFÆ s. 571.

JJ 60^b. Havfrúgvín. Frásøgufolk: Jóhan Hendrik Matras á Kirkju. FFÆ s. 573. Bæði hesi frábrigdini innihalda inngangin og ta gandaðu rýmingina.

JJ 61. Agnas á Deildini. Frásøgufolk: Erika Katrina Johannesen á Syðradali, Kalsoy. FFÆ s. 550 Hetta ævintýrið hevur serstakar tulkingaravbjóðingar, og verður ikki umrøtt í her.

Tey bæði kvæðini eru

Fípan fagra CCF 48 í Føroya kvæðum (FK) og

Harra Pætur og Elinborg CCF 218 í Føroya kvæðum (FK).

Fípan fagra sigur frá rýmingini og tí gloymdu unnustuni í einari frásøgn. Harra Pætur og Elinborg hevur bara motivið við tí gloymdu unnustuni.

Í Fípuni føgru eru avbjóðingarnar størri og meira krevjandi enn í ævintýrunum og beinleiðis lívshóttandi, og í Harra Pætur og Elinborg úttinnir gentan eitt veruligt manndómsbragd. Seinasta treytin í JJ 8 og serliga tær í 60^a og 60^b eru av slíkum slag, at tær seta drongin í óheppið ljós, tí tær skuldu verið fyrri einki at lúka. Í JJ 8 skal hann m.a. reinska nátthúsið hjá risanum, men troystar sær ikki. Tað gevur gentuni, og Eriku Katrinu Johannesen, ið hevur sagt ævintýrið, høvi at spottað hann, áðrenn hon at enda forbarmar seg og hjálpir honum. Í hinum báðum frábrigdunum stendur hann ikki eina roynd av berum forvitni, tá hann móti boðum frá figgindanum letur eina eskju upp, hann hevur fingið í varðveitslu. Í eskjunni eru ikki annað enn „spælímenn“, t.e. okkurt slag av kykti, ið fer upp at flákra, og hann so skal fanga og fáa aftur í eskjuna. Sjálvandi ger gentan tað fyrri hann. At fanga kykt er ikki so lætt, men í hesum føri er tað helst tað meiningsleysa við treytini, ið hevur týðning í frásøgnini. Fátt gav fólki fyrr betri høvi til at spotta onkran enn forvitni, sum orðatakið sigur: Sjáldan er forvitin fegin. Forvitni varð hildið at vera ein barnsligur eginleiki.

Fípan fagra er einsamøll, tá hon rýmir, tí unnusti hennara longu er rýmdur, áðrenn risin, fíggindin, ger vart við seg. Sögan í Fípuni fögru er henda:

Ein mætur maður, Skalli undir Fjalli, eigur ta vøkru dótturina Fípuna fögru. Hon situr úti og seyमार og ansar akrinum hjá pápanum, tá kongasonurin Eiríkur kemur á skipi sínum og lovar henni giftarmál. Hann fer síðan frá henni, men lovar at koma aftur. Hann ávarar hana, um at annar maður kemur til hennara, meðan hann er burtur. Hann heldur ikki sítt lyfti og kemur ikki aftur.

Illveður brestur á, men tá Fípan skal fara heim, er hon gandað fóst við jørðina og fær ikki reist seg upp. Nú kemur aftur eitt skip, hesa ferð við einum risa umborð. Hann vísir henni, hvussu hon skal loysa gandin, noyðir hana heim við sær og bindur hana eftir hárinum inni í hellinum.

Tá risin fer út at veiða djór, hjálpir móðir hansara Fípuni leysari og biður hana rýma. Hon skal ynskja sær vatn, eld og fjøll, tá risin fer at koma eftir henni, sigur mamma risan. Síðani skal hon hylja seg við at draga bjarkarnævur upp á kroppin.

Risin kemur heim, og í øði um tað, hon hevur gjørt, drepur hann mammu sína og fer síðan aftan á Fípuni. Hon sær hann og ynskir sær vatn, eld og fjøll, sum risamóðirin hevði rátt henni til. Risin drekkur vatnið, sløkkir eldin, men tá hann fer undir fjallið, springur hann og doyr.

Fípan fagra kemur nú í kongsins garð, har stákast verður til brúdleyp hjá kongasoninum Eiríki. Hon sleppur inn og setur seg ytst við dyrnar. Eiríkur vil vita, hvør hon er, og tá hon letur seg úr nævurinum og stendur fyri honum í silki og skarlak, kennir hann hana aftur. Hann sigur, at hann vil halda lyftið, hann gav, og brúðurin verður send burtur. Síðani giftast Eiríkur og Fípan fagra.

Í Harra Pætur og Elinborg er eingin gandur ella annað yvirnatúrligt, men sögan í kvæðinum er hin sama sum í ævintýrmotivinum um ta gloymdu unnustuna:

Harra Pætur og Elinborg eru trúlovað frá ungum, tá Harra Pætur fer eina ferð burtur við skipi sínum. Elinborg lovar at bíða í sjeý ár eftir honum, og áðrenn hann fer, kunnger harra Pætur, at eingin skal nema festarmoy

sína, meðan hann er burtur. Tá seks ár eru gingin, kemur skipið hjá harra Pætur aftur, men mannað við fremmandum keypmonnum, og sjálvur er hann ekki við. Menninir siga fyri Elinborg, at hann hefur fest ta ríku frú í Danmark og ræður nú har.

Elinborg biður bróður sín til stýrimann hjá sær til Danmarkar, men hann sýtir, tí slík ferð er ikki fyri konufólk at gera. Elinborg góðtekur ikki hetta og mannar skip við moyggjum sínum og ger seg ferðabúna. Tá býður beiggin sær til at koma við, men nú vil hon ikki og setir seg sjálva til stýrimann og ternurnar at rógva. Tað verður ein drúgv ferð. Ikki fyrr enn allar hava lovað olmussu, vinna tær upp land eftir tríggjar mánaðir í sjónum.

Elinborg fer í mannfólkaklæðum inn á slottið, har Harra Pætur situr við síni dansku frú Ingibjörg, og spyr, um ikki allir høviskir sveinar plaga at halda síni lyfti. Harra Pætur roynir at skáka sær undan, sperdur millum hesar báðar kvinnurnar, og biður frú Ingibjörg um loyvi til at fylgja sínum systirsoni tríggjar dagar á leið. Hann roynir at endurtaka svikið móti Elinborg við at lova Ingibjörg, at hann skal koma aftur fjórða dagin. Ingibjörg letur seg ikki lumpa, tí hon sær, at hetta er eingin maður, ið er komin, og skilir í stundini, hvat er áfatt.

Meðan Ingibjörg stendur grátandi eftir á strondini, sigla so harra Pætur og Elinborg heimaftur til sín sjálvs, har tey síðan giftast.

Ongastaðni verður gjørt meira burtur úr at lýsa gentuna sum hin veruliga kappan í frásøgnini enn í kvæðunum. Avbjóðingarnar eru størri og meira spektakulerar enn í ævintýrunum, men krevja eisini samsvarandi meiri av Fípuni og Elinborg. Tí verður bjartari ljós varpað á teirra avrik. Fípan fagra er einsamøll, tí Eiríkur longu frammanundan er rýmdur, hóast hann visti um vandan og ta ússaligu støðu, hon er í, tá hon at enda hefur strevað seg fram at slottinum hjá Eiríki, har hann ger til brúdleyp við eini aðrari. Elinborg fremur eitt manndómsbragd at sigla við berari kvinnumanning um havið og vísir sína styrki við uttan nakað uttanumtos at krevja harra Pætur at halda sítt lyfti.

Drongurin, ið tikin varð av sjótrøllakonginum og hini frábrigdini av ATU 313 er søgan um eina gentu, ið einsamøll vinnur á øllum tvørleikum fyri at fáa tann drong, hon vil hava. Eingin ytri hávi við dronginum gruggar frásøgnina, ongar ásýniligar gandagávur hylja, hvat veruliga fer fram millum tey ungu, og ongar falskar lótir av smædni ella eyðmýkt dylja gerðarmegina hjá gentuni.

Er framvegis nakar ivi um, hvør hvuspersnurnir í gandaævintýrunum er, eigur hann at vera burturbeindur við hesum vintýrunum.

At enda skal verða nevnt, at Kongasonurin, ið tikin varð av sjrllakonginum er evni í grein hjá Kirsten Brix í Varanum (Brix 1992), har hon viðger, hvussu hetta ævintýrið út í sir kann greinast eftir fleiri ymiskum vsindaligum httalgum. Greinin kann vimlast teimum, ið skja sr víðari vitan og innlit í vintýragreining sum evni, og sum hava áhuga fyrri hesum eina serstaka spennandi, merkingartunga og áhugaverda vintýri.

Bo Almqvist (1994) og Hjalmar P. Petersen (2001) hava eisini skrivað greinagerir um Fpuna fguru.

Vetil kongasonur

Vetil kongasonur er eitt harðrent og óflýggjálígt beist. Hann livir í myrkri undir jørð og noyðir ein bónda at geva sær dóttur hansara til konu. Tá søgan endar, eru tey bæði eini lukkulig hjún, ið seta búgv av nýggjum, hesaferð í ljósum uppi á hægsta fjalli.

Hvat hevur Vetil gjørt fyri at tað kann hava gingist so væl? Einki pettil! Hetta er bara takkað verið konuni, ið hevur gjørt alt, og tað er ikki lítið.

Hon hevur lítlar vánir, tá pápin svíkur hana og letur Vetil fáa hana, so hann sjálvur kann sleppa sær undan beistinum. Tað er ikki lystiligt lív, pápin bjóðar dótturini í myrkri undir jørð hjá hesum manningum, ið um dagin er úlvur, um náttina fólk. Har skal hon liva og fær ikki so frægt sum egið navn, men verður í allari søguni bert nevnd Vetilskona

Men hon vil nakað annað.

Marjun í Nýggjubúð í Skálavík sigur søguna:

Ein bóndi gekk burtur í skógvin ein dagin. Sum hann gekk, fór annar fótur hansara niður ígjøgnum eitt hol, og eitt tók um fótin og helt fast. Tað var Vetil kongasonur, sum búði undir jørðini og var fólk á nátt, men umskapaður til úlv um dagin; ikki vildi hann sleppa bóndanum leysum, fyrr enn hann lovaði at geva honum dóttur sína. Bóndin spurdi, hvussu hann skuldi senda hana til hansara.

„Send hana við hosunum í ána! so skal eg vera fyri henni og taka hana,“ segði Vetil. Bóndin gjørði, sum hann hevði lovað, og Vetil tók gentuna.

Tey livdu so saman og fingtu trý børn; men Vetil bar tey øll, eitt og eitt so hvørt, út til fosturs. Tá ið kona hansara hevði átt tað triðja barnið, bað hon mann sín lova sær heim at vitja mommu sína, og tað slapp hon.

Tey spyrja hana heima, hvussu hon livir. Hon livir væl, sigur hon: uttan tað, at maður hennara er úlvur um dagin, men fólk bert á nátt. So telur hon frá, at hann hevur ein finn undir hálsinum, og mamman leggur henni til ráðs, at hon skal lýsa at honum á nátt og skera finnin burt.

Dóttirin lurtar eftur mommuni, og afturkomin til sín sjálvs leggur hon seg til at vaka eina nátt, tendrar ljós, tá ið maður hennara er sovnaður, og tekur at skera finnin. Tá hvørvur hann alt fyri eitt, og hon sær hann ikki aftur.

Hon út at ganga, ógvuliga forharmað, og kemur í eitt hús, hvar eitt barn gongur á gólvinum.

„Líkt er hetta elsta barnið mínum,“ sigur hon.

„Tað vita vit líka,“ siga tey: „Vetil kongasonur hevur borið okkum barnið at fostra.“

Hon sigur teimum, hvør hon er, og spyr, um tey vita sær nakran hómveg til Vetil kongason; Men tey siga nei. Tá ið hon fór haðani, góvu tey henni ein bláan kjóla.

Hon kom til annað húsið, sá barn ganga á gólvinum og segði: „Líkt er hetta miðlingabarni mínum!“

Tey søgdu sum í hinum húsinum, at Vetil kongasonur hevði fingið teimum tað til fosturs; hon spurdi tey tað sama, og fekk sama svarið. Tá ið hon fór haðani, fekk hon ein grønan kjóla.

So kom hon til triðja húsið; har sá hon eitt barn, sum líktist yngsta barni hennara. Alt gekk á sama hátt sum í hinum fyrru húsunum – eingin visti nakað um Vetil kongason. Úr hesum húsi fekk hon ein reyðan kjóla, fór aftur til gongu og kom inn til ein gamlan mann.

Hann veit, hvar Vetil er, sigur hesin gamli: hann er á glasbjørgi – men hagar sleppur hon ikki, uttan hon fær smítt sær jarnklæði, spískar jarnskógvar og jarnhandskar.

Hon til ein jarnsmið, fær smítt sær jarnklæði, jarnskógvar og jarnhandskar og klintrar so upp á Glasbjørg.

Hon kemur til eitt hús, fer inn og sær tvær kellingar sita – tvær gandakellingar eru hetta, sum hava vilt Vetil til sín. Hon spyr eftir Vetil kongasoni. Hann er her, siga tær. Kona Vetil biður um hús og letur hin bláa kjólan aftur fyri; tá sigur onnur kellingin: „Hesin er lagamannin at standa brúður í hjá mær við Vetil kongasoni.“

Síðan verður Vetilskona latin inn í seingjarkamarið, har sum Vetil

svevur; men ið hvussu hon skakar honum og rópar á hann, kann hon ikki fáa hann til at vakna. „Vedel kongesøn! jeg har klavret på Glasbjerg med jernsko, jernhandsker og jernklæder,“ heldur hon við at rópa, men alt til einkis.

Næsta dag biður hon upp aftur um hús og gevur hin grøna kjólan: „Hesin er lagaður til brúdleyps kjóla hjá mær,“ heldur hin sama kellingin. Náttin kemur, og kona Vetils svevur upp aftur hjá manni sínum. Hon heldur við at rópa inn í oyruni á honum tað sama sum fyrru nátt; men ikki fær hon hann at vakna.

Við deginum fer hon aftur til hin gamla mannin og kærir seg fyri honum, at hon fær ikki mann sín til at vakna: hon sær hann bert á nátt – á degi er hann burtur.

Hin gamli sigur tá við Vetil, at kona hansara er komin og hevur sovið hjá honum tvær nætur upp í slag, men ikki fingið hann vaknan: „Nú skalt tú koyra koddan burtur í nátt og liggja á berum við høvdinum; men svørð títt skalt tú hava í hondini. Tá ið neistarnir fúka, eru kellingarnar ikki sovnaðar enn; men tá ið glødnar fúka, sova tær, og so skalt tú høgga høvdini av teimum.“

Triðju nátt ger Vetil, sum hin gamli hevur rátt honum og tekur koddan burtur. Meðan neistarnir fúka, bíðar hann; men tá ið glødnar eru farnar at fúka, loypur hann upp og høggur høvdini av báðum kellingunum.

So var hann rætt fólk aftur; konan og hann búsettust á Glasbjørgi og tóku børnini aftur til sín, sum hann hevði latið út til fosturs.

Vetilskona hevur vilja, áræði, dirvi og styrki til at vinna á teimum mongu forðingunum fyri einum betri lívi, enn henni fyrst er í væntu. Hon ger alt, ið gerast skal, tekur øll tey neyðugu stigini og loysir allar trupulleikar. Maður hennara ger henni alt ilt, hálvtt úlvur sum hann er. Hann tekur børnini frá henni, so hvørt hon eigur tey, og sigur ikki, hvar tey eru. Ella um tey eru á lívi. Tað er ikki meira enn rímligt, at hon vil hava skikk upp á hann, men fyrsta hon roynir, stingur hann av frá henni. Tá hon so langt um leingi finnur hann aftur móti endanum á søguni, hvat hevur hann tá gjørt hesa tíðina, meðan hon hevur leitað? Hann hevur sovið heima hjá mammu síni!

Hví rýmir Vetilskona ikki frá hesum villdýrinum? Tað kann vera, at hon sleppur ikki avstað. Ta grundina kunna vit skilja, so mikið meira sum, at hon noyðist at biðja hann um lov til at vitja foreldur síni. Men hví fer hon so aftur til hansara, nú hon endiliga er sloppin avstað? Har eru eingi børn

eftir hjá honum, ið binda hana. Teimum kann hon leita eftir kortini og enntá fáa hjálp frá foreldrunum og øðrum. Men heimaftur fer hon og tað við góðum ráðum frá mammuni um, hvussu hon skal fáa skil á Vetili.

Orsøkin er tann sama gamla og einfalda: hon er góð við hann. Tað er jú bara um dagin, hann er úlvur. Hann er fólk um náttina, og mugu vit halda eitt gott fólk.

At hon er góð við hann, er ikki lætt at fata út frá tí stuttu frásøgnini um, hvussu tey komu saman. Ein bóndi steig annan fótin niður ígjøgnum eitt hol í jørðini, sum hann gekk, og tá var Vetil har, tók í fótin og helt honum føstum, til hann lovaði at lata dótturina at giftast við sær. Sagt við øðrum orðum, so noyddi Vetil faðirin at gentuni at góðtaka giftarmál, hvussu treyðugt hann so vildi. Tað er eitt svik móti dótturini, hann fremur her, men søgan er meira samansett.

Flestu gandaævintýr enda við, at børn sáttast við foreldur síni, sum í Risans klótu, ella at tvey ung giftast: „Øskudólgur fekk so bæði krúnuna og kongadótturina.“ Har endar søgan um Øskudólg, og vit fáa einki meira at vita, hvussu tað gekst honum og kongadótturini seinni. Á sama hátt endar søgan um rossadrongin: „...men rossadrongurin og kona hansara komu at vera kongur og drotning, tá hin gamli, pápi hennara, doyði.“

Søgan um Vetil og Vetilskonu er annarleiðis. Hon tekur við, tá tvey giftast, og er um tvey fyrstu árin í parlagnum.

Marjun í Nýggjubúð orðar seg neyvt, at Vetil noyddi bóndan at lata seg fáa dótturina. Hon sigur einki um, hvat gentan vil í hesum máli. At Vetil helt bóndanum føstum, til hann noyddist at lata dótturina, er í veruleikanum ein stuttur samandráttur av einum heilum ævintýri av teimum, ið enda við brúdleypi. Tvey ung gerast góð, og søgan er so um, hvussu tey lokka pápa hennara at góðtaka teirra parlag. Tað gera tey við at seta hann fastan á onkran hátt, til hann játtar, hóast hann er treyður. Vetil og gentan eru vorðin góð frammanundan. Pápi hennara góðtekur ikki Vetil sum dótturmann, men verður noyddur at geva eftir. Ímóti hesi fatan kann sigast, at bóndin jú mátti narra gentuna og lokka hana í áanna eftir vatni, har Vetil so kundi taka hana. Men hetta hava Vetil og gentan avtalað, so faðir hennara ikki skal gruna, at tey ungu hava hildið saman frammanundan. Tí gerst faðirin ikki illur inn á dóttur sína, og hon kann framvegis hava góð viðurskifti við hann og ikki minst mammu sína.

Í pátrúgv eru mannúlvar fólk, ið fullmánanætur umskapast ella umskapa seg til úlv. Teir eru út av øllum lagi grískir og vilja leggja eftir fólki og fæi at

drepa og skræða í seg. Pátrúgvín um mannúlv er kend í øllum europeiskum mentanum. Vanligasta navnið fyri mannúlv á europeiskum málum er varúlvur, sum henda veran eitur á norrønum málum, og werwolf ella werewolf á týskum og enskum. Fyrri liður í orðinum stavar frá forna germanska orðinum wer, ið merkir maður. Á norrønum var orðið verr við somu merking. Orðið varúlvur hevur sostatt somu merking sum mannúlvur. Mannúlvur er ella hevur á føroyskum verið brúkt um óðan tarv. Hetta skal ivaleyst skiljast sum eitt heiti, har hin óði tarvurin verður samanborin við mannúlv í upprunaligu merkingini. Í Føroyum hava vit annars onga beinleiðis heimild, ið sigur frá pátrúgv um mannúlv, kanska tí úlvar ongantíð hava livað í Føroyum, men vit hava tó hesa søguna um Vetil, ið var úlvur um dagin og fólk um náttina, so heilt ókend hevur pátrúgvín um mannúlv ikki verið. Orðið mannvargur er eisini til á føroyskum um ein ráan og harðrendan persón. Vargur merkir úlvur, so her hava vit enn eina tilsipan til pátrúnna um fólk, ið kunna umskapast til mannúlv. Vert er eisini at nevna orðið hamskiftur, ið á føroyskum mest merkir ovfarin, skelkaður og frá sær sjálvum, og sum á norrønum máli eisini varð nýtt júst í sambandi við trúna á, at fólk kundu umskapast í úlva- ella villdýralíki. Í norrønari pátrúgv kundi fólk eisini umskapast í bjarnarlíki, og ta pátrúnna finna vit tilsipingar til í ævintýrinum Undarlíga, ið verður umrøtt aðrastaðni her í bókini.

Klovin millum úlv og mann, sum hann er, líkist Vetil einum mannúlvi. Kortini er søgan um hann ikki ein mannúlvasøga. Hon bara líkist, tí Vetil er úlvur um dagin og fólk um náttina. Við mannúlvi er umvent. Søgan er um misljóð og samljóð millum eini hjún, og ikki um ein mannúlv, ið ger um seg og loypir ræðslu á fólk og fæ. Pátrúgvín um mannúlvur verður við tilsipingini her nýtt at geva søguni um hjúnalagið kvinnuligt sjónarhorn. Lýsingin av hesum manninum letur ongan iva vera um, hvat frásøgufólkið heldur um hann, og kanska eisini mannfólk yvirhøvur, men vissuliga heldur ikki um, hví tað viðhvørt kann vera so tvørligt hjá dreingjum og monnum at stíga inn um gáttina til vaksnamannalívið. Og hetta er temað í ævintýrinum Vetil kongasonur.

Vetilskona syrgir síni børn, men er framvegis góð við mann sín og í døpurhuga. Vit ætla, at hjúnini hava góðar løtur um náttina, tá hann er fólk, men hon hevur tað ikki gott, sum hann ber seg at um dagin, og tað vil hon gera nakað við. Hvussu skal hon vinna inn um tað harðliga sinnalagið og fáa fram tað góða, hon sær í honum um náttina, tá hann er fólk, men sum hvørur aftur undir harðskapi og kensluloysi um dagin? Hon skilir, at

hon má hava onkran at tosa um tað við, og hvønn er tað meira natúrligt at venda sær til uttan mammu sína? Hon biður Vetil um at sleppa heim at vitja.

Vetilskona sigur nú mammu síni, at maður sín hefur ein finn undir hálsinum. Hin klóka mamman skilir alt fyri eitt tað, ið hennara unga dóttir ikki kann vita, at hesin finnur er veikleikin í styrki Vetils. Skal dóttirin náa inn at tí, sum Vetil eftir øllum at døma hylir undir úlvshaminum, skal tað verða gjøgnum henda finnin. Hon vísir dóttur síni ein duldan veikleika í megini hjá manningum. Motivið finna vit ofta í eldri munnligum skaldskapi, og aftur í yngri skrivaðum bókmentum. Hælurin var í grikskari trúgv og søgn einasta stað á kroppinum, ið nakar kundi særa hin mikla kappan Akilles. Móðir hansara, havgudinnan Tetis, drap dreingin undir í ánni Styx, so hann skuldi gerast ósæriligur. So varð, men har sum hon helt honum, í hælslunni, kom vatnið ikki at, og har kundi hann særast. Akilleus varð mætastur av øllum hellenskum kappum í bardøgunum um Troya, men varð í endanum dripin, tá Paris prinsur av Troya rakti hann við einum ørvi í hælslunna. Eftir honum hefur ein slíkur veikleiki fingið navnið akilleshælur. Í norrønum søgum og okkara Sjúrdarkvæðum gjørdist Sjúrdur Sigmundarson ósæriligur, tá hann fekk blóðið av orminum Frænir yvir seg, uttan har eitt leyvsblað hevði lagt seg á hálsin á honum, so einki ormsblóð kom á húðina har. Høgni og Gunnar Júkason vistu av hesum. Teir góvu honum salta krás at eta, bíðaðu so til tosti kom á hann, og hann legði seg fram á grúgvu á árbakkanum at drekka og tók hjálmin av høvdinum at fylla við vatni. Tá kundu teir høgga niður á tann særiliga hálsin og fáa lívið av honum.

Vetil doyr ikki av, at konan lýsir at hálsfinninum, men tað verður byrjanin til endan á mannúlvinum. Finnurin er akilleushælurin hjá Vetili.

Vetilskona vil ikki manni sínum ilt, men tað heldur hann og ræðist. Hon vil hava livilig viðurskifti eisini um dagin við mann sín, men hann firnast og kennir seg so sperdan og ræddan, at hann rýmir.

Nú hvørvur hann eitt skeið úr søguni. Tá hann kemur aftur í aftur, er hann at vera hjá tveimum kellingum uppi á Glasbjørgi. Fyri at fata, hvussu hetta kann bera til, mugu vit hyggja eftir, hvat Vetilskona ger ímeðan, og hvat henni verður fyri.

Hon fer úr at ganga, ógvuliga forharmað, fortelur Marjun í Nýggjubúð. Hjá nógvum menniskjum hevði hetta verið ein natúrlig reaktión í so trongari støðu. Bara at fara út at ganga uttan mál og mið at samla tankarnar, og tað vísir seg at vera hitt rætta at gera. Uttan at hon ætlar tað, gongur hon seg

beint fram á tey trý húsini, eitt fyri eitt, har Vetil hevur sett børnini út til fosturs. Soleiðis er frásøgustíllurin í ævintýrum. Høvuðspersónurin ivast ongantíð og roynir ikki fleiri móguleikar, áðrenn tann eini og rætti verður funnin. Soleiðis eisini við Vetilskonu. Hon gongur seg beint fram á húsini, har børnini eru. Hon kemur ikki til nøkur onnur hús á vegnum fyrst. Bara til hesi trý. Frásøgn sum henda kallast kontraktión, at eitt drúgt og hendingarleyst tíðarbil verður drigið saman, so bara tað, ið hevur týðning, verður nevnt.

Sum í øllum ævintýrum tørvar høvuðspersóninum hjálp at útinna sítt avrik. Hin gátuføra hjálpin, ið altíð kemur so hissini at vera høvuðspersóninum til taks, uttan at hon ella hann roynir eftir henni, tíansheldur veit, hvat gagn er í tí fingna. Ofta, sum í okkara føri, kemur henda hjálp í fleiri umførum. Vetilskona fær fyrstu hjálpina við ráðunum frá mammuni um at lýsa at finnum á hálsinum á mannum. Seinni, í húsunum har hon finnur børnini, fær hon teir triggjar kjólarnar, ið vísa seg at vera teir lutir, ið avdúka, hvørjum tað veruliga er, hon hevur at stríðast ímóti. At enda fær hon ráðini frá tí gamla maninum um, hvussu slepst upp á Glasbjørg.

Vetilskona fær alla sína hjálp fyri einki. Í øðrum ævintýrum noyðist høvuðspersónurin at gera okkurt. Ikki sjáldan okkurt hópisleysa býtt. Rossadrongurin til dómis selur øll kríatúrini hjá pápanum fyri triggjar óbrúkiligar lutir, ið hann so seinni fær brúk fyri. Tað veit hann kortini einki um, tá hann ger tað. Uttan at vita tað ella hugsa um tað hevur hann harvið gjørt rætt, vísir tað seg. Viðhvørt hevur hesin gevarin, donor, ongan annan leiklut í ævintýrinum. Sum til dómis í tí um rossadrongin. Hesin ella hetta kemur bert inn í søguna við síni hjálp til høvuðspersónin og verður so burtur úr søguni. Í øðrum ævintýrum vísir tað seg, at eisini donor fær gagn burtur úr tí veittu hjálpini. Hin gamli maðurin, ið gevur Vetilskonu ráðini, hevur síni egnu ørindi at røkja eisini, sum vit skula síggja.

Uppi á Glasbjørgi møtast høvuðspersónur og figgindi. Tær báðar kellingarnar hava Vetil, og móti teimum stendur Vetilskona. Tær eru blíðar, og hon sleppur at sova hjá manni sínum um náttina, men hann liggur í fasta svøvn og vaknar ikki, hvussu hon so skakar hann og rópar á hann. Har er okkurt við koddanum, ið fær hann at sova so fast, at tær ekkaleysar halda seg kunna lata Vetilskonu sova hjá honum. Men triðju nátt, tá hann ikki hevur koddan undir høvðinum, svevur hann ikki. Og tað høvdu tær ikki væntað.

Søgan sigur, at kellingarnar eru tvær, men bara onnur sigur og ger nakað.

Hin hefur ongan lut í söguni uttan at vera hjá. Slíkt er vanligt í ævintýrum, at ein persónur við ávísun, ofta negativum, eginleikum verður lýstur sum tveir persónar fyri at leggja áherðslu á teir serligu eginleikarnar og, sum í hesum førinum, gera nógv burtur úr figgindanum og harvið sjálvsagt eisini avbjóðingini hjá høvuðspersóninum. Hin tigandi kellingin er redundant, hon er bara har sum ein tvífolding av tí einu kellingini fyri at gera meira burtur úr henni. Hetta er dømi um kvantifisering í ævintýrstílinum.

Men hvør er henda kellingin, ið verður lýst við tveimum? Hvat umboðar hon? Hvussu skula vit fata hana í eini roynd at tulka ævintýrið sum eitt slag av skaldskapi, ið viðger verulig viðurskifti? Vit hava einki hoyrt um hana higartil, men tað kann ikki vera av tilvild, at Vetil er hjá henni at vera, síðan hann rýmdi frá konuni. Tað má vera so, at tey kennast frammanundan. Vetil rýmir, tí hann vil ikki lata konu sína koma sær kensluliga ov nær. Hjá kellingini fær hann frið fyri slíkum. Hon góðtekur hann, sum hann er. Og hvør kann hugsast at vísa einum tilíkum viðtýggi treytaleysan kærleika uttan mamman? Vetil ger tað, ið summir menn gera, tá hjúnalag teirra gerst krevjandi ella miseydnast, teir venda aftur til mammu. Har er trygt og gott, eingi krøv, ongar atfinningar, bert endaleysur móðurkærleiki.

Taka vit við eini slíkari tulkning, stinga tveir spurningar seg upp. Hin fyrri er, hví hon verður lýst sum ein kelling, og síðani hví hon gandar hann at sova so fast um náttina, at verdóttirin fær ikki vakt hann, men letur hann um dagin gera, sum hann vil. Svárið til fyrra spurningin er at finna í tí serliga frásagnarháttinum í ævintýrum. Svárið til hin seinna er at finna í sjálvum søguevnum.

Kellingin tosar um at vera brúður hjá Vetili. Skilt orðarætt kundi hetta, um vit halda fast við at kellingin er mamma Vetils, bent á incestuøs viðurskifti millum móður og son. Tað er ikki neyðugt at fara so vítt fyri at skilja samanhangin. Sum hugtak er brúdleyp ein metaforur, málmynd, um tætta binding millum fólk. Í onkrum føri ov tætta. Ævintýrið hjá okkum er um eina móður, ið hefur ilt við at góðtaka, at hennara lítli drongur er farin frá henni og hefur gift seg við eini aðrari kvinnu, ið sostatt er komin í hennara stað. Higartil hefur hon jú verið alt í lívi hansara. Og hann í hennara. Tá hann nú er komin sjálvboðin aftur, tekur hon væl ímóti honum. Við sínum myndaliga tosi um hjúnalag, sigur hon við Vetilskonu, at drongurin hefur tað betri hjá sær, at hann vil heldur vera hjá sær enn hjá henni, og at hereftir skula tey bæði vera saman altíð. Sum prógv um, at hetta er tað, ið Vetil vil, letur hon verdótturina sleppa at sova hjá honum um náttina, so

hon kann síggja, at hann veruliga velur mammuna fram um konuna. Hin tungi svøvnurinn kemur av koddanum, ið hon hevur gandað. Koddin er eitt væl valt symbol í søguni. Tú svevur best og hvíllir høvdið á einum góðum koddum, og hvør koggi kann vera betri enn tann hjá mammu? Í søguni umskrivandi til, at mamman hevur gandað hann. Koddin er sjálf ímyndin av eydnuríkum barnaárum í kærleiksfullum og tryggum samljóði við eina altfevnandi móður og umboðar alt tað besta, ein mamma hevur at geva syni sínum: kravleyst og eydnuríkt barnalív, móttsett lívinum sum vaksni við egnari ábyrgd í hjúnalagi.

Søgan leggur upp til samanbrest millum vermóður og verdóttur. Tað verður ikki ein kropsligur bardagi, men ein andlig styrkiroynd. Tær eru jú ikki risi og drongur, men kelling og genta. Vetilskona leggur spakuliga fyrri, men stríðið endar øgiliga í gløðum og fúkandi neistaroki.

Kellingin hevur ikki varnast, hvat verdótturini hevur verið fyrri á vegnum niðan á Glasbjørg. Hetta er eitt merkisvert tilhald og er ikki tilvildarlaga lýst í ævintýrinum sum eitt fjall av glasi. Tað umboðar eitt stað langt burtur, ógvuliga trupult fyrri ikki at siga ógjørligt at koma til. Men Vetilskona er komin vegin fram. Hon hevur loyst ókenda meggi í sær sjálvari, sum í søguni er lýst við, at hon fór til ein jarnsmið, sum smíðaði henni jarnklæði, jarnskógvar og jarnhandskar. Jarn umboðar sterkastu meggi. Soleiðis útgjørd klintraði hon upp á Glasbjørg. Nú kennir hon sína meggi og torir at bjóða móður Vetils av. Hon veit nú, at hon kann vinna.

Kjólarnir eru tann ytri hamurin, ið umboðar teir innaru eginleikarnar, og litirnir siga frá intensitetinum og gongdini í dráttinum millum hesar kvinnurnar, ið báðar elska Vetil. Fyrst roynir Vetilskona við góðum og bjóðar kellingini tann bláa kjólan.

Blátt umboðar góðvarni og sakloysi. Góðtrúgvinn fólk eru bláoygd, verður ofta sagt. Við hesum kjólanum vil hon stillisliga og við góðum vísa, hvør hon er, og hvat hon vil. Kellingin háðar Vetilskonu sum svar: „Hesin er lagamanni at standa brúður í hjá mær við Vetil kongasoni!“ Til hetta svarar Vetilskona einki, men feruttan eitt orð inn í seingjarkamarið, har Vetil liggur og svevur, men tað eydnast henni ikki at vekja hann. Kellingin er so vís í at vera hin sterkara, at tá Vetilskona biður um hús aðru ferð, játtar hon aftur. Hesaferð sýnir Vetilskona sterkari sinni at fáa sín vilja og bjóðar hin grøna kjólan. Grøni liturin umboðar vøkstur, lívskraft og ungdómsins meggi. Eg eri ung, tú ert gomul, er boðskapurin. Vit hava eina framtíð fyrri okkum, eg og Vetil, tú kanst einki geva honum, ið hann vil hava. Heldur ikki hetta bitur

á kellingina, sum aftur háðar hana við somu orðum: „Hesin er lagaður til brúðleypskjóra hjá mær!“ Hon ivast framvegis ikki í, at sonurin fer at velja seg. Heldur ikki hesa náttina fær Vetilskona mannin at vakna.

Nú er bert hin reyði kjólin eftir. Tann reyði liturin umboðar hennara kærleika til Vetil, og um hann tingast hon ikki við nakran. Kellingin hevur fingið sínar móguleikar í boði, men hevur ikki tikið av, og alt í einum fær søgan eina nýggja vend. Sum ein deus ex machina er hin sami gamli maðurin eisini hjá, sum áður visti at siga henni, hvar Vetil var, og sum ráddi henni, hvussu hon skuldi sleppa upp á Glasbjørg. Í nógvum ævintýrum hevur gevarin ongan annan lut enn at veita neyðugu hjálpina og hvørvur so úr søguni aftur. Í onkrum ævintýrum hevur hann meira enn henda eina lutin. Soleiðis er í hesi søguni.

Hvør er hesin gamli maðurin? Hvussu ber tað til, at hann nú er inni í húsinum á Glasbjørgi, uttan at nakar undrast á tað? Mest sum húsfólk? Tí tað er tað, hann er. Hesin gamli er helst eingin annar enn pápi Vetil. Hann hevur eyggleitt ta skeivu gongd millum móður og son, men hevur einki formáað sær. Tá verdóttirin so er á veg, sær hann ein útveg til at fáa viðurskiftini í rættari lag, og í stillum fer hann í hósslag við hana. Hann fær skipað fyri beinleiðis konfrontatióin millum verdóttur og vermóður fyri eygunum á soninum. Við tí vónar hann at fáa dreingin at rakna við og at enda finna sín sess í vaksnamannaliðinum.

Eftir at hava sæð Vetilskonu vega sær gøtu niðan á Glasbjørg, og eftir at hava sæð hana tvær ferðir trossað kellingina og at enda fara í tann reyða kjólan, kennir hann, at hann ikki longur er einsamallur, at tey nú eru tvey um málið. Pápin skilir, at drongurin dregur á bæði millum mammuna og kærleikan til konuna. Um dagin úlvur, tá mamman sær, men um náttina fólk, tá hann og konan eru fyri seg sjálv. Nú má fólkíð í honum taka ræðið á úlvinum. So er spælið vunnið! Pápin sigur við sonin: „Nú skalt tú koyra koddan burtur í nátt og liggja á berum við høvðinum!“ Tað er, at nú má hann ríva seg leysan undan lærinum á mammuni og vísa seg sum ein vaksnan mann.

Drongurin ger, sum pápin sigur. Nú sær eisini hann móguleikan. Skal hann verða liggjandi inni hjá mammu síni og durva, meðan hansara egna kona ristir og skakar í hann? Ikki talingur um! Men hvat sigur mamman? Tað veit pápin, og sigur Vetili, hvat hann tá skal gera. Og alt eydnast. Kellingin verður frá sær sjálvari av øði, so neistarokið stendur av henni. Men hon møðist í endanum, og tá bert gløður eru eftir, høggur Vetil høvðið av henni.

Tað er ein ógvuslig støða, at Vetil skal høgga høvðið av mammu síni.

Var hon bara ein kelling, er hesin harðligi endabrestur fatiligur. Kellingar er best at gera av við. Men hon er eisini mamma, og at drepa mammu sína er uttan fyri øll hugsandi mørk. So mikið meira sum at henda móðurin ger, sum hon ger, av kærleika. Lat hann vera skeiklaðan og misskiltan, men hon hevur so ikki uppiborið at missa lívið fyri hann, og Vetil hevur heldur ikki uppiborið at skula drepa móður sína. Tað er heldur ikki tað, hann ger.

Hann setur seg upp ímóti henni, vrakar hennara misskilta alsk og velur konu sína framum. Vetil hevur vissuliga ikki víst seg sum nakað fyridømi við síni óstortsligu og kenslukøldu framferð, og enn minni sum góður konumaður og faðir. Men ævintýrið gevur mammuni skyldina, tí í somu løtu, hon ikki er meira, verður Vetil „rætt fólk aftur.“

Spennigurin í Vetil kongasoni er skarpt settur upp millum móður og verdóttur. Ímillum tær er Vetil, domineraður og kúgaður av mammu síni, og tí tyranniserar hann eisini konu sína. Einastaðni í hesum illa leiki er pápi Vetil at finna, veikir men klókur, kúgaður av konu síni og fjarur fyri soninum. Hetta eru tey leikandi í søguni. Pápi Vetilskonu hevur ein pinkulítlan leiklut við lítlari virðing. Hin klóka mamma hennara hevur ein nakað størri lut í hendingunum, men kemur heldur ikki heilt fram á pallin.

Temað er, sum í øllum ævintýrum, tilgongdin frá barni til vaksið fólk, hvussu fólk mennast og verða formað av umstøðum í uppvøkstrinum. Tá vit lesa ævintýrini, sum gjørt verður í hesum greiningunum, fáa vit innlit í eina ofta ómilda verð við álvarsligum mentanarligum og persónligum forðingum hjá fólki fyri sunnari og ótarnaðari menning av evnum og móguleikum hjá tí einstaka. Í Vetili kongasoni vil Marjun í Nýggjubúð vísa á óforloyst kærleikslív við nívandi og avskeplandi fylgjum í fyrsta lagi og í síðsta enda harðrendum kropsligum avleiðingum. Vetilskona tykist at vera mest heil og óskadd av persónunum. Maður hennara er harafturímóti oyðilagdur av eini dominerandi mammu við vantandi evnum at kenna kærleika. Hann ber sítt skeiklaða kenslulív víðari til konu og børn: ber seg at sum fólk hjá konuni um náttina, men dugir ikki at vísa tað um dagin og ber børnini út til góð, mugu vit halda av samanhinginum, fólk at vera hjá, men sjálvur toli hann ikki dagliga samveru við tey.

Samfelagið hevur altíð hildið lítið um dreingir, ið skula eitast at vera forkelaðir og spiltir av foreldrum sínum. Einamest mammuni. Teir hava fingið háð og spott, og kunna ikki gerast rættir menn. Samstundis hevur eins lítið verið hildið um mammur, ið forkela og spilla synirnar. Tær verja teir ov mikið, vilja ikki lata teir tola tað, ið lívið krevur.

Og ævintýrastílinum líkt fær ein persónur ytri eginleikar, ið samsvara lyndiseyðkennunum. Her verður sagt frá kærleika, ið samfelagið ikki góðtekur, og sum frásøgufólkið heldur vera skeivan og skaðiligan. Tí verður mamman við hesum eginleikum lýst sum kelling og í endanum dripin. Men kellingin er bara ein síða av mammuni, ein síða við negativum og ikki góðtiknum eginleikum, ið elva skaða. Tá Vetil drepur kellingina, er tað ikki mammuna hann drepur, men klovningin av henni, og ger seg soleiðis leysan av hennara ráðaríku trá.

Rossadrongurinn

Ein bóndasonur og ein kongadóttir koma so til illnar við pápar sínar, at bæði verða útkoyrd. Bóndin heldur son sín vera bæði býttan og besettan og rekur hann burtur av garðinum. Hann kemur ongantíð heimaftur. Uppi á slottinum heldur kongur yngstu dóttur sína vera ólýdna og skilaleysa og forfjónar hana til rossastallin at búgva. Tá ævintýrið endar, eru hesi bæði ungu kongur og drotning.

Jákup Jakobsen hevur skrivað Rossadrongin upp eftir Margretu Danielsen í Porkeri:

Ein bóndi sendi son sín avstað við tíggju hestum til at selja. Drongurinn møtir einum gomlum manni, sum kemur leiðandi við einum hesti og biður hann selja sær teir tíggju fyri henda eina. Hesin hestur er so skaftur, sigur hin fremmandi, at tá ið hann ynskir hann hjá sær, er hann hjá alt í einum, og ynskir hann hann frá sær, so er hann burturi.

Drongurinn letur tey tíggju rossini fyri tað eina, men tá ið hann kemur heim aftur, er pápin so óður um hetta bragdið, at hann vil næstan hava lívið av soninum.

Hann hevur hann undir stranga tukt eina tíð, og tá ið hann heldur hann verða vorðnan betri, sendir hann hann avstað við átta oksum at selja. Sami maðurin møtir dronginum og býður at selja honum eitt vest fyri oksarnar, eitt vest, sum er so skaft, at hvør genta, sum sær hann í tí, leggur ástarhug á hann.

Hann torir ikki fyri pápa sínum, sigur drongurinn, men hin streingir á hann so leingi, at hann letur oksarnar fyri vestið.

Tá ið hann kemur heim aftur, setur pápin hann í myrkastovu í eina viku til at batna og sendir hann so avstað triðju ferð við tíggju kúm til at selja. Drongurinn møtir sama manni, sum býður honum eina látípípu,

so vorðna, at hvørja ferð hann blæsur í hana, skal hann fáa allar fuglar til sín, so spakar, at hann kann velja burtur úr teimum.

Endin er tann, at drongurin letur neytini fyrri látípuna, men tá ið hann kemur heim aftur, er pápin so óður, at hann koyrir hann út.

Sveinurin reikar, kemur í kongsins garð og biður sær tænastru. Kongur sigur, at sær fattast einki uttan ein rossadrong. Tá tænastru kann hann fáa. Sveinurin tekur feigin við.

Nakað eftir heldur kongurin harradag ella gestaboð og býður øllum saman. Haríbland var rossadrongurin. Kongurin hevði triggjar dætur og hevði givið hvørjari sítt gullepli við teirri tilskilan, at um tær vildu velja sær nakran av teim stóru harrunum til mann, skuldu tær bara stiklað eplið ímóti honum.

Í gestaboðnum velja tær tvær eldru hvør sín av teim stóru harrunum, men hin yngsta hevur borið eyga við drongin í vestinum – troyggjuna hevur hann knept upp – og stiklar eplið til hansara.

Konginum hugnaði væl, sum tær eldru høvdu valt, men ræðuliga illa valið hjá teirri yngstu. Tær eldru gjørdur brúðleyp, og tað stóð í átta dagar hjá hvørjari, men hin yngsta varð samanvígd við rossadronginum uttan brúðleyp, og so vórðu tey koyrd í ein hestastall.

Ein dagin fara menninir hjá teimum eldru kongadætrunum út at veiða djór.

„Tú skalt fara við,“ sigur hin yngsta við mann sín, rossadrongin, og heldur so við at bøna hann.

„Teir halda meg bara fyrri spott,“ sigur hann, men fer tó í endanum.

Hann letur hinar báðar fara undan og blæsur so í látípuna. Tá koma allar fuglar og eru so spakir, at hann kann velja burtúr úr.

Hinir báðir koma aftur og hava einki fingið uttan nakrar krákur. Teir biðja rossadrongin skifta um við seg, men hann sigur: „Nei, kona *mín* hevur ongan stuttleika, tað hava tykkara konur hvønn dag.“ Tó letst hann vilja selja teimum fuglarnar fyrri gullepli teirra. Teir eru feignir við boðið og lata hann fáa eplini, tó at kongur hevði strangliga forboðið at lata tey burtur. Nú ið teir koma við gullfuglunum, eru øll við hoffið so fró í huga, men rossadrongurin verður spottaður, tí hann hevur einki uttan krákur.

Hann blakar krákurnar fyrri konu sína: „Nú hevur tú lokkað meg út til spott í dag!“ Hann krevur mat, tí hann er svangur, men hon svarar: „Tú skalt fáa so leingi, sum eg eigi nakað.“

Eina tíð eftir fara hinir báðir út aftur at veiða djór og allar hovmenninir

við. Kona rossadrongin biður mann sín fara eisini, „tí,“ sigur hon, „meg hefur droymt, at tær verður okkurt gott fyri í dag,“ og fær hann so avstað í endanum.

Hann letur hinar fara undan, blæsur í látípuna, og allir fuglar tyrpastuttan um hann, so spakir, at hann kann velja burtur úr. Tá ið hinir koma aftur – einki hava teir veittuttan krákur – situr rossadrongurin fyri teimum. Teir biðja hann skifta um við seg, men hann sigur, at kona hansara hefur ongan stuttleika aftur ímóti teirra konum. Tó vil hann lata teimum fuglarnar, um hann fær lov til at marka teir í oyruni, og harvið verður tað. Teir heim til hoffið við gullfuglunum, og rossadrongurin til konu sína við krárunum.

So kom kríggj á. Alt liðið varð samlað, men til rossadrongin hirdi eingin at tala. Hann fór tá til kongin og bað læna sær hest, men kongur vildi ikki hyggja at honum og bað hann taka ta lomnu ryssuna, ið stóð aftan fyri slottið. Hann setur seg á ryssuna, men í hvussu hann bangar hana, fær hann hana ikki úr stað. Hinir, sum fara í kríggið, læa at honum.

Tá ið teir eru burtur úr eygsjón, ynskir hann sær hin merkishestin, sum hann fekk frá tí gamla manninum á sinni, ríður so í kríggið og er so raskur, at eingin er hansara líki. Eingin veit, hvør hann er.

Um kvøldið ríður hann heim undan hinum, ynskir hestin frá sær og setur seg upp á lomnu ryssu til at banga. Nú ið hinir koma, læa teir at honum og spotta hann: „Ert tú ikki komin longur enn?“ Hann svarar, at hann fær ikki ryssuna at ganga og biður ilt fyri henni. Teir siga, at hann skuldi heldur verið í krígnum og sæð tann raska helt enn at sita og banga hesa ryssu, men hann heldur við svágirnar, at teir munna einki hava avrikað heldur enn hann sjálvur. Nú siga teir konginum frá tí raska holti, í krígnum hefur verið, og kongur bønar teir so mikið at fáa sær fatur á honum.

Næsta dag fer liðið av stað aftur í kríggj, og alt gongst á sama hátt sum hin fyrra dagin. Um kvøldið, tá menninir koma heim, er kongur so illur, tí teir hava ikki fingið honum fatur á reystkappanum.

Triðja dagin fer kongur sjálvur avstað. Kappin sær hann ríða eftir sær í bardaganum, steðgar á, og kongur gevur honum skeinu í lærið. Hin kastar seg av hestinum, og kongurin loypur við tað sama til og bindur lummaklút sín um sár hansara. Tá ið kappin er komin aftur á hestin, ríður hann so hertugliga fram sum fyrr, til bardagin er vunnin. So hann heim aftur í skundi at seta seg á lomnu ryssu til at banga.

„Nú hefur hon brotið lærið av sær,“ sigur hann við hinar, tá ið teir koma. Ikki mundi vera minsti láturin á teimum tá.

So hann heim til konuna og biður hana heinta kongsins egna lívdoktara til sín. Hon grætur og sigur, at hon torir ikki, men hann hóttir at henni, og hon verður at fara. Kongur tekur stokk og vil leggja upp á hana, tá ið hon kemur, men tænararnir beina hana burtur av vegnum, so hann fær ikki sligið hana.

Hon heim aftur grátandi og sigur fyri manni sínum, at pápi hennara vildi gera enda á henni. Hann fær henni lummaklútin og biður hana royna aðra ferð. Nú ið hon sær klútin og kennir, at tað er pápans, verður hon móðmiklari. Hon fer inn fyri kongin, blakar lummaklútin á borðið og sigur, at tann, ið henda lummaklút eigur, sendir boð eftir kongsins lívdoktara. Kongur kennir við tað sama lummaklút sín og fer sjálvur av stað við doktaranum.

Um kvøldið vóru tey bæði, rossadrongurin og kona hansara, boðin til slottið, og kongur læt gera rætt brúdleyp hjá teimum, kostiligari enn tey brúdleyp, sum hinar báðar døturnar høvdu fingið.

Sum tey sita til borðs, spyr brúðgómurinn kongin, um hann veit, hvørjir, ið eru markaðir í hansara ríki. Kongur sigur, at eingir eru markaðir uttan tjóvir og skálfar. Nú tekur brúðgómurinn hattarnar av báðum svágunum, og kongur sær, at teir eru markaðir.

Síðan upplýsti brúðgómurinn alt fyri konginum, eisini um gulleplini. Teir eldru svágirnir vórðu tá báðir settir í fongsul, men rossadrongurin og kona hansara komu at vera kongur og drotning, tá ið hin gamli, pápi hennara, doyði.

Orsakarinar til vreiðina millum ættarliðini eru lættar at skilja. Bóndasonurin søplar virðini og inntøkurnar av bóndagarðinum burtur, og yngsta kongadóttirin vrakar stórmenninar, ið pápi hennara bjóðar fram, og velur sær eitt fátækt ólukkudýr í rossastallinum at giftast við. Hvat skula bóndi og kongur vera annað enn vónsviknir og illir?

Bóndi er grundvøllurin í tilveruni. Hann hefur samfelagsskyldu at røkja sín garð til gagn fyri seg og síni og síggja til, at garðurin gevur inntøkur og ávøkst, so hann kann veita øllum, ið eru knýtt at honum, tað, ið tørvur er á í tilveruni hjá hvørjum einstøkum. Hann lítur á, at sonur hansara sjálvsagt selur kúratúrini fyri besta prís á marknaðinum. So kemur sonurin heim við

lutum, sum í eygunum á pápanum eru þúra virðisleysir, aftur fyri hestarnar, oksarnar og kýrnar!

Fyrstu ferð drongurinn ger hetta bítta umskiftið, er pápin „so óður um hetta bragdið, at hann vil næstan hava lívið av sonunum!“ Aðru ferð „setur pápin hann í myrkastovu í eina viku til at batna!“ Triðju ferð „er pápin so óður, at hann koyrir hann út.“ Bóndinn er ikki bara illur um tað, hann hevði væntað sær fyri dýrini, men hann er eisini vónsvikin. Hann skilur, at tað verður ein vanlukka, um hesin býtti drongur skal taka við garðinum eftir seg. Hann revsar ikki bara sonin, men vil forða honum í seinni at taka við garðinum, ið hann eftir øllum at døma fer at vanrøkja burtur í einki.

Hvat er tað meðni, sum fær drongin at bera seg at, sum hann ger? Hann setur seg upp ímóti pápanum, sum í sjálvum sær er álvarsligt, men hann setur eisini sín faðirarv og sína framtíð í váða! Og hvør er hin gamli maðurin við teimum gátuføru lutunum?

Lutirnir eru ikki realistiskir – teir eru ikki til – men skulu skiljast sum symbol, ið umboða tilgongdina hjá tí unga dronginum, ið bínast frá barni til mann, ið sjálvur kann velja og taka egnar avgerðir. Teir eru eksternaliseringar av mansligum eginleikum. Til nú hevur drongurinn livað sum barn heima hjá pápanum, garðurin og pápin hava verið hansara einasti kendi heimur, búrøktin og pápans ynski og vilji hava verið hansara einasta kós, tí hann hevur einki annað kent.

Hin gamli maðurin er ikki bara fremmandur og kennir undurfullar lutir og umboðar alt uttan fyri tann heimin, drongurinn higartil hevur kent. Hann er eisini gamal, og høgur aldur merkir altíð vitan, vísdóm og lívsroyndir. Hann kann geva dronginum tær gávur, honum tørvar.

Hin fyrsta er hesturin. Ein reiðrarhestur – her er skilliga ikki talan um arbeiðsross – umboðar eginleikar sum styrki, seiggj og fýsni. Í kappakvæðunum kennist kappin við hestinum. Tá Sjúrdur Sigmundarson vildi hevna pápa sín, segði hann við mammuna: „Vís mær á veldigan hest!“ Hann fór til eina á, har ross hildu til, tveitti ein stein úti og valdi sær Grana, tí hann hvakk ikki og rýmdi. Á Grana baki framdi Sjúrdur so síni brøgd, og uttan Grana hevði hann ikki sloppið um váðalogan inn á borgina til Brynhild Buðladóttur. Hvussu tætt maður og hestur eru samanrunnir í kvæðunum, skilst væl av, at Grani vildi ikki ganga við øðrum manni á bakinum enn Sjúrdi. Rossadrongurinn er sum Sjúrdur. Samanberingin við kappakvæðini er ikki so fjart av leið. Ein eyðkendur kappadámur í kvæðunum skyggir aftur

í ævintýrunum. Hesturin verður nevndur merkishestur, og hovmenninir umrøða rossadrongin sum hin raska helt fyri kongi, tá teir koma aftur úr bardaganum. Hetta eru orð, ið bera á kvæðamál.

Myndin við hestinum hevur meira í sær. Tá drongurin „ynskir hann hjá sær, er hann hjá alt í einum, og ynskir hann hann frá sær, so er hann burturi.“ Í tí liggur, at drongurin ikki bara hevur fingið mans megi, men skil og tamarhald á sær sjálvum og sínari megi.

Onnur gávan er vestið, „sum er so skaft, at hvør genta, sum sær hann í tí, leggur ástarhug á hann.“ Klædnabúni er sum hamur og umboðar innari eginleikar. Hetta er sama myndamál sum eitt nú, at Vetil skiftir ham millum úlv og fólk, og at Kalsdóttir og Vetilskona skifta í ymiskar kjólar. Kalsdóttir (JJ 19) fekk tríggar kjólar: „hin fyrsti skein sum stjørnurnar, annar sum mánin og triði sum sólin.“ Hóast síni ússaligu kor innistongd hjá stjúkmóðurini, skína hennara sonnu dygdir av henni, tá hon kemur út millum fólk í hesum kjólunum. Vetilskona (JJ 47) fekk tríggar kjólar frá einum gomlum manni, ein bláan, ein grønan og ein reyðan. Hon gevur fyrst vermóður síni hin bláa og síðani hin grøna fyri at vinna Vetil aftur, men einki munar. Reytt boðar frá brennandi kærleika, men eisini vreiði, og í tí reyða kjólanum vinnur hon mannin aftur. Vestið hjá Rossadronginum sigur frá einum ungum manni við eginleikum, ein slíkur skal hava, og vísir seg í vestinum fyri tí røttu gentuni.

Triðju ferð selur hann kríatúrini fyri eina látípípu „so vorðna, at hvørja ferð hann blæsur í hana, skal hann fáa allar fuglar til sín, so spakar, at hann kann velja burtur úr teimum.“ Sum symbol umboða fuglar sinn og sál, huga, vit, andliga styrki og makt. Ofta umboða fuglar eisini samband millum menniskju og hægri andligar maktir, hitt guddómliga. Gudurin Óðin í æsatrúnni læt ravnarnar Hugin og Munin (hugur og minni) umboða seg, og í kristnari trúgv lata vit eina hvíta dúgvu umboða sálina, ið fer til himmals. Sjúrdur Sigmundarson skilti fuglamál og fekk holl ráð frá teimum móti Frænarorminum og svíkjaranum Regin smiði, ið vildi drepa hann. Í Rossadronginum skula vit helst skilja symbolið við fuglunum soleiðis, at tað umboðar skil og andborið vit. Frásøgnina um, at rossadrongurin er førur fyri at bera kongi hin vakrasta fuglin av øllum, har hóvmenninir bert koma við krákum, kunna vit skilja á tann hátt, at hann er vitugari og evnaríkari enn teir.

Tað kemur óvart á bóndan, at sonur hansara bráðliga er vaksin og fullbúgvinn maður. Hann skilir tað ikki, og av tí stendst illstøðan. Hon endar við skilnaði

teirra millum, men sum vit hava sæð, er tað einki ólukkudýr, hann rekur heimanífrá. Teir lutir, ið rossadrongurin hevur fingið fyri kríatúrini hjá pápanum, eru eksternaliseringar av eginleikum hjá einum røttum mannfólki. Feðgarnir skiljast og síggjast ongantíð aftur. Pápin hvørvur úr søguni, og frásøgnin fylgir dronginum, til hann endar sum kongur.

Kongur eigur tríggar giftingarførar døtur. Hann tykist mildur og lítur teimum til sjálvar at velja sær mann. Tær eldru velja sær beinanvegin hvør sín, ið pápin heldur vera hóskandi. Tá hin triðja skal velja, hevur hon borið eyga við rossadrongin, eiggiligan í uppkneptari troyggju, so vestíð sæst, millum teir stóru harrarnar í gestaboðnum, og hann velur hon. Tá er kongur ikki longur so mildur og koyrir yngstu dóttur sína út.

Frásøgnin um kong og dóttur hansara er bersøgin og hylur ikki leiklutin hjá pápanum við umskrivningum og myndum. Pápin er orsökkin til neyðstøðuna hjá dótturini, og eingin annar enn hann er tað, ið heldur henni burtur frá slottinum og heiminum. Hetta er høvuðsmótsetningurin í Rossadronginum, ið síðani sigur frá, hvussu tað eydnast gentuni at vinna á sínum grumma pápa.

Frásøgnin kann vera ein lykil til at skilja somu tilburðir í øðrum gandaævintýrum, har risar, trøll ella aðrar verur hava gentuna innistongda í hellum undir jørð ella á havsins botni. Hesar verur eru oftast klovningar av pápunum at teimum neyðars gentunum. Teirra grima útsjónd og harðliga framferð bera boð um valdsviðurskiftini millum ta ungu gentuna og pápan og negativar royndir, hon hevur av honum, tá hann útinnir ta makt, hann heldur vera neyðuga og heldur seg hava rætt til. Tað sovandi ódýrið, ið drongurin høggar høvdini av, umboðar um somu tíð leirföturnar, ein slík køvandi makt hvíli á.

So bersøgin frásøgnin er um pápa gentuna, líka bersøgin er hon um rossadrongin. Higartil hevur lívið hjá honum verið sum eitt spæl. Tað ger honum ikki mun at seta seg upp ímóti pápa sínum ella at verða útkoyrdur heimanífrá, og tað er lítið fyri hann at vinna eina kongadóttur at giftast við. Einki tykist óført. So við eitt hamskiftist hesin sterki, príði og eiggiligi drongur. Kongadóttirin vil hava hann út at veiða saman við systurmonnunum, men hann ber seg undan: „Teir halda meg bara fyri spott!“ sigur hann. Hvat er hent?

Samrøðan millum rossadrongin og prinsessuna um veiðiferðina tykist fremmand í ævintýrstílinum. Í ævintýrunum rennur alt saman á einum flata: menniskjuni, tær yvirnatúrligu verurnar, gandalutirnir, teir gátuføru

tilburðirnir, hin fantastiski og hin realistiski heimurinn. Persónarnir í ævintýrunum eru, sum Max Lüthi sigur, eindimensionalir og hava einki kensludýpi. Teirra innara lív verður lýst við ytri hendingum og lutum (1982:11ff.). Persónarnir í ævintýrum kunna minna um talvfólk, hvør við sínari føstu mannagongd, og talvborðið um tann flatan, Max Lüthi sipar til. Slíkur frásøgustíllur kann tykjast fábroyttur í fyrstu atløgu, bert við móguleikum fyri grunnum ella als ongum persónslýsingum, men hevur í staðin tann fyrimum fyri áhoyraran at kunna leggja egnar tulkingar í frásøgnina.

Tá tey bæði ungu enda í rossastallinum, samsvarar tað við frásagnirnar í øðrum dreingjaævintýrum, har drongurinn kemur fram á gentuna við tí sovandi rísanum við fleiri høvðum í fanginum. Hann skal høgga høvdini av ódýrinum, men megnar ikki at vika svørðinum á bróstinum. Til at siga frá, hvussu maktarleysan og neyðarsligan drongurinn kennir seg móttvegis konginum/óðjórinum, hevur ævintýrið eina eksternaliseraða frásøgn um tað tunga svørðið. Í Rossadronginum hendir tað sama, men Margreta Danielsen sigur ikki frá í huldum myndum, men reinum orðum, at drongurinn finnast fyrri at kappast við teir fínu harrarnar, eins og aðrir dreingir í øðrum ævintýrum finnast teir risar, drekar ella trøll, ið hava prinsessuna.

Drongurinn øtast av skartinum og skreytinum og tí glæsiliga lívinum á slottinum og millum hovfólkið, ið opinberast fyri eygum hansara og kemur at sanna bæði óráttvísi og valdsmisnýtslu frá hesum mætu fólki. Heimanífrá hevur hann beiskar royndir av at seta seg upp ímóti tí, sum hevur valdið, tað er rætt, men á ein hátt skilir hann atburðin hjá pápa sínum. Á slottinum upplivir hann, hvussu kongur ikki bert koyrir sína yngstu dóttur út, men eisini háðar hana – og hann við: „Tær eldru gjørdu brúdleyp, og tað stóð í átta dagar hjá hvørjari; men hin yngsta varð samanvígd við rossadronginum uttan brúdleyp, og so vórðu tey koyrd í ein hestastall.“ Hann verður lamsligin og missir alt sjálvsálit. Tað er fremmant í ævintýrstílinum at siga frá ræðslu og øðrum kenslum uttan í myndum og eksternaliseraðari frásøgn, men Margreta Danielsen sigur frá í reinum orðum.

Her hendir tað umskiftið í leiklutunum hjá drongi og gentu í dreingjaævintýrunum, sum granskarar hava so ilt við at geva sær far um: Drongurinn hevur við hepni og góðari hjálp, men eisini av egnum ávum, funnið og fingið samband við prinsessuna, men so er tað sum um hann missir sína gerðarmegi. Í staðin tekur prinsessan nú um endan og noyðir hann avstað. Hon veit av royndum, at ikki alt er gull, ið glitrar. Eingin

grund er at firnast systurmenninar, hóast teir eru hovmenn og sita til borðs hjá kongi. Hon heldur seg vita, at mansevni er í dronginum. Vit, ið lesa og lurta, vita eisini, at so er. Rossadrongurin veit við sær sjálvum, at tað er eitt spæl hjá honum at veiða sum aðrir menn og prógvar á veiðiferðini væl og virðiliga, at hann er mætari enn allir kongsins menn. Umberingin kann tí eisini tulkast heldur sum eitt tekin um vantandi ambitiúnir enn sum ússaligan ótta fyri at gera sær fyri skommum. Kongadóttirin veit, hvat hon vil, men drongurin heldur seg sita væl í rossastallinum.

Sama skifti millum leiklutirnar finna vit í ævintýrunum JJ 38, JJ 39 og JJ 40, ið øll hava fleiri felags motiv og sumpart eru frábrigdi av sama ævintýri. Her hevur drongurin verið bæði raskur og knáur og hevur funnið ta horvnu prinsessuna fjalda á havsins botni. Har heldur hansara aktivi leiklutur á ein hátt uppat, og gentan má leiða hann at gera tað, sum krevst, fyri at hon kann sleppa leys. Skiftið verður skilligari, tá tey nakað seinni skula koma sær av havsins botni upp á skipið. Drongurin letur fyrst skipsmenninar draga gentuna upp, men tá teir síðani draga hann upp, kvetta teir (sjálvandi!) línuna og vilja rýma við gentuni. Í staðin fyri sjálvur at stýra hendingunum, letur hann skipsmonnunum avgerðina. Tann, ið nú tekur um endan og bjargar støðuni, er gentan.

Heilt fyri ongum er rossadrongurin tó ikki. Tá konan hevur fingið lokkað hann avstað, ivast hann ikki longur og lokkar gulleplini frá svágrunum. Hann gevur teimum eina rørandi grundgeving um konu sína, sum ongan stuttleika hevur, men er nøkur grund at ivast í, at hann grunar meira, enn hann letst?

Hann er líka treyður at fáa avstað aðru ferð. Søgan endurtekur seg um teir vøkru fuglarnar, ið hinir báðir vilja hava. Ivast vit fyrru ferð, um rossadrongurin hevur lagt eina ætlan, so hvørvur ivin, nú hann krevur at marka teir báðar fínu svágrarnar í oyruni. Hann ger tað ikki, fyri at konan skal hava okkurt at spæla við.

Rossadrongurin tykist at vinna meira sjálvsálit aftur, sum søguni líður. Tað ger hann av tveimum grundum. Eitt er, at konan ger honum greitt, hvussu illa stendur til í húsarhaldinum í rossastallinum. Hann er argur, tá hann kemur heim av fyrru veiðiferðini, og krevur mat, tí hann er svangur. Hon svarar: „Tú skalt fáa so leingi, sum eg egi nakað.“ Hin grundin til hansara styrknandi sjálvsálit er, at hann nú sær, hvussu lítil dugur er í teimum fínu monnunum hjá konusystrunum. Hann sær av eignum royndum, at teir einki nytta ímóti honum, og at hann tí einki hevur at óttast.

Nú er ikki longur neyðugt hjá konuni at eggja hann so staðiliga, og tá so kríggjð brestur á, fer hann frímóðiga og óbiðin til kongin og biður lána sær hest. Gøtan er slóðað til at bøta misjavnan, at pápin koyrði dótturina út og helt so lítið um rossadrongin, men tey ásanna samstundis, at hetta verkið kunna tey ikki útyнна hvørt í sínum lagi. Kongadóttirin kann ikki vinna á pápanum uttan drongin, og hann fær ikki víst, hvat dugur veruliga er í honum uttan hana. Hann hevur einki samband við kong, og undir øllum umstøðum hevði eingin trúð honum, um hann segði, hvussu vorðið varð, og henni vil kongur ikki vita av.

Her krevst sjón fyri søgn. Hann vil vísa kongi, hvør hann er, og biður hann læna sær ein hest at fara í kríggj við, „men kongur vildi ikki hyggja at honum.“ Ikki fyrr enn hann triðju ferð fer í kríggj á sínum egna ynskishesti, fær hann møguleikan at fáa samband við kong. Hann leggur ikki longur lag í, at svágrarnir flenna at honum, tí hann veit, hvussu ússaligir teir eru. Hann fær samband við kong við at lata hann særa seg í lærið við svørðinum, so djúp er gjógvin teirra millum. Soleiðis fær hann lummaklútin hjá kongi, ið visir seg at vera tað, honum tørvar. Sjálvur kann hann tó ikki enn fáa orð á kong og sendir konu sína inn fyri pápan í staðin. Kanska vil hann ikki eftir allar eyðmýkingarnar, honum hava verið fyri. Kongadóttirin torir ikki, men má noyðast at fara fyri pápa sín, og kongsins vreiði er so øgilig, at hann vil banga hana við einum áhaldsi, so menn mugu leggja uppí. Ein fær næstan ta fatan, at rossadrongurin øsir kong við vilja fyri at sigurssælan skal kunna kennast enn størri og letur av tí grund ikki konuna fáa lummaklútin við sær fyrr enn aðru ferð.

Nú noyðist kongur at viðganga, at hann er farin skeivur. Hansara yngsta dóttir valdi rættan mann, og hinar báðar valdu dólgar. Rossadrongurin kann ikki bara sær at njóta sín sigur og eyðmýkir kong fyri øllum á slottinum við at lokka hann til sjálvan at noyðast at skíra sínar fínu versynir fyri tjóvar og skálkar.

Við endan á ævintýrinum hevur kongadóttirin fingið fullkomna uppreisn. Hon kundi ikki tola ta ógævu, ið pápin legði oman yvir hana, tí hon vildi ráða sær sjálvari. Hon setir sær mál bæði at prógva, at hon gjørði tað rætta, og at vinna sær sessin og tignina aftur. Í báðum eydnast hon, men má eitt langt skifti tola at liva í vanæru, skitti og neyð.

Rossadrongurin vinnur sælan sigur á sínum fínu og hástóru svágrum og á kongi, ið ikki vil tosa við hann, men hann hevði ongantíð ynski ella trá eftir kongstign. Hann var nøgdur við konu sína og lívið í rossastallinum, men sær,

at konan trívist ikki. Fyri hennara skyld tekur hann upp kappingina við teir finu harrarnar og sær ovfarin, hvussu neyðarsligir teir eru, samstundis sum teir halda á at spotta hann. Hann gevur sær far um leirföturnar, ið kongur og glæstrilívið á slottinum stendur á, og fær frægd av at bjóða av. Hann letur seg upp á gjøt eyðmýkja enn meira við tí lomnu ryssuni, ið hann annars onga grund hevði at sita á og banga, bert fyri at byggja upp til enn sælari sigur í endanum.

Hjá kongadótturini er tað ræðuligt at verða útkoyrd og í rossastallin at búgva, og hon hugsar bert um, hvussu hon skal bøta hesa ógævu. Rossadronginum ger tað lítlan mun at verða útkoyrdur. Hann vendi heimi sínum bakið og hugsaði ikki meira um tað. Hann gjøgnumlivir onga neyð og kennir ongan sakn av hesum. Hann fær sínar gávur fyri einki, ongin krevur nakað av honum í tí sambandi, og hann leggur ongar treytir á seg sjálvan. Alt, ið hendir honum, stendst av ytri orsakum, ikki av innari trá.

Ævintýrið um rossadrongin endar sum onnur gandaævintýr av hesum slag, við at prinsessan vinnur á pápa sínum. Ofta hendir hetta við brúdleypsborðið, tá kongur hevur noytt dóttur sína at giftast við eini falskari hetju, ið hevur logið um at hava bjargað prinsessuni. Tá kemur hin rætta hetjan fram, gentan kennir hann og fær í síðstu løtu sannført kong um hansara stóra mistak. Í Rossadronginum sigur Margreta Danielsen í Porkeri frá hesi løtu á serliga dramatiskan hátt, tá kongsins menn mugu leggja uppí, fyri at kongur ikki skal leggja á dóttur sína at sláa. So mikið sigursælari verður uppreisnin hjá dótturini og rossadronginum og so mikið minniligari søgan hjá okkum lesarum og áhoyrarum.

Vatndrýladrongurinn

Søgan um Vatndrýladrongin hefur ein skemtiligan næstan hersøgukendan tóna, men aftan fyri teir láturvekjandi fyri ikki at siga burlesku tilburðirnar finna vit sama mynstur við somu leikarum sum í øðrum dreingjaævintýrum: drongur og genta taka upp óhóskandi (fátækraættið og kongadóttirin) samband, gerast góð og verða forfjónað av pápa gentuna. Hon tekur um endan, vinnur á pápanum, og drongurinn verður kongur eftir hann.

Jóhan Hendrik Matras hefur sagt ævintýrið:

Einaferð var tað ein drongur, sum hevði mist bæði fadir og móður og átti ongan eftir í verðöldini til at fjálga um seg. Ymsi fólk góvu honum eitt sindur til arbeiðis, lótu hann bera vatn fyri seg og góvu honum hvørja ferð ein drýl afturfyri. Av hesum varð hann skýrdur Vatndrýladrongurinn og livdi av tí, sum hann fekk fyri at bera vatn.

Ein dagin bað køksgentan hjá konginum hann bera sær vatn, og hann var fegin at fara. Tá ið hann tók vatn upp úr ánni, kom eitt síl upp í byttuna. Hann tekur sílið og sigur við tað, at nú skal hann drepa tað. Men sílið biður hann ikki gera tað og lovar honum níggju ynskir afturfyri; hvør ynskur, sum hann ger av hesum níggju, skal ganga út. So sleppir hann sílinum, setur seg á byttuna og ynskir eftir tí, at byttan skal bera hann heim aftur til køksgentuna. Byttan avstað við honum og heim í kongsgarðin.

Kongadóttirin stendur í vindeyganum, sær hann koma ríðandi á byttuni og brestur í skellilátur: „Hatta er ikki minst býtt í dag, sum hatta ber seg at,“ sigur hon og heldur við hann, at hatta er ikki tespiligt vatn at drekka. „So víst, sum hetta vatnið er reint, verður tú við barn,“ sigur drongurinn. Og so var kongadóttirin við barn.

Tá ið kongur sá, hvussu statt var við dótturini, varð hann óður og spurdi, hvør ið átti barnið. Hon visti ongan, segði hon, men hugsaði,

at það mundi vera Vatndrýladrongurinn, tí hon kendi nakað á sær tann daginn, ið hon læði at honum, sum hann reið byttuni.

Til at fáa at vita hetta víst fekk kongurinn barninum eitt gullepli at spæla við. Tá ið hann, sum pápi var, kom, skuldi barnið siga: Pápi, tak!“ So varð alt mannfólk í ríkinum samankallað á slottinum, og við það sama at Vatndrýladrongurinn kom, fór barnið til hansara og rópaði: „Pápi, tak!“

Nú var kongurinn so reint í luftinni, at hann vildi beina fyri øllum trimum, dótturinni, dronginum og barninum, og læt gera eina tríbotnaða ammu (stóra tunnuna) til at seta tey inn í. Botnur var í miðjunni, og hvørt varð sett inn sínumegin, drongurinn og kongadóttirin: Barnið var hjá mommuni. So setti kongur tunnuna á stikul beint á sjógvin.

Tá ið nakað er umliðið, spyr drongurinn kongadótturina, um hon er ikki svong. Tað batir henni einki, heldur hon, um hon sigur, at hon er svong, og heldur ikki skoytir hon um nakað frá honum fyri ta vanlukku, sum hann hevur ført yvir hana.

Eina løtur eftir spyr hon, um hann hevur mat. So ynskir hann navara, knív og drýl at liggja hjá sær, borar hol á miðbotnin, býtur drýlin sundur í helvt og stingur annan drýlendan inn ígjøgnum holið til hennara. Nú fáa tey betur tosað saman.

Hon spyr hann, hvussu það ber til, at hon kom at verða við barn, og hann sigur henni, at það var við ein ynsk: hon læði at honum, og tí ynskti hann so.

Hon spyr um allir ynskirnir eru uppi hjá honum. Nei, sigur hann, hann hevur fleiri eftir enn. So mátti hann ynskt tey øll trý aftur upp á land, sigur hon. Tað kann hann altíð gera, heldur hann og ynskir so miðbotnin burtur, at bæði kunna vera saman. Tá ið tey hava verið saman eina løtu, ynskir hann, at tunnan skal standa uppi á landi. Við það sama eru tey á turrum, og hann spennir nú botnin burtur úr tunnuni.

Tey ganga og raka ikki við nakað hús. So ynskir hann sær og kongadótturini eitt stórt slott at búgva í, fagrari enn slottið hjá konginum, pápa hennara. Tað er alt í senn, so stendur slottið fyri teimum. Tey eru nú so ógvuliga fegin, og hann sigur við hana, at nú skulu tey gera stórt brúdleyp og bjóða konginum, pápa hennara, og øllum teim stóru harrunum. Teir koma allir. Hon letur borðreiða, og borðbúnaðurin er prýðiligur og konguligur.

Kongur situr til borðs næst brúðfólkunum. Lítið hugsar hann um, at það eru tey bæði, Vatndrýladrongurinn og dóttir hansara.

Vín verður skonkt úr einum gullsteypi, sum gongur ímillum manna. Ein maður missir tað undir borðið og skal taka tað upp aftur, men einki steyp finst – tað er horvið. Allir undrast. Onkur skálkur man hava tikið. Kongur biður allar at standa upp frá borði at leita og reisist sjálvur úr sessi. Nú skramblar niður undan skykkju hansara sjálvs – tað er gullsteypið.

Kongur stendur so lotur. Honum skilst ikki, hvussu hetta er komið upp á seg, sigur hann. Nú tekur dóttirin at læa: á sama hátt sum hon varð við barn, er hetta komið upp á hann – við ein ynsk.

Kongur stendur rættiliga bilsin, men nú siga brúður og brúðgómur honum frá øllum, sum til hevur gingist við teimum. Hin gamli er ógvuliga fegin við at hava fingið dótturina aftur og býður báðum heim í slott sítt, men tey vilja heldur búgva í teirra egna slotti, siga tey. Tá ið hin gamli kongurinn doyði, varð Vatndryladrongurin kongur eftir hann, og her endar søgan.

Tann glaðlynti og heimføðisligi drongurin er medkensluvekjandi, tí at hann er so fátækur og er móður- og fadirløysingur. Av somu grundum hevur hann ongan tyngjandi førning av uppaling og heimaumstøðum at draga á herðunum. Hann ger ongum ónáðir, er nøgdur við sín lut, og við sínum dámliga lyndi er hann væl lýddur eisini av teimum, ið flenna at honum.

Ta gátuføru hjálpina fær hann frá einum síli. Vatn er symbol fyri lív og lívsmegi. Ynskini, ið vega allar gøtur fyri Vatndryladronginum, vilja siga frá, at hansara persónleiki er heils-kaptur og sunnur, og at hann mennist við stórari gerðarmegi.

Hann fær ikki færri enn níggju ynski frá sílinum og kann brúka tey púra sum honum lystir. Hansara tilgongd til alt rundan um seg er markleys, og hann ynskir sær alt fyri eitt, at vatnbyttan skal bera hann heim. Hesin gantrileikur, umframt at hann fær samband við kongadótturina, staðfestir tað sunna lívsmót, hann er útborin við og ber honum uppi undir hansara í aðrar mátar lítið ynskiligu lívsvánum.

Næsta ynski hjá honum er, at kongadóttirin skal vera við barn. Hetta er løgið, eftir sum tey enn ikki hava verið saman, og kann best skiljast sum staðfesting av seinni samlívi. Eplið úr tí reinasta av øllum metalum sipar til kærleika, ið fer at spíra.

Kongur er illur um teirra í hansara eygum óhóskandi samband og koyrir tey í ta tríbotnaðu tunnuna, sum hann stiklar út á sjógv. Tunnan er ein mynd av trongum og svangligum viðurskiftum hjá teimum eina tíð. Hetta

er sama frásögn sum tann um Rossadrongin og hansara kongadóttur í rossastallinum. Kongadóttirin er illa hýrd, men Vatndrýladrongurinn tykist ekki at vera misnögður við stöðuna, sum ekki er so nógv verri, enn hann er vanur við. Hugagóður brúkar hann sítt triðja ynski til at skaffa henni mat og fáa hol á skilabotnin ímillum tey, so tey betri fáa tosað saman. Einkinn bendir á, at hann hefur aðrar ambítiónir, á sama hátt sum Rossadrongurinn var nögður í stallinum.

So kemur umskiftið, tá ið gentan tekur sítt avgerandi stig og bendir sögugongdini sín veg. Vatndrýladrongurinn sigur kongadótturini frá ynskjunum, hann fekk frá sílinum, og alt í einum sær hon ein útveg at bota ta ógævu, ið pápi hennara er atvoldin til. Hon fær Vatndrýladrongin at brúka fjórða ynskið til at fáa tey upp á turt og úr tunnuni og hitt fimta til eitt slott hjá teimum at búgva í.

Gátan um, hvussu kongadóttirin kundi verða við barn, verður avdúkað í einum sera stuttligum leiki í endanum. Áhoyrararnir kunna síggja glómurnar í kongi fyri sær, sum í fínasta skrud má tola, at hitt horvna gullsteypið kemur skramblandi undan hansara egnu tignarligu skikkju. Tilburðurinn minnir um ein barokkan skemtisjónleik, men hefur eisini í sær – sum dreingjaævintýrini ofta hava – speiska tilsiping til ávís viðurskifti í samfelagnum. Kongur er menniskja sum onnur og er meira fegin um at fáa dóttur sína aftur, enn hann er harmur tign sína, ið rillar eina lottu. Gandaævintýrini hava ekki samfelagsliga kollvelting á skránni, men hava ofta viðmerkingar til dugnaskapin og evnini hjá teimum, ið hava sessirnar á ovastu rókunum, og tann undirbólkur, ið verður kallaður dreingjaævintýr, hefur sínar serligu viðmerkingar til teir leiklutir, ið eru tillutaðir teimum báðum kynunum. Hesin parturinn kemur eisini fram í frásögnini í Vatndrýladronginum. Hesin heppidrongur hefur einkinn stríð av nøkrum, ongan trega at hugsa um, onga neyð av nøkrum og kennir sær ongar áneyðir. Vatndrýladrongurinn hugsar ekki longur enn til lottuna, sum er, men tað er við honum sum við Rossadronginum og øðrum ævintýrdreingjum, at tá ið hann fær eyguni upp fyri móguleikunum í tí gátuføru hjálpini, verður hann viðhvørt líka hugaður sum gentan at brúka teir. Og í so ríkiligt mátt hefur hann fingið av gávum frá sílinum, at tá hann kemur til heiður og æru hjá kongi, hefur hann bert havt fyri neyðini at brúka seks av teimum níggju ynskjunum.

Geldingarnir á slottinum

Hjá dronginum í hesum ævintýri er sum hjá dreingjum í øðrum ævintýrum. Alt er so lættvunnið. Hann skal nóg illa rætta hondina út, so verður borið og givið honum alt, sum honum tørvar. Prinsessan vil hava hann, men tað verður eftir hennara treytum.

Høvuðsteksturin hjá Jákupi Jakobsen er eftir frásøgn hjá Jóhan Hendriki Matras á Kirkju. Her verður prentað eitt frábrigdi eftir Peder Olsen í Norðdepli (Fossá):

Ein maður átti trýggjar synir. Tá ið hann lá til at doyggja, gav hann hvørjum sítt ynski at ynskja eftir hann. Teir eldru ynsktu ríkdóm og høgan stand, hin yngsti góða skepnu til konufólk.

Skjótt var tað, at ríkdómur kom til teir eldru brøðurnar. Teir fingur sær skreytbúnað og fóru so út at ferðast.

Hin yngsti fór aftaná og kom seint á kvøldi til ein stað, men kundi ikki koma inn, av tí at portrið var læst. Eitt konufólk kom til portrið innanfrá og læt upp. Drongurin segði fyri henni, at hann var fremmandur og fann ongastaðni. Men hon bað hann ikki leggja lag í tað og bara fylgja sær.

Hon gav honum valamat at eta og gamalt øl at drekka og fylgdi honum til seingjarkamarið um kvøldið. Um morgunin fekk hon honum ein dúk, sum tann fínasti matur kom at standa á, við tað sama hann var útbreiddur. Henda dúk skuldi hann hava, um hann vildi koma aftur til sín.

Næsta kvøld kom hann til ein annan stað, og har gekk honum á sama hátt, sum kvøldið fyri. Henda konan gav honum ein tút, sum vínur og hvat annað drekka, hann ynskti, streymaði út úr, hvar hann so setti hann í.

Triðja kvøldið kom hann uppaftur til ein stað, og har gekk honum sum í hinum báðum støðunum. Henda konan gav honum ein saks – alt tað, ið hann klipti við honum, kom at vera fagurt og nýtt.

Fjórða dagin, sum hann reikaði, kom hann til kongsstaðin, og har mœtti hann báðum brøðrunum, so ógvuliga uppskrýddum. Teir vóru nú hovmenn hjá kongi og spurdu beiggjan, hvat ið hann vildi.

Hann vildi tæna í kongshirðini, segði hann.

Um hann var geldur, spurdu teir.

Nei, svaraði hann.

Ja, so kundi hann ikki vera í kongshirðini sjálvari, men kom at verða fœrdur út á hólmin, søgdu teir.

Tað vildi hann heldur, segði hann.

Brøðurnir læðu at honum, men hann læt ikki við seg komast.

So varð hann tikin í tæna og fœrdur út í hólmin.

Um kveldið hoyrdist gleimur hjá fangunum úti í hólminum. Prinsessan sendi boð út hagar at fáa at vita, hvat ið týtt var (hvat ið fyri varð havt) og frætti um dúkin. Boð varð sent eftir dronginum, og prinsessan beyð nógvar pengar fyri dúkin, men drongurin vildi ikki lata hann, uttan hann fekk lov at sova innan fyri dyrnar í seingjarkamari hennara. Hon noktaði í fyrstuni, men lovaði honum tó í endanum undir teimum korum, at tveir vaktarar skuldu vera inni. Morgunin eftir varð hann útafturfœrdur í hólmin.

Nú ið dúkurin var burtur, vóru hinir so nipnir. Men drongurin tók tútin fram, og teir tappaðu hvat drekka, ið teir ynsktu sær. Síðan gekk sum fyrru ferð. Prinsessan fekk uppsurning um tútin og keypti hann av dreinginum. Tá fekk hann lov til at sita mitt á gólvinum í seingjarkamarinum.

Tað leið ikki langt um, so frætti prinsessan um hin sjáldsama saksin, ið drongurin átti, og hevði ikki frið, fyrr enn hon fekk hann eisini. Tá gav hon dronginum lov til at sita framman fyri songina eina nátt og leggja hœvðið á dýnuna. Men vaktararnir skuldu vera inni, skipaði hon fyri.

Hann hevði ikki sitið so meira enn eina løtu, so bað hon vaktararnar fara út: drongurin hevði hildið seg so siðiligan hinar báðar næturnar, segði hon við teir, so hon nýtti teir ikki. Tá fór gamalt øl at virka.

Morgunin eftir beyð hon, at geldingarnir skuldu vera fœrdir út á hólmin, og hinir koma aftur á slottið at tæna.

So giftust tey bæði, prinsessan og drongurin. Hann gjørdist prinsur og síðan kongur.

Teir báðir eldru brøðurnir fylgjast somu leið. Eingin munur er á teimum, og í frásøgnini eru teir ein og sami persónur. Hetta leggur áherðslu á hin yngsta

sum einstaklingin, ið er annarleiðis. Teimum elstu gongst illa í lívinum, og ævintýrið dylur ikki fyri grundini: Teir velja skeivt, lata seg tøla av verðini og ynskja sær ytri skreyt og makt undir liðini á kongi. Teir eru blindaðir av verðsligari tign og ofra av fríum vilja sína menniskjansligu natúr og lata seg gelda fyri at varðveita sínar høgu sesssir.

Yngsti bróðirin fer egnar leiðir og ger alt, sum er rætt. Ikki av umhugsan fyri og ímóti, og tí at hann væntar sær gagn av sínum valum, men bert tí, at soleiðis er hann. Teir báðir eldru brøðurnir umhugsa, hvussu teir kunna fáa sum mest gagn burtur úr ynskjunum hjá pápanum, viga fyri og ímóti, hvørjir móguleikar eru. Hin yngsti ynskir eftir síni innaru trá og natúr, tí hvat kann vera meira natúrligt at ynskja sær hjá einum ungum manni enn góða konufólkaeydnu?

Við fyrsta eygnakast kann ævintýrið minna um vælkendar moralskar søgur í vikubløðum og undirhaldsfilmum um sakloysi og reinleika mótvegis óreinsku, sjálvsøkni og maktgirnd. Annað og meira enn bert ein moralsk meting býr undir, tá vit staðfesta, at teir báðir eldru brøðurnir velja skeivt og hin yngsti rætt.

Yngsti bróðirin umboðar sunnan persónleika og velur í samsvari við sín natúrgivna hug. Hann fær gott lív í góðum samljóði. Eldru brøðurnir loyva ikki síni menniskjansligu náttúru framat og missa móguleikarnar fyri sunnum lívi í góðum samljóði.

Peder Olsen í Norðdepli er fyrimyndarliga bersøgin í bæði frásøgnini um tilburðir og í myndamálinum og letur ongan iva vera um, hvat er umráðandi í lívinum. Yngsti bróðirin kemur til tríggar býir, har portrið er læst, so hann sleppur ikki inn. Í øllum trimum býum koma konur til og lata upp fyri honum, taka hann heim við sær, geva honum at eta og fylgja honum til songar. Frá hvørjari fær hann ein serligan lut. Frá tí fyrstu „ein dúk, sum tann fínasti matur kom at standa á, við tað sama hann var útbreiddur.“ Frá tí næstu „ein tút, sum vínur og hvat annað drekka, ið hann ynskti, streymaði út úr, hvar hann so setti hann í.“ At enda fekk hann frá tí triðju „ein saks – alt tað, ið hann klipti við honum, kom at verða fagurt og nýtt.“

Tað er næstan skammiligt, so væl alt vignast hjá okkara drongi. Afturat góðari konufólkaeydnu hevur hann nú fingið alt, ið lív kann lysta: Gott at eta, gott at drekka og altíð nýggj og fín klæðir upp á kroppin. Her eru ongar áneyðir at leita eftir huldum og duldum merkingum.

Ein ivi kann vera við orðingini, at konurnar geva honum „gamalt øl at drekka“. Petur Olsen letur okkum tó ikki vera leingi í iva og greiðir okkum

eisini, hvat sum í grundini liggur í orðunum, at konufólkini „fylgdu honum til seingjarkamarið“. Um nú onkur kundi ivast um tað.

Kongur hevur boðið, at allir menn skula geldast, tí at drotningin er vorðin við barn, meðan hann var burturstaddur. Brøðurnir vilja varðveita sína støðu sum hovmenn hjá kongi og lata seg tí gelda saman við øðrum. Yngsti bróðirinn vil ikki og verður settur út í ein hólman saman við øllum øðrum, ið ikki eru geldir. Har liva menninir so í gleði og gleimi við øllum tí góða, ið drongurin kann veita teimum. Peter Olsen undirstrikar sína meining um teir eldru brøðurnar og sigur, at teir flentu at honum, at hann vildi ikki lata seg gelda!

So kemur umskiftið í ævintýrinum, tí tá prinsessan hoyrir og frættir um gleimin frá teimum ógeldu monnunum í hólminum, tekur hon stig til ikki bert at frætta, hvat fyriferst, men at fáa fatur á teimum undurfullu lutunum hjá yngsta bróðurinum. Alt hendir síðan av hennara ávum, tí drongurin vil ikki av við sínar gávur. Hann hevur tað gott, har hann er, og eingin ábending er um, at hann vil nakað annað og meira. Tað vil harafturímóti prinsessan, og tá drongurin varnast hetta, gerst hann, sum altíð eftir umskiftið í ævintýrunum, eins fúsusur og hon. Hann vil ikki selja sínar lutir fyri pengar, men fyri at sleppa inn í seingjarkamarið hjá henni.

Fyri dúkin sleppur hann at sova innan fyri dyrnar í kamarinum, fyri tútin sleppur hann at sita mitt á gólvinum inni hjá henni um náttina og fyri saksin at sita framman fyri songina „og leggja høvdið á dýnuna!“ Tá kemur vend í hjá hesum báðum ungu: „Hann hevði ikki sitið so meira enn eina løtu, so bað hon vaktararnar fara út: „drongurin hevði hildið seg so siðiligan hinar báðar næturnar, segði hon við teir: so hon nýtti teir ikki.“

„Tá fór gamalt øl at virka,“ sigur Peder Olsen.

Tað erotiska spælið í søguni hjá Peder Olsen er heilt burtur í søguni hjá Jóhan Hendriki Matras. Hjá honum hevur tað eingi eksistensiell aspekt, at brøðurnir verða geldir, men bara tær ópraktisku fylgjur, at fáa teir ikki riðið. Heldur ikki fer nakað spæl fram millum kongadótturina og drongin. Her er tað kongur, ið frættir um, fær hug á og keypir dúkin og tútin frá dronginum. Ikki fyrr enn hann frættir um saksin, kemur gentan upp í leikin og ynskir sær hann. Hon vísir ikki evni ella gerðarmegi sjálv at fáa fatur á honum, men krevur pápan at fáa henni hann. Í tí viðfangi sær hon drongin og blívur so góð við hann, „at tað var heilt út av øllum lagi.“ Hon er ikki heilt sum prinsessurnar í øðrum ævintýrum, tí hon konfronterar ikki kongin, pápa sín, men legst upp í songina at gráta, til hon fær sín vilja við saksinum og dronginum at giftast við.

Tað sprækna frábrigðið hjá Peder Olsen um tann sniðfundiga faðirloysingin og prinsessuna, ið dugir so væl at snúgva sær, átti at verið høvuðsteksturin hjá Jákupi Jakobsen í Færøske Folkesagn og Æventyr og ikki tann óáhugaverða frásøgnin hjá Jóhan Hendriki Matras um eina tóma og pyntisjúka prinsessu, ið ongan lut eigur í leiðini hjá tí einsamalla dronginum til kongstignina.

Kongaríkið Verðsins Endi

Genta og drongur vilja hava hvørt annað, men fáa so illa samljóð í tilveruna. Gentan hevur kosið sær sín drong, men vil ikki hava hann, uttan at hann er til reiðar at vera maður hennara. Hann er hugtikin av henni, men skilir lítið av, hvat samlív við eina gentu er, og hvat hon vil. Frásøgnin fylgir dronginum, men letur ikki áhoyrararnar vera í iva um, at gentan er tann, ið frá fyrstu løtu stýrir hendingunum tann veg, hon vil.

Heimildarmaður til Verðsins Enda er Jóhan Hendrik Matras.

Ein maður átti trýggjar synir. Teir eldru hildu einki um hin yngsta og happaðu hann altíð, tí hann gjørði einki gagn.

Pápin átti ein stóran akur, sum stóð í besta blóma, men varð niðurvavdur hvørja nátt. Hann gramdi seg nógv um hetta og segði við synirnar, at ein teirra skuldi sita uppi eina nátt úti hjá akrinum at vita, hvussu hetta bar til.

Hin elsti helt seg til at vaka. Náttin var bert hálv, tá ið hann sovnaði, og ongantíð hevði akurin verið verri niðurvavdur enn morgunin eftir.

So helt miðlingasonurin seg til, men náttin var lítið meira enn hálv, tá ið hann sovnaði, og líka illa var akurin niðurrassaður tann morgunin.

Hin yngsti beyð sær nú til, tó at teir eldru brøðurnir spottaðu hann: Slík svøvnhít skuldi duga at sita uppi? Men pápin helt, at tað kom ikki at vera verri: *hann* sovnaði, og *teir* høvdu sovið.

Hin yngsti setur seg tá til akurin og vakir alla nátt. Tá ið líður at degi, hoyrir hann dun – trýggir svanir koma flúgvandi og seta seg við akurin. Teir lata seg úr svanahamunum og eru nú trýggjar vakrar jomfrúir. Tær fara inn í akurin at dansa, og meðan krýpur hann hagar, sum hamirnir liggja, og tekur ein: tann, sum hin yngsta og vakrasta moyggin eigur.

Út ímóti lýsing, tá ið tær skulu taka hamirnar aftur, er ein burtur. Tær hitta drongin, og hin yngsta krevur ham sín frá honum. Men hann sigur, at hon fær hann ikki, tí tær hava spilt akurin hjá pápa hansara. Hon heldur so við at biðja og bøna, at hann lovar at geva henni hamin aftur undir teimum vilkorum, at hon lovar at vera kona hansara. Hesi kor gongur hon undir, tó so, at hann verður at lova henni aldrin at bannast: kemur vandabøn av hansara munni, so eru tey leys.

Hann spyr hana, nær brúðleypið skal vera, men hon sigur, at tað kann hann búgva til, sum honum sjálvum lystir: tá ið brúðfólkið er samankomið, tá skal hon koma. So fær hann henni hamin. Jomfrúgvirnar flúgva burtur í svanalíki, og hann fer heim.

„Er tað ikki líka illa statt í morgun við?“ halda brøðurnir, tá ið teir hyggja at akrinum.

„Ja, ikki er akurin sloppin óskalaður í nátt, men valla skal tað vera so upp aftur,“ svarar hin yngsti.

Hann tekur nú at búgva til brúðleyps, og hetta undrast øll á, tí eingin veit, at hann hevur fríggjað til nakra gentu. Brøðurnir spyrja, nær brúðurin kemur.

„Hon kemur tá,“ svarar hann.

Hetta er tað býttasta av øllum, ið hann hevur gjørt, halda teir. Tá alt er liðugt til brúðleypið, og fólkið komið, spyrja øll eftir brúðrini.

„Brúðurin kemur tá,“ er svarið hjá honum. Hon man seint fara at koma, halda tey.

So biður hann fólkið lata seg í til at fara í kirkjuna, og rætt sum alt er samlað fyri kirkjudurunum, koma tríggir svanir flúgvandi, lata seg úr hamunum og eru tá gentur, ein teirra brúðklædd. So verða tey samanvígd bæði, og aftaná verður dansað og drukkið.

Um kvøldið fylgja tey brúðarparinum í brúðarhús. Systrarnar báðar hjá brúðrini eru brúðkonur hennara, og lata hana úr. Brúðgómurin er skjótt úrlatin og niðurfarin, men einki røkist fyri, at brúðurin verður liðug: so hvørt sum tær lata hana úr einum plaggi, er altíð eitt nóg vakrari innanundir. Soleiðis líður hálv náttin.

Hetta er ein devuls tíð, tær eru um at lata hana úr, heldur hann við brúðkonurnar. Ja, nú eru tey leys hvør frá øðrum, tí nú hevur hann bannast, sigur hon, men leggur tó afturat, at hann skal fáa at síggja tær aftur tríggjar ferðir, um hann kann vara seg fyri mommu risans – vakir hann ikki, tá ið tær koma, so sær hann tær aldrin aftur. So flúgva tær

burtur í hamunum, men drongurinn situr eftir við sorg og sít, og alt brúðleypsfélkið rýmur um morguninn, nú ið so er vorðið.

Drongurinn fer til gongu, kemur í ein skóg og rakar við eitt hús. Har er ein gomul kona inni. Hon spyr hann, um hann vil høgga brennivíð fyrri hana í tríggjar dagar, og hann játtar. Tíðliga á morgni fer hann út at høgga, og á middegi kemur kellingin til hansara við mati. Tá hann hefur etið, kemur slík tyngd á hann, at hann orkar ikki at vika ein fingur og sovnar. Tá ið hann er sovnaður, stingur hon honum svøntoll, at hann skal ikki vakna við aftur, fyrr enn hon sjálf vil.

Meðan koma jomfrúirnar flúgvandi, lata seg úr svanahamunum og biðja kellingina vekja drongin, men hon noktar. So royna tær sjálvar at vekja hann, men í hvussu tær rópa inn í oyruni á honum, skaka og kitla hann og prika hann við nálum, fáa tær ikki vakt hann. Tær biðja kellingina siga honum frá, at tær hava verið har og koma tvær reisur aftur.

Nú ið hann vaknar og frættir hetta, er hann so harmur og lovar sær sjálvum at vaka næstu ferð. Men bæði annan og triðja dagin, ið hvussu hann strevast, kemur hin sama armóðin á hann, tá hann hefur etið, og ið hvat tær so gera við hann, vaknar hann ikki.

So biðja tær kellingina siga við hann, at nú koma tær ikki aftur. Tær eru frá kongaríkinum Verðsins Enda og noyðast at fara heim aftur við tað sama. Tríggjar gávur leggja tær til hansara og biðja kellingina fáa honum. Ein gevur ein knív, sum bítur hvat, tað skal vera, onnur ein saks, sum ger tað sama, og hin triðja, brúðurin, ein lykil, sum kann læsa allar lásir upp.

Nú er drongurinn so ónatúrliga ringur og tekur at ganga langar vegir sum í órviti. Sum hann gongur, sær hann nógv fólk samansamlað í einum stað. Tey hava til arbeiðis at drepa neyt og fletta bjølg av teimum. Spjarrar og kloddar og hvat annað, ið er til at taka, lata tey upp í bjølgarnar. Drongurinn spyr, hvat ið hetta hefur at týða, og tey siga fyrri honum, at ein óføra stórir fuglur kemur á hvørjum ári, og tey noyðast altíð at hava slíkt til at kasta fyrri hann, tí annars tekur hann fólk. Drongurinn biður um lov at sleppa niður í eina hítina og verða blakaður fyrri fuglin. Tað er lítið fyrri at lova honum, tó tey halda tað vera undarliga bøn. Fuglurinn kemur, og hítin við dronginum í verður kastað fyrri hann. Hann tekur hana í nevið og flýgur langan veg burtur við henni. Drongurinn veit einki til sín fyrr enn fuglurinn leggur hítina frá sær. Klangur kemur í, og ungarnir láta ræðiliga.

Hinar tríggar gávarnar hefur hann hjá sær. Hann sker seg út ígjögnum við knívinum og tekur at drepa ungarnar. Men teir skríggja so ræðiliga, at hin gamli fuglurinn, sum ikki er langt burtur, hoyrir skríggini til teirra og kemur flúgvandi. Sum hann setur seg í reiðrið – í einum høgum bergi er hetta – er drongurinn so knappur at renna knívin í bróstið á honum, so hann dettur deyður niður. Drongurinn hugsar sær nú um at sleppa upp á slætt, sker sær spor í bergið við knívinum og klintrast so, til hann sleppur uppá.

Tá ið hann hefur gingið nakað leingi, kemur hann til eitt hús og fer inn. Har sita ein gamal maður og ein gomul kona inni. Hann spyr manninn um navn hansara. Hann kallast bróðir Eystan, sigur hesin gamli. Drongurinn spyr, um hann veit nakað um vegin til kongaríkið Verðsins Enda. Nei, hann hefur ongantíð verið har, men bróðir hansara Sunnan kann væl vita um vegin at siga, heldur bróðir Eystan og lovar at fylgja dronginum til hansara.

Það var so snart sum vindurinn blæsur, at teir fuku suður. Drongurinn spyr bróður Sunnan eftir veginum til Verðsins Enda. Hann sigur seg ikki vita hann, men heldur bróður sín Vestan duga at finna. Teir til bróður Vestan. Hann sigur seg ikki vera væl kunnigan við vegin, tí hann hefur bert verið har *eina* ferð. Men bróðir hansara Norðan veit ivaleyst vegin, tí hann hefur verið har ofta. Teir til bróður Norðan og spyrja hann eftir. Jú, hann veit væl um vegin, sigur Norðan. Hann var við Verðsins Enda í gjár, og har var slík stákan, tí yngsta prinsessan skuldi giftast við einum prins. Drongurinn biður Norðan fylgja sær, og það er so snart, sum vindurinn fýkur, at Norðan førir hann til eitt ógvuliga høgt og bratt glasbjørg. Drongurinn sker sær spor og handtøk uppeftir við knívinum og sleppur uppá.

Har stendur eitt slott uppi. Hann tekur lykilin og læsir upp, fer so inn og sær allar systrarnar sita. Teirri elstu fær hann knívin, aðrari saksin og teirri yngstu, brúðrinni, lykilin. Tá svímaði brúðurinn, og í sama sinni umskapast alt. Glasbjørgið var burtur og vøllur í staðin fyri. Prinsurinn, sum giftast skuldi, varð umskapaður til trøllmann aftur, sum hann hevði verið. Hann var tað, ið hevði gandað kongadøturnar, tí kongadøtur vóru tær tríggar systrarnar. Trøllskapurinn kundi ikki ganga burtur, fyrr enn eitt kristið menniskja kom til teirra upp á glasbjørgið.

So giftist drongurinn við tí yngstu prinsessuni og var nú kongur við Verðsins Enda.

Hví er gentan so íðin eftir at fáa drong? Hví kemur hon bara í stokkutum lötum og hvørja ferð skundar sær av stað aftur? Er hon bara dreingjasjúk, ella býr okkurt meira undir? Svarið til henda spurning fáa vit, tá søgan endar. Sum aðrar gentur í ævintýrunum er hendan í svárastu neyð. Ein gindakallur hevur gandað hana og flutt hana upp á eitt glasbjørg við verðsins enda. Hann vil giftast við henni. Gentan veit, at vinnast kann á gandinum, um eitt kristið fólk kemur til teirra uppi á glasbjørginum. Hon veit eisini, at bara hon sjálv og eingin annar kann fáa hetta at henda. Tí er tað so umráðandi hjá henni at fáa drongin við sær. Til hennara stóru sorg sær ætlanin út til at miseydnast, og hon missir álitid á drongin. Í evstu løtu, meðan stákast verður til brúdleyp við gindakallinum, gevur hennara tol og treiskni tó úrslit, so hetta ævintýrið kann enda, sum ævintýr eiga at enda.

Tá søgan tekur við, er drongurin barn heima á bóndagarðinum hjá foreldrunum. Við akrinum, sum „stóð í besta blóma, men var niðurvavdur hvørja nátt“, verður sagt frá einum ólagi, ið er íkomið á garðinum. Ein mynd sum henda er løtt at skilja. Ein akur verður veltur, sáddur, skorin og kornið arbeitt í sama afturvendandi lagi ár undan ári. Hann er ímyndin av og undirstøðið undir tilveruni hjá einum bóndahúski, og í besta blóma er hann myndin av eydnusomum og samljóðandi heimalívi.

Hvat hetta misljóð er, fáa vit skjótt at vita. Tríggjar jomfrýr í svanahami koma flúgvandi, seta seg í akurin, lata seg úr haminum og fara at dansa, so at akurin verður legsaður niður. Hetta er ein sterk erotisk mynd. Teir báðir elstu brøðurnir varnast einki, tá teir skula halda vakt, síggja ikki jomfrýrnar, og báðir tveir sovna. Hin yngsti sovnar ikki.

Tær dansandi jomfrýrnar og tann niðurlegsaði akurin er frábrigdi av einum klassiskum motivi millum náttúru og mentan í munnligum skaldskapi. Erotikkur – náttúra – er ótemjandi og umboðar eina hóttan móti mentanini, sum, tá samanum kemur, snýr seg um tamarhald í tilveruni. Tann niðurlegsaði akurin vísir hóttanina, tá drongurin verður púra býttur av teimum dansandi jomfrúnum. Eftir fundin við tær er lív hansara broytt, men hann skal ígjøgnum eina drúgva og dramatiska tilgongd, áðrenn hann endiliga kann sigast at hava skilt tær kenslur og ta tráan, ið sjónin í akrinum vekir í honum.

Kongaríkið Verðsins Endi er tað annarleiðis enn nógv onnur dreingjaævintýr, at fyrsti fundurin millum tey ungu eisini er fyrsti tilburður í frásøgnini. Í hesi søguni tekur gentan samband upp við drongin. Í dreingjaævintýrum er tað annars drongurin, ið finnur gentuna. Stundum av tilvild, og tá hava tey ikki hoyrt um hvørt annað áður, ella tí drongurin er sendur ella noyddur

út at leita eftir henni. Ofta kemur ytri dramatikkurinn í hæddina, áðrenn drongurinn finnur gentuna. Eftir fyrsta fundinn millum tey ungu hendir vanliga avgerandi skiftið í leiklutunum: drongurinn, ið higartil hefur verið knáur og andbráður, missir sína gerarmegi, og gentan, ið eftir øllum at døma higartil hefur sitið óvirkin, gongur eftir hetta skiftið undan í frásøgnini. Slíkt skifti fer eisini fram í Kongaríkinum Verðsins Enda, men av tí at hetta hendir fyrst í frásøgnini, verður luturin hjá gentuni so mikið meira vísur. Tað er jú gentan, ið tekur stig til at hitta drongin.

Drongurinn er við at koma í pubertetsárinum við tí umleypanði huglag, ið tað kann hava við sær. Hann sættast illa við brøðurnar, ið happa hann, og kanska eisini pápan, ið krevur líka nógv av honum sum av teimum eldru brøðrunum. Búningur er tema í fleiri dreingjaævintýrum, men er ikki altíð so útgreinað sum her. Serliga er vert at geva sær far um ta drúgvu tíð, tilgongdin tekur.

Í ævintýrum er tíð í sær sjálvum ikki nøkur realistisk dimensjón í frásøgnini. Í staðin fyri heldur keðiligar uppافتurtøkur um ein drong, ið roynir ella ger okkurt fleiri ferðir upp í saman, og einki hendir, skapar ævintýrið ein rísandi spenning í frásøgnini við trimum brøðrum, har bara hin yngsti er heppin at eydnast við tí, hann hefur fyri. Í okkara ævintýri at varnast genturnar í akrinum. Frásagnarhátturinn við trimum brøðrum sigur frá um tíðargongdina í búningini hjá dronginum, frá tí at hann fær varhugan av onkrum, hann ikki skilir (at akurinn verður niðurlegsaður) til hann við tíðini fer at geva tí broyting ans, ið hendir við honum sjálvum hetta tíðarskeiðið í lívinum.

At brøðurnir eru tríggar, og at teir báðir elstu sovna, tá jomfrýrnar koma, er kvantifiserað frásøgn um, hvussu drúgv búningartilgongdin hjá tí eina dronginum er. Og hon endar ikki her, tí seinni sovna hann sjálvur tríggar ferðir í tríggar dagar, tá genturnar koma til hansara hjá mommu risans. At jomfrýrnar eru tríggar sigur á sama hátt frá, hvussu vøkur og tølendi hin eina er. Tær eldru systrarnar og teir eldru brøðurnir hava ongan egnan lut í frásøgnini, uttan tey skula spegla ta einu systirina og tann eina brøðurin.

Drongurinn veit, hvat hann skal gera, beint sum hann sær genturnar. Hesa gentu vil hann hava, og tað skal vera í stundini. Hann tekur hamin hjá henni, og hon fær hann ikki aftur uttan so, at hon lovar at vera kona hansara. At skifta ham er symbol, ið kann merkja kropsliga og sinnisliga broyting, og er vanligt í ævintýrum. At fara úr haminum kann eisini merkja úrlating í fluttari merking, t.e. at lata seg upp kensluliga, persónliga og sálarliga. Motiv ið verður endurtikið, tá tey nýgiftu eru komin í brúðarkamarið. Merkingin er hin sama í báðum førum: tvørleikarnir hjá hesum báðum ungu, ið eru

góð, men hava so trupult við at finna stevið, tí at drongur og genta búnast so ymiskliga.

Gentan ynskir meira enn bert kropsligt og seksuelt samband við drongin, symboliserað við brúðleypu og brúðarnátt. Hon vil hava ein drong, ið hon kann byggja varandi kenslulig viðurskifti saman við. Tí vil hon royna hann, og leggur ta treyt á, at hann skal ongantíð bannast. Kemur vanbøn av hansara munni, eru tey leys, sigur hon. Hon ger hetta ikki, tí hon er so hampilig og kristilig, men tí hon ivast í, um hann er búgvín og til reiðar at vera maður hennara. Hon er góð við hann, men heldur hann vera ov bráðan.

Hann skilir ikki hennara leik, at hon dró hann til sín, tá hon dansaði úrlatin fyri honum og legsaði akurin niður, t.e. gjørði hann í ørviti eftir sær. Hansara einfalda fatan er, at hann einaferð med alla vann á gentuni, tá hann tók svanahamin og, heldur hann, sannførði hana um at giftast við sær. Svamyndin er neyvt nýtt í frásøgnini. Ein svanur sigur í okkara eygum frá vakurleika, tign og hábærsligari medferð, og hvíti liturin umboðar jomfrúligan reinleika, sakloysi og tað, sum er ónómið. Barnið sær bert hin hvíta fuglin. Tá drongurin kemur í skiftisárini varnast hann tað, ið hon hevur viljað víst honum eina tíð, men sum hann ikki hevur givið sær far um, umboðað av teimum eldru brøðrunum, ið sovna. Nú fer hann at geva sær far um, at okkurt er undir tí hvíta haminum, men skilir og sær bara eitt sindur enn. Tilburðurin í akrinum sigur frá, at drongurin er vorðin so mikið vaksin, at hann gevur sær far um hitt kynið, men enn sær hann bara kropp og ikki persónin undir haminum.

Áður hevur verið nevnt (í sambandi við JJ 60 Kongasonurin, ið tikin varð av sjótrøllakonginum), at symbolmál ikki bara er hissini frásøgupynt, men heilt tilvitað brúkt í munnligum skaldskapi. Jóhan Hendrik Matras, ið sigur hesa søguna, veit væl, hvat hann ger og hevur neyva fatan av, hvat hendir. Tá er tað áhugavert, at í søguni um Undarliga (sí viðgerðina frammanfyri og Andreassen 2012) tykist hann ikki at hava somu fatan av symbolunum. Kanska tí at Undarligi er søgan um eina gentu, ið stríðist fyri at berja seg burtur úr fylgjunum av ógvusligum harðskapi frá móður síni, men Jóhan Hendrik, sum tann maður hann er, hevur ikki innlit til at skilja eina gentu í slíkari støðu. Harafturímóti skilir hann væl drongin í okkara søgu. Hetta kann vera eitt áhugavert dømi um, hvønn týdning kyn hevur í munnligu frásøgulistini. Eitt annað dømi um, at Jóhan Hendrik kanska ikki heilt fatar tey kvinnuligu aspektini í ævintýrunum, er hansara frásøgn av ævintýrinum Geldingarnir á slottinum (sí omanfyri).

Tankin um, at ein dagur kemur eftir brúðarnáttina, er ikki hugsaður í hœvðinum á tí seintbúna dronginum. Í tí ljósinum fata vit eisini tað, ið verður sagt um tíðina undan brúðleypinum. Undir vanligum umstøðum eigur henda trúlovisstíðin at vera fyrireikingarskeið og umhugsanartíð, men tað tykist ikki, sum okkara drongur hugsar so nógv um hetta. Fólki fregnast eftir brúðrini, hvar hon er, og hvør hon er, men svarið hjá honum er ikki av slíkum slag, at tað kann sannføra nakran um tað skilagóða í hesi óvæntaðu samgongu millum tvey ung: „Hon kemur tá,“ svarar hann, tá fólk spyrja eftir brúðrini, og nær tey fara fáa hana at síggja, t.e. læra hana at kenna. Frásøgnin hevur skemtiligan dóm, men bendir á, at hann ikki heldur brúðleypið vera sama álvarsmál, sum gentan heldur.

Brúðleypsnáttin verður vónbrot hjá báðum. Brúðarkamarið verður mótið, har hansara unga kropsliga trá og hennara ynski um samljóðandi hjúnalag bresta saman. Hon fær rætt í sínum illgruna um, at drongurin ikki enn er til reiðar. Hon hevur systrarnar við sær at lata seg úr og verður eftir hansara tykki ongantíð liðug: „Brúðgómurinn er skjótt úrlatin og niðurfarin; men einki røkist fyri, at brúðurin verður liðug: so hvørt sum tær lata hana úr einum plaggi, er altíð eitt nógv vakrari innanundir.“ Henda úrlating hevur somu symbolsku funktión sum eitt hamskifti. Gentan vil vísa dronginum, sum nú er maður hennara, hvør hon er. Hann í sínum huglag vil hava hana upp í songina ongantíð ov skjótt, men sær hana bara ganga og hœsnast á gólvinum og skilir einki, so sum hon fryktaði fyri: „Hetta er ein devuls tíð, tær eru um at lata hana úr, heldur hann við brúðkonurnar.“ Harvið brýtur hann lyftið, samlív verður einki, og gentan fer aftur í svanahamin og flýgur sín veg. Hvussu skulu tey ungu nú fáa hvørt annað? Tað skulu tey, annars er hetta ikki eitt ævintýr.

Tað er ikki líkt til, at hendingin brúðleypsnáttina skakar drongin nógv. Hann endar inni hjá eini gamlari konu, og har tykist hann fyri tað mesta at liggja og sova. Tí verður tað, sum vit kunna vænta, gentan, ið tekur um endan. Hon hevur ikki slept vónini, hóast hon er rýmd, men verður noydd at bíða, til hann er reiðar. Hon veit, hvør trupulleikin er, og ávarar drongin. Hann skal fáa at síggja tær aftur triggjar ferðir, sigur hon, áðrenn hon rýmir, „...um hann kann vara seg fyri mommu risans. Vakir hann ikki, tá ið tær koma, so sær hann tær aldrin aftur.“

Hvør er henda momma risans? Gentan er hon, ið nýtir orðingina, og tí sigur hon frá hennara meting av húskinum. Vit fáa einki nærri at vita um, hvør hesin persónurin er, men tað er óneyðugt at greina familjuviðurskiftini út

í æsir. Vit kunna staðfesta, at momma risans umboðar eina ráðaríka kvinnu/móðurmynd, ið herskar við mannfólkunum í húskinum, fyrst soninum og í øðrum lagi ommusoninum. Momma risans er í eygunum á gentuni klovningur av eini heilskaptari móður og spillir drongin – ommusonin – eins og hon helst eisini hefur spilt pápa hansara, ið gentan tessvegna nevnir risa, sama heiti verður brúkt um klovning av pápum í ævintýrunum. Vit fáa við leiklutinum „momma risans“ eina frágreiðing heilt eftir logikkinum í gandaævintýrunum um, hví drongurin er seinbúgvín: Mamman/omman gevur honum svøvtoll, so hann verður óvirkin og dólskur.

Hetta er ein mamma/omma, ið knýtir sonin ov tætt at sær og tarnar sunnari menning hjá honum frá drongi til vaksnan mann. Drongurin hefur sjálvsagt ongan varhuga av hesum. Sum klovningur hefur momma risans júst tann leiklut í frásøgnini, ið klovningar hava í ævintýrunum. Teir persongera eginleikar, ið eru mettir sum negativir og ikki verða góðtiknir hvørki av tí sosiala ella mentanarliga umhvørvinum og enn minni av persóninum sjálvum. Lesa vit symbolini í frásøgnini rætt, siga tey frá ósunnnum viðurskiftum millum móður og son, ið mest kunna líknast einum slagi av symbiotiskari binding. Tey veita hvør øðrum lívsynjarmál: hon fær tann kensluvarma, hon annars saknar, symboliserað við brennivíðinum. Hann fær móðurliga umsorgan við øllum, ið hoyrir til, symboliserað við matinum. Hetta eru natúrlig viðurskifti millum barn og móður, men kanska ikki millum ein vaksnan mann og móður hansara.

Drongurin verður dósín av matinum, og vaknar ikki, tá jomfrýrnar koma. Svøvnur er eitt gott dømi um, at ævintýrstíllurin ger nógv av at greiða frá onkrum (hyperbul). At drongurin svevur hjá mammu síni, merkir at hann er óvirkin og letur mammuna ráða eisini í viðurskiftunum við gentuna, har hann jú frammanundan hevði víst heilt annan atburð. Mamman hefur sæð, hvussu leikur fór við gentuni, og leggur nú uppí at forða samanrenning millum tey ungu. Hon er kanska mest uppskakað av, at pápin sendi drongin út í akurin til ta úrlatnu og dansandi gentuna. Eftir tað miseydnaða brúdleypið, ið mest av øllum minnir um eina hersøgu, leggur hon uppí. Slíkt skal ikki henda aftur. Drongurin skal nú vera hjá henni. Henda tulatingin hóskar væl við tað, at vit nústaðni hoyra um nakra mammu í húskinum.

Við hetta lag gongur ein ávís tíð, tí genturnar koma tríggar ferðir. Móðirin kennir seg tryggja saman við soninum, tí einki hendir, tá genturnar koma. So tryggja, at hon himprast ikki at siga honum, at genturnar hava verið har. Helst varnast hon ikki, hvussu harmur hann er, og heldur, at hann nú

undir øllum umstøðum fer at velja hana fram um tær. Tað frøir hana, at tær siga seg ikki koma eftir triðju vitjan, og upp aftur meira frøir tað hana, tá tær siga, hvar tær halda til. Hon heldur seg trygt kunna geva dronginum gávurnar og siga honum frá kongaríkinum Verðsins Enda. Hevur hann ikki heilt mist hugin á gentuni, er einki at óttast, tí til verðsins enda vinnur hann ongantíð. Heldur hon.

Genturnar hava tríggar gávur við sær, seinastu ferð tær koma at vitja. Drongurin sjevur, og tær lata mommu risans fáa tær at geva dronginum.

Fyrsta gávan er ein knívur. Hann umboðar makt og mensku. Knívur er universalamboð hjá monnum í Føroyum og eitt rættiligt manssymbol. Vaksni menn hava knív uppi á sær. Orðtakið Knívleysur maður er lívleysur, sigur ikki bara frá praktiskari nyttu. Knívur mátti ikki nevnast við sínum rætta navni á báti, men hvast við lær, tí tá kundu huldumenn fáa vald á útróðrarmonnunum. Í hesum liggur, at knívirin eisini hevði dulda meggi í sær, ið varð flutt til mannin, ið átti knívin.

Onnur gandagávan er saksur. Hann umboðar sjálvstøði. Saksur er eisini eitt eggjarn og hent amboð serliga hjá konum. Sum symbol sipar saksurin til at klippa nalvastrongin og er væl valt í hesum føri. Tá nalvastrongurin verður kliptur, byrjar hitt nýfødða barnið sítt egna lív, kropsliga leyst av móðurini. At slíta nalvastrongin er eisini myndamál um at loysa seg frá móðurbindingum og standa á egnum fótum, t.e. vera vaksni og sjálvstøðugur.

Triðja gávan er ein lykil. Hann umboðar ábyrgd, vísdóm og áræði. Lykil letur hurðar upp og umboðar førleikan at vega sær gøtur bæði í verkligari og fluttari merking. Lykilin læsir lás og hurðar aftur og umboðar soleiðis eisini førleikan at kunna velja og taka avgerðir. At enda umboðar lykil í fluttari merking móguleikan at lata upp fyri og finna leiðir inn í egnan persónleika. Í meira gerandisligum orðalag kunna vit siga, at lykilin umboðar ta búningartilgongd, ið eigur at eyðkenna pubertetsárini hjá dreingjum. Gerðarmegin veksur, og kenslur fara at kvaklast, hóast ruðuleiki í ein mun enn ræður í huganum á honum. Hvussu er og ikki, hann fer heimanífrá – saksurin ger hann fòran fyri tí – og kemur ongantíð heimaftur til síni. Tað er líkt til, at hann í fyrstani ikki leitar eftir gentuni, men bara reikar uttan mál og mið: ..“drongurin er so ónatúrliga ringur og tekur at ganga langar vegir sum í ørviti.“

Í øllum dreingjaævintýrum útinnir drongurin eitt bragd, ið eingin annar er fòrur fyri. Mest vanligt er, at hann fær gandagávurnar í hesum viðfangi. Í Kongaríkinum Verðsins Enda skal hann ikki vinna ella finna tær við nøkrum

bragdi. Her er raðfylgjan hin ðvuta: Gentan gevur honum tær gátuföru gávarnar uttan nakað hóvasták, og beint aftaná fer hann heimanífrá og útinir eitt stórt bragd. Hevði hann í hesum viðfangi funnið teir gátuföru lutirnar í reiðrinum hjá fuglinum, ella hevði fuglurin sagt honum onkran loynidóm, ið hann síðan fekk gagn av, høvdu vit onga grund havt at undrast á tilburðin. Gaman í, at hendingin er dramatisk og gátufør, men uttan nærri greining kan hon mest sum tykjast óneyðug (redundant), tí við henni verður einki lagt afturat í hendingatráðnum, og hon gagnar ikki dronginum á leiðini og t.d. førir hann ikki nærri at gentuni.

Samanbering við Rossadrongin (JJ 16) kann klára henda spurning. Har fær drongurin eisini sínar gandagávar uttan nakað hóvasták, uttan at gera hvørki eitt ella annað fyri at hava tær uppibornar, og fram um alt uttan at útinna nakað bragd. Við sínum lættfingnu gávum fær hann líka lættliga prinsessuna, men tey noyðast at búgva í rossastallinum. Brøgdini, hann seinni útinir í krígunum, sannføra kong um, at hann er rættur maður og verðugur at vera versonur hansara. Her er sagt frá eini manndómsroynd við tí skilligu funktión at vega gøturnar hjá prinsessuni (og honum sjálvum) niðan aftur á slottið, haðani hon var útkoyrd, tá hon valdi sær rossadrongin til mann. Hjá prinsessuni hava brøgdini ongan týdning, hon er góð við mann sín av heilt øðrum grundum.

Bragdið hjá dronginum í okkara ævintýri er eisini ein manndómsroynd við meining og funktión, men av heilt øðrum slag enn í Rossadronginum. Bragdið við tí stóra fuglinum verður ikki sagt, tí at dronginum tørvar at sannføra ein kong/verfaðir um síni evni – familjan hjá gentuni er ikki nevnd við einum orði – og ikki fyri at vinna gentuna – hon er góð við hann frammanundan og vil hava hann – men tí at tann, ið sigur frá, má sannføra sínar áhoyrarar um, at drongurin veruliga hevur mansevni til, at ein prinsessa ger so nógv fyri at fáa hann. Ikki minst tí at hon hevur ein prins í boði frammanundan. Rætt nokk vísir hesin seg at vera ein umskaptur gandakallur, men er ein dólgur av einum bóndaflóki so nógv frægari?

Frásøgnin um, hvussu drongurin krýpur niður í skinnhítina, ið tann óføra stóri fuglurin tekur og flýgur burtur við, er sama søga sum tann um Sindbad Sjófarna í arabiska søgusavninum Túsund nætur og ein. Sindbad er ríkur keypmaður, ið ger sjev tiltiknar sjóferðir. Aðru ferð, hann fer avstað, strandar hann einsamallur á eini oyðnari oyggj. Har eigur hin øgiliga stóri fuglurin Rokk. Sindbad bindur seg fastan undir bringuni á einum av fuglunum, ið síðan flýgur við honum í ein djúpan dal við veldigum ormum, ið fuglurin

livir av. Um allan dalbotnin liggja gimsteinar slögdir. Keypmenn á staðnum tveita stórar fjósir av kjöti niður í dalin, sum gimsteinarnir heftast uppi á. Rokkfuglarnir taka kjøtjósirnar at geva ungum sínum, men keypmenninir stygga teir, so teir missa fongin, og fáa á tann hátt fatur á gimsteinunum. Sindbad bindur eina av kjøtjósunum upp á bakið á sær og bíðar, til ein fuglur tekur hana og flýgur við henni upp úr dalinum, har hann verður bjargaður. Ein stóran posa av gimsteinum hefur hann við sær. Síðan vendir hann aftur til Bagdad.

Hin parturin av frásøgnini í okkara ævintýri líkist søgnini um drekadreparan Santa Jørund. Hann ferðast víða og kemur til eina bygd í Libya, har ein dreki krevur hvønn dag at fáa eina reina moyggj sum offur. Tann dagin Santa Jørundur kemur, er standurin so ringur, at einasta unga genta eftir á lívi í bygdini er kongsins dóttir. Jørundur herjar á og drepur drekan.

Frásøgnin í ævintýrinum er allegori um ta sannkenning, drongurin upplivir, nú hann búnast til vaksnan mann. Hann er í tóvnum innari stríði við seg sjálvan, og úrslitið er á ongan hátt givið frammanundan. Hann er um at verða tikin av føti, ella sum frásøgnin ljóðar: „...drongurin veit einki til sín, fyrr enn fuglurin leggur hítina frá sær.“ Tá hann í endanum fær gjørt av við fyrst ungarnar og síðani hin vaksna fuglin, ið umboða hansara innaru fíggindar, hefur hann vunnið stríðið við seg sjálvan.

Frásøgnin er enn eitt dømi um, hvussu neyvt symbol og málmyndir verða nýtt í ævintýrunum. Søgnin um Santa Jørund er onnur av teimum báðum mest kendu drekadreparasøgunum í vesturheimsmentanini. Hin er tann um Sjúrd Sigmundarson og ormin Frænir á Glitrarheiði, ið er kend í okkara Sjúrdar kvæðum. Drongurin drepur fuglin og ungarnar við knívinum, hann fekk frá gentuni. Sjúrdur drap ormin Frænir við svørðinum Gram, ið hann fekk frá pápa sínum. Gram hevði eisini egna dulda megi, og tað kann hugsast, at tað hefur fallið Jóhan Hendriki Matras væl at siga frá einum ævintýri við einum líknandi drekadreparamotivi, ið hann man hava kent úr tí gamla føroyska kvæðinum. Vit kunna illa halda annað, enn at hann hefur grunað allegoriskar merkingar.

Við sigrinum á sær sjálvum stendur drongurin nú sum ein fullbúgvinn maður og veit neyvt, at nú er bara eitt at gera. Hann má finna gentuna. Hann sker sær spor í bergið við knívinum, hann fekk frá gentuni, til hann kemur upp á slætt og so at leita. Hann sóknast í allar ættir at finna fram, men eingin veit at siga honum nakað, fyrr enn hann at enda kemur til norðanættina, ið ofta hefur verið við verðsins enda og har hitt prinsessuna.

Frøin um hesi tíðindi verður stökkut, tá hann samstundis fær at vita, at har stákast tey til brúðleyp hjá prinsessuni við einum prins. Norðanættin vísir honum veg fram undir eitt bratt glasbjørg, ið prinsessan er á.

Á slottinum uppi á glasbjørginum situr gentan óglað og hefur uppgivið alla vón um nakrantíð at síggja drongin aftur. Hon skal giftast við gandakallinum, ið hon hevði vónað, drongurin skuldi bjargað henni frá. Aftur her sigur symbolmálið frá huglagnum hjá henni. Glas er kvinnusymbol og umboðar hitt passiva og feminina, sum svørð er manssymbol, ið umboðar hitt aktiva og maskulina megi. Í ævintýrunum skal maðurin/drongurin vinna á forðingum av glasi, áðrenn hann kemur fram at kvinnuni/gentuni. Glasið umboðar kvinnuna, ið er stirnað kensluliga av ágangi. Eitt hitt mest kenda og skilligasta dømið er Snjóhvíta, ið av ágangi frá síni øvundsjúku og óndu stjúkmóður liggur deyð – kensluliga stird og passiv – í eini kistu av glasi. Kærleikin vinnur á kensludeyðanum, tá prinsurin kyssir hana í kistuni. Á sama hátt umboðar glasbjørgið við verðsins enda í okkara ævintýri tað stirda huglagið og kensludeyðan, ið gentan upplivir av útlitinum til at skula giftast við gandakallinum, og tí hon fekk ikki drongin.

Hon veit ikki, at hann er á veg. Hann hefur knívin frá henni, og tað heftir ikki fyri hjá hesum fyrrverandi dólgi at skera sær spor í glasið og klintrast upp til gentuna. Uppkomin gevur hann gentuni og systur hennara gávurnar aftur. Tað merkir, at hann er eyðmjúkur og viðgongur, at hann alla tíðina hefur borið seg býttisliga at og vissar hana um, at hann nú er til reiðar at vera maður hennara.

Gandakallur og gandur eru alt í einum burtur, og gentan svímar. Drongurin, ið hon hefur uppgivið, er komin kortini og vísir seg sum rættan mann. Vendingin at hon svímar er ikki eitt ævintýrsymbol, men bert ein máltugga, ið serliga mannfólk kanska siga um konufólk, ið uppliva okkurt skakandi og heilt óvæntað. Jóhan Hendrik Matras vísir í summum av ævintýrafrásagnum sínum, at hann tykist at skilja dreingir betur enn gentur og nýtir tí hesa heldur fátæksligu orðing. Henda greiningin vísir eina heilt aðra gentu, enn eina ið svímar, tá hon skal vaka, og at alt, ið drongurin ger og sum honum er fyri, hendir av hennara ávum.

Tolin og málvís dregur hon drongin aftan á sær, til hann einaferð er til reiðar at vera tann maður, hon vil hava, og til hann við at vinna á teimum royndum, hon setur honum, hefur prógvað, at hann er henni verðugur og vil hava hana, ið hvussu so víkir og vendir og ikki bara, tí hann er blivin í ørviti av hennara tølendi dansi í akrinum, tá hann í fyrstani fór at varnast

atdrátt millum kynini, men kanska lítið skilti annað enn onkran hastigan og hissini fulnað.

Tiltakið verðsins endi sipar til eitt hugsað stað handan ella uttan fyri øll royniliga kend støð. Tað kann hava uppruna í hugmyndini um, at jørðin er fløt, og at tann, ið kemur ytst á tromina, kann detta útav og enda í einum tómmum rúmi, har einki er. Flutt merking sipar í ævintýrunum til, at hvat ein so ger, og hvussu ein kýtir seg, er bert ein hugsandi endi, sum sveiptur í ævintýrliga hugaheiminum helst eisini kann tulkast sum hin skilabesti. Sum eitt slag av undirliggjandi morali. Gentan umboðar fundvísa vitan um hesa ta bestu leiðina í tilveruni, meðan drongurin umboðar sveimandi royndir við at síggja til spennandi móguleikum, ið bjóðast á leiðini, til eisini hann einaferð má ásanna ein álvara í tilveruni. Tey bæði ungu eru einaferð vaksin og giftast í endanum, men hvussu teimum gongst víðari í lívinum, vita ævintýrini einki um. Tí siga heilt aðrar søgur frá.

Epilogur

Veruleikin er ekki til. Tað einasta, vit hava, eru søgur um veruleikan. Tær eru til í samskipti millum fólk um vitan, royndir og tankar um okkum sjálv í fortíð, samtíð og framtíð. Summar eru um uppgáfunnar tilburðir sum ævintýrini, ið henda bókin snýr seg um, aðrar siga frá hendingum, ið hava hent ella kunna hava hent, men allar innihalda eina ál av einum sannleika, ið tann vil bera fram, ið fortelur ella skrivar.

Eingin søga verður søgd, uttan at onkur lurtar, og eingin skrivað søga hevur meining, uttan at onkur lesur. Tí eru søgur samrøður við tí samskiptisamboði – málinum – ið vit fingur, tá vit einuferð í fyrndini skiltust frá øðrum skapningum. Við málinum fingur vit eisini evnini at siga søgur. Aðrir skapningar fáa eisini boð frá sær og kunna brøla, ýla, goyggja, jarma, neggja, belja, láta, gáka, karra, gorra ella bákna ljóðleyst, men bara menniskju kunna vanda sær um málið og hava møguleikar at siga frá søgum eisini við tosingarlag og orðavali.

Vit gera mun á háamáli og lágmáli, skaldsligum, hátíðarligum máli og gerandismáli, vandaligum og óvandaligum máli, føroyskum og óføroyskum (ein orðabók hevur hesi orðini við í sjálvum heitinum), puristiskum máli og jánkasligum/„hálvdoniskum“ máli.

Við tosingarlagi kunna vit siga søgur um okkum sjálv, hvussu „fin“ ella „fólkslig“ vit eru, hvussu væl lærd vit eru, hvussu stórari makt vit tráa eftir og hvussu stóran álvara, vit leggja í tað sagda. Vit seta dám á søgurnar við hepnnum orðavali, rámandi myndum og væl valdum vendingum.

Søgurnar skapa veruleikan. Síðani laga vit okkum eftir tí veruleika, vit hava skapt við okkara søgum, so at vit enda sum úrslit av einum ynski, vit sjálv hava sett fram, og alt melur runt í somu ringrás.

Lukktíð hava funnist og finnast skapandi fólk sum Erika Katrina í Lykkirshúsi á Syðradali og mong onnur, ið hava kunnað og kunna siga søgur úr klókum sjónarhorni, so glið hóast alt er á. Tá verður meining í søgunum.

Bókmentir

- Almqvist, Bo. 1994. Fípan fagra og Drósin á Girtlandi. *Fróðskaparrit* 42. Tórshavn. S. 85-102.
- Andreassen, Eyðun. 1987. *Úr søgn og søgu*. Tórshavn.
- Andreassen, Eyðun. 1992. Folkelig offentlighed. København og Tórshavn.
- Andreassen, Eyðun. 1993. Migratory Legends in Jakobsen's Færøske Folkesagn og Æventyr. ARV. Uppsala. S. 43-50.
- Andreassen, Eyðun. 2010. The Evil Beinta in Jakob Jakobsen's Edition of Faroese Legends. *Jakob Jakobsen in Shetland and the Faroes*. Turið Sigurðardóttir & Brian Smith (ritstj.): S. 144-162.
- Andreassen, Eyðun. 2011. Ein undarlig søga. Metaforur og symbol í einum ævintýri. *Malunarmót. Heiðursrit til Maluna Marnersdóttir*. Tórshavn. S. 15-24.
- Aarne, Antti = ATU
- AT = ATU
- ATU = Uther, Hans-Jörg. 2004 and 2011.
- Bottigheimer, Ruth B. 2002. *Fairy Godfather. Straparola, Venice and the Fairy Tale tradition*. University of the Pennsylvania Press. Philadelphia.
- Brix, Kirsten. 1992. Drongurin, ið burturtikin varð av sjótrødlakonginum. Varðin 59. Tórshavn. S. 188-219.
- CCF = FK.
- Christiansen, Reidar Th. 1931. De færøske æventyr. *Nordisk Kultur bd. IX*. S. 264.
- Darnton, Robert 1999. Peasants Tell Tales: The Meaning of Mother Goose. *The Great Cat Massacre... And Other Episodes in French Cultural History*. New York. S. 9-72.
- FK = Matras, Chr. & Djurhuus, N. Føroya kvæði. *Corpus Carminum Færoensium*. A Sv. Grundtvig et Jørgen Bloch comparatum. København 1941-72. (= CCF).

- Greimas, A. J. 1974. *Strukturel semantik*. København.
- Grimm, Jacob & Wilhelm. 1947. *Kinder und Hausmärchen der Brüder Grimm*. Vollständige Ausgabe in der Urfassung, ed. Fr. Panzer. Wiesbaden/Berlin.
- Hansen, J. Símun. 1971. *Tey byggja land I. Fugloyar sókn*. Klaksvík.
- Hansen, J. Símun. 1978. *Tey byggja land V. Húsa- og Mikladals sóknir*. Klaksvík.
- Holbek, Bengt. 1987. *Interpretation of Fairy Tales. Danish Folklore in a European Perspective*. = FFC 239. Helsinki.
- Holbek, Bengt. 1989. *Tolkning af trylleeventyr*. København.
- Holbek, Bengt. 1995. Om tolkning av sagor. *Sagorna finns överallt*. Herranen, Gun (ritstj.). Carlssons bokförlag. Stockholm. S. 49-74.
- Jakobsen, Jakob. 2010 (1898-1901). *Færøske Folkesagn og Æventyr*. København.
- Lüthi, Max 1968. 1968 (1947). *Das Europäische Volksmärchen. Form und Wesen*. Bern und München. Amerikansk útgáva: *The European Folktale. Form and Nature*. 1986 (1982). Bloomington and Indianapolis.
- Magnanini, Suzanne 2008. *Fairy-Tale Science. Monstrous Generation in the Tales of Straparola and Basile*. University of Toronto Press. Toronto. Buffalo. London.
- Nyman, Åsa. 1964. Färöiska sagoberättare. *Fróðskaparrit 13*. Tórshavn. S. 62-77.
- Nyman, Åsa. 1970. Etniska särdrag i den färöiska folksagotraditionen. *Fróðskaparrit 18*. Tórshavn. S. 369-385.
- Nyman, Åsa. 1984. Faroese Folktale Tradition. *The Northern and Western Isles in the Viking World*. A. Fenton & H. Pálsson (red.). Edinburgh. S. 292-336.
- Perrault, Charles. 1697. *Histoires ou Contes du temps passé*. Paris. (Fleiri seinni útgávor).
- Petersen, Hjalmar P. 2001. Fípan fagra. *Varðin 68*. S. 138-150.
- Petersen, Hjalmar P. 2002. Øskudólgur. *Varðin 69*. S. 174-184.
- Propp, Vladimir. 1971 (1968). *Morphology of the Folktale. Publications of the American Folklore Society, Inc. Bibliographic & Special Series 9; Indiana University Research Center in Anthropology, Folklore and Linguistics Publications 10*.
- Swahn, Jan-Öjvind. 1995. Hur Gamla är våra folksagor. *Sagorna finns överallt*. Herranen, Gun (ritstj.). Carlssons bokförlag. Stockholm. S. 27-48.
- Thompson, Stith. = ATU
- TSB = Jonsson, Bengt R., Solheim, Svale og Danielson, Eva. 1978. The Types of the Scandinavian Medieval Ballad. *A descriptive Catalogue*.

Uther, Hans-Jörg. 2011 (2004). *The Types of the International Folktales. A Classification and Bibliography. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson. Part I-III*. Helsinki. = FFC Nos. 284, 285, 286. = ATU
Zipes, Jack. 2001. *The Great Fairy Tale Tradition. From Straparola and Basile to the Brothers Grimm*. Translated and edited by Jack Zipes.